

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28-as számú művészet- és művelődéstörténeti besorolású

doktori iskola

A MAGYARORSZÁGI TEKERŐSÖK
JÁTÉKMÓDJÁNAK ÖSSZEHAISONLÍTÓ
VIZSGÁLATA

NÉMETH ANDRÁS

TÉMAVEZETŐ: RISKÓ KATA

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2024

Tartalomjegyzék

Rövidítések.....	II
Köszönetnyilvánítás.....	III
Bevezetés.....	IV
1. A szentesi és Szentes környéki tekerősök.....	1
1.1. Pátria népzenei gramofonlemezek.....	1
1.1.1. Balla István játékmódja.....	9
1.1.2. Kis József játékmódja.....	15
1.2. Szenyéri Dániel játékmódja.....	26
1.3. Sipos József játékmódja.....	40
1.4. A szentesi játékmód.....	45
2. Tiszaalpári és Tiszaalpár környéki tekerősök.....	47
2.1. Gyűjtések Bársony Mihálytól.....	47
2.2. Bársony Mihály játékmódja.....	54
3. Összegzés.....	65
Függelék.....	68
Bibliográfia.....	98

Rövidítések

BMAF – Bársony Mihály Archív Felvételei, Szerényi Béla tulajdona

BR – Bartók-rend, kéziratos támlapgyűjtemény a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptánckutató Osztály és Archívum gyűjteményében

BZA – Bartha Z. Ágoston magángyűjteménye

Gr – Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Pátria-hanglemezgyűjteménye

HH_NiSzH – A Hagyományok Háza Népművelési Intézet Szakmai Házának archívuma

HI – Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Hangtár Irattára

MH – Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Hangtár

MTI – A Magyar Távirati Iroda archívuma

MTVA – A Magyar Televízió archívuma

NM F – Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Fotótár

NM FILM – Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Filmtár

SF – Sebő Ferenc magángyűjteménye

ZTI_AP – MTA – HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzenei és Néptánc Archívum, a magnetofonfelvételekről készített hanglemezmásolat

ZTI_Mg – MTA – HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzenei és Néptánc Archívum, Magnetofonszalagok tára

ZTI_JK – MTA – HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzenei és Néptánc Archívum, a magnetofonfelvételek jegyzőkönyve

ZTI_NT – Néptánc Tudástár

ZTI_NZK – Népzenei Kézirattár

Köszönetnyilvánítás

Doktori értekezésem nem jöhetett volna létre témavezetőm Riskó Kata nélkül, aki számtalan tanáccsal és végtelen türelemmel tartotta irányban csapongó gondolataimat. Hálával tartozom Pávai Istvánnak és Árendás Péternek, továbbá doktorandusz hallgatótársaimnak témám aktuális állapotának a doktorkollégium keretein belüli, szélesebb körű megvitatásának lehetőségéért. Tudományos gondolkodás- és kifejezésmódom soha ki nem múló őrlángjaként köszönet illeti Dalos Annát, a doktorszeminárium vezetőjét, aki nélkül már a kezdeti témaválasztásommal is lehetetlen elé állítottam volna magam. Kérdéseimre mindig kimerítő választ kaptam Tari Lujzától, Németh Istvántól és Bartha Z. Ágostontól, akiknek ezúton is szeretném hálámat kifejezni. Külön köszönöm Bartha Z. Ágostonnak és Sebő Ferencnek, hogy a saját tulajdonukban lévő gyűjtési anyagokat rendelkezésemre bocsájtották, Bársony Rózsának a más számára megválaszolhatatlan kérdések megválaszolását, Lipták Dánielnek a Pátria felvételek előgyűjtéseinél nyújtott végtelen segítségét és Erdélyi-Molnár Klárának a Pátria jelzetek sűrűjében való útba igazítást. Köszönöm a Hagyományok Háza Könyvtárának és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Könyvtárának az együtt töltött hosszú órákat, amelyek mindig mentsvárként fogadtak be a hétköznapi zajból, a könyvtár dolgozóinak a mindig segítőkész szándékot. Köszönöm a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum, a Hagyományok Háza, a Bartók Rend, a Magyar Televízió és a Zenetudományi Intézet Népzenei és Néptánc Archívum adatbázisát fejlesztő és kezelő munkatársainak, hogy mindig segítségemre voltak, és hogy egyedülálló mindenki számára elérhető publikált felületeket hoztak létre. Hálás vagyok Vásárhelyi Gábornak, hogy lehetővé tette Bartók Béla gyűjtőfüzeteinek publikálását. Köszönöm Szerényi Bélának, hogy elérhetővé tette a Bársony Mihály Archívumot számomra, továbbá, hogy átlendített fiatalkori megingásomon, és jó hangulatú közös muzsikálásokkal biztosította a hangszer hétköznapijaimban való folyamatos jelenlétét. Nem utolsó sorban végtelen hálát érzek családom iránt, ez az értekezés az ő munkájuk is. Feleségem mindenkori szeretetével és jókedvével tette lehetővé azt az alkotó környezetet, amelyben ez a disszertáció készült, gyermekeim adtak mértéket a munka súlyának. Szüleim érzelmi és gyakorlati támogatása nélkül mindez nem valósult volna meg. A legnagyobb hálával pedig Istennek tartozom, amiért minden időben kegyelmében tart bennünket.

Bevezetés

A tekerő magyar népi hagyományáról Bartók Béla már az 1911-ben megjelent, kifejezetten a magyar paraszti hangszerekkel foglalkozó tanulmányában írt. A hangszer és a játékmód, valamint az elterjedtség rövid ismertetése után két szentesi dallamot közölt.¹ Kodály Zoltán a hangszert néhány mondatban említette *A magyar népzene* című összefoglaló munkájában.² Lajtha László és Dincsér Oszkár a Néprajzi Múzeum (akkor: Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára) munkatársaiként önálló tanulmányban ismertették a múzeumi gyűjteményben három példányban meglévő hangszert.³ A „Pátria” néven ismert népzenei gramofonfelvételek 1939-es tekerős felvételeit követően írt tanulmányban Lajtha és Dincsér a hangszerleírások mellett a tekerő európai és magyar történelmével is foglalkozott, emellett három részletes dallamkottát is közreadott. A tekerő magyarországi hangkészletéről Avasi Béla készített részletes leírást *A magyarországi tekerő hangkészlete* című tanulmányában.⁴ Ebben 27 megvizsgált hangszer billentyűzete alapján hangkészletük szerint két fő és számos alcsoportra osztotta a hazai hangszereket. Sárosi Bálint *A hangszeres magyar népzene* című munkájában röviden tért csak ki a tekerőre, és véleménye szerint nem volt arra jellemző sajátos repertoár vagy játékmód.⁵

Ezek a munkák a magyar népi tekerőzenét egységes hagyományként írják le, aminek egyik oka a tekerőadatok elterjedtségében keresendő. A gyűjtések mind az Alföldről, azon belül egy kisebb területről származnak. Lajtha és Dincsér még csak a Szentes környéki adatokat ismerték, amelyek az 1950-es évektől kezdve folyamatosan bővültek ki a Csongrád környéki tekerősök zenéjével. Hankóczi Gyula ugyan további területekről is feltárt adatokat, de ezekről gyűjtések nem készültek.⁶ Az első hangfelvételeket 1939-ben Budapesten készítették, nagyobb mennyiségű adat rögzítésére azonban a magnetofon megjelenéséig nem volt lehetőség. A sokáig kis számú gyűjtés nem tette lehetővé az adatok összehasonlító feldolgozását.

Az 1980-as évek elején Hankóczi elsőként utalt arra, hogy a tekerőjátékosok előadásmódjában következetes sajátosságok figyelhetők meg. Tanulmányában egy

¹ Bartók Béla: „A hangszeres zene folklora Magyarországon.” *Zeneközlöny* 9/10 (1911. március 15.): 309–313. 310.

² Kodály Zoltán – Vargyas Lajos: *A magyar népzene*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1960³.) 61.

³ Lajtha László – Dincsér Oszkár: „A tekerő.” *Néprajzi Értesítő* 31/2–4 (1939. április-december): 109–111.

⁴ Avasi Béla: „A magyarországi tekerő hangkészlete.” In: Domanovszky György (szerk.): *Néprajzi Értesítő* *XLI*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959.) 195–204.

⁵ Sárosi Bálint: *A hangszeres magyar népzene*. (Budapest: Püski Kiadó, 1996.) 27.

⁶ Hankóczi Gyula: *A tekerőlantról. Dalok öt húron*. (Budapest: Timp Kiadó, 2007.) 76.

csongrádi és három Csongrád környéki tekerős recsegtetését hasonlította össze, kiemelve a köztük lévő különbségeket.⁷ Ezt követően Szerényi Béla 1996-os szakdolgozatában a szentesi és csongrádi tekerősök játékát külön-külön is elemezte, azonban vizsgálata leíró jellegű volt, részletes összehasonlító munkába nem fogott.⁸ Ennek nyomán 2013-ban írt szakdolgozatomban Papp Rókus kiemelkedő tiszalpäri tekerős játékmódját elemeztem.⁹ Doktori értekezésemben arra vállalkoztam, hogy a legfontosabb tekerőjátékosok játékmódját részletes vizsgálatok alá vetem, azokat egymással összehasonlítom, és a lehetséges stílusokat kimutatom.

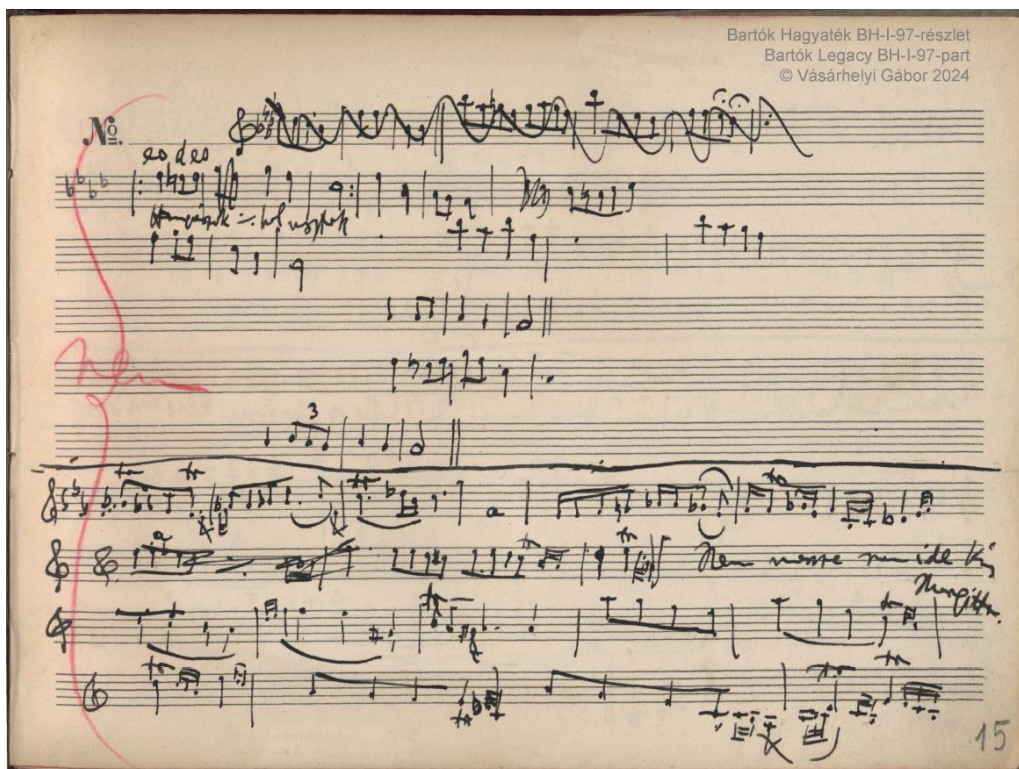
Mivel a rendelkezésre álló lejegyzések nem egységesek és nem feltétlenül tükrözik a játékmód minden elemét, elemzésre csak olyan gyűjtéseket választottam, amelyekről hangfelvételek készültek. Így csak röviden ismertetem e helyen a legkorábbi ismert magyar tekerős gyűjtéseket, amelyek Bartók Béla 1906-os és 1908-as Csongrád megyei gyűjtőútjairól származnak, noha a zeneszerző az előadásmód érzékeltetésére is törekedett. Az ekkor feljegyzettek közül hat tekerőn előadott dallam került a tisztázatok sorába. Ezek között háromnál Váci József parádés kocsis neve szerepel, további három dallam esetében csak a hangszert tüntette fel Bartók. A támlapok mellett a helyszíni gyűjtőfüzetben további két népdal található, amelyek díszítményei alapján tekerős előadásra lehet következtetni (1. faksimile).¹⁰

⁷ I.m. 23–24.

⁸ Szerényi Béla: *A Dél-alföldi tekerőmuzsika stílusjegyei*. (Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola, 1996.) Szakdolgozat.

⁹ Németh András: *Papp Rókus: egy nem mindennapi játéktechnikájú zenész*. Szakdolgozat. (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2013.) Kézirat.

¹⁰ Bartók "M.III" számú gyűjtőfüzete, BH I/97, Vásárhelyi Gábor gyűjteménye (másolat a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Bartók Archívumában).

1. faksimile. Az „M.III” gyűjtőfüzet 15. jobb oldala: *Kék ibolya...*; *Nem messze van ide Kismargita...* dallamok az 1906-os gyűjtőútról.

Mivel itt Bartók a hangszerre vonatkozóan semmilyen szöveges információt nem jegyzett fel, csak feltételezni lehet, hogy a dallamokat tekerőn játszották, ahogyan azt is, hogy Váci muzsikált. Bartók ugyanis egész gyűjtőúton csak az ő nevét tüntette fel tekerősként, noha saját bevallása szerint többel is találkozott.¹¹ Az első publikált tekerős dallamok is ebből a gyűjtésből kerültek ki.¹²

A rendelkezésre álló adatokból csak részben lehet következtetni az akkori tekerősök játékmódjára. A Bartók-rend F 122 (BR 12914) számú támlapja szerint Váci b alaptonalitású, négy húros hangszeren játszott, amelyeket egyszerre használt.¹³ A húrok hangtávolsága megegyezett a későbbi adatokból ismert hangszerekével, kiegészülve egy, az alaphanghoz képest kvint távolságra hangolt második basszushúrral. A tekerőjáték recsegésében a későbbi tekerősökre is jellemző nyolcad-tizenhatod daktilus és nyolcadpár is jelen volt, amelyeket a muzsikus folyamatában tudott játszani. A tempóra és a recsegés dinamikájára vonatkozóan nem lehet következtetéseket levonni. Bartók néhol ugyan

¹¹ Pávai István – Vikárius László (szerk.): *Bartók Béla élete leveleinek tükrében.* (Budapest: MTA ZTI-Hagyományok Háza, 2007.) CD-ROM. 276. levél.

¹² Bartók, „A hangszeres zene folklora Magyarországon.” *i.m.*, 310.

¹³ Bartók-rend, kéziratos támlapgyűjtemény a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archívum gyűjteményében; online közreadása: Bartók Béla: *Magyar népdalok. Egyetemes Gyűjtemény.* <http://systems.zti.hu/br/hu> (2024. 02. 28.).

feltüntetett tempójelzéseket, de pontos értékeket nem adott meg.¹⁴ Az előadásmóddal kapcsolatban is tett szöveges megállapításokat. Ilyen a „non-legato” feljegyzés az F 45 (BR 12837) dallam támlapján, de nem egyértelmű, hogy ezt a leváltóhangok állandó megszólalására értette-e. Ugyancsak homályos értelmű az F 123 (BR 12915) számú támlapon az ütemvonalak felett látható decrescendo-szerű jelzés is. A gyűjtőfüzetben ezek helyett egy olyan szünet-szerű jel található, amely nem illeszkedik az ütemmutató előírásába, így feltételezhető, hogy valamilyen dallamtagoló értelmezése a helyes.¹⁵ Ezt támasztja alá a későbbi kiadványokban szereplő, ütemvonal fölé helyezett nyolcad értékű szünetjel is.¹⁶ A gyűjtőfüzetben található két dallamnál Bartók trillákat, egy vagy több hangból álló előkéket és utókat, illetve záratainál hiányos körülírásokat jelölt (1. faksimile). Ehhez hasonló díszítményeket a tisztázatok között is találni: az F 123-as (BR 12915) és az F 124-es (BR 12916) támlapon trillákat, az F 45-ösön (BR 12837) előkéket is feltüntetett Bartók. Mindezek alapján a tekerős játékát közelíteni lehet az akkori szentesi előadásmóddhoz: trillák, előkék, utókat és körülírások jellemezhették a dallamjátékot, recsegésük a tekerő későbbi felvételein tapasztalható ritmikákból állhatott össze. Bartók ilyen korai lejegyzéseinél fontos megemlíteni, hogy a zeneszerző még nagyon fiatal, kezdő népzene kutató volt, ezért a kottában látható hangszeres népzenei díszítmények nem feltétlenül adták vissza pontosan azok minden egyes, élőben tapasztalható aspektusát.

A tekerőjáték hangzó adatainak vizsgálata során meghallgattam a hangfelvételeket és áttekintettem a rendelkezésre álló lejegyzéseket. Az 1939-es Pátria-hangfelvételektől kezdődően először hang-, később videófelvevételek is készültek a magyarországi tekerősök játékáról. Dincsér Oszkár és Lajtha László *A tekerő* című cikkében jelentek meg először a tekerőjátékot híven visszaadni kívánó lejegyzések. Ennek problematikája a szelektív és túlzott precizitás, amely miatt a kottakép díszítményei nem egységesek: egyeseket hangról-hangra leírtak, másokat csak jelöltek a főhang fölött. A leváltóhangok folyamatos ábrázolása miatt a kottakép nehezen olvashatóvá vált. A felvételeket a budapesti alkalmat megelőző helyszíni gyűjtéskor Dincsér Oszkár készítette Szentesen,¹⁷ A budapesti felvételekről lejegyzés nem készült.

¹⁴ Bartók-rend F 45 (BR 12837), F 97 (BR 12889).

¹⁵ Bartók "M.IV" számú gyűjtőfüzete, BH I/98, Vásárhelyi Gábor gyűjteménye (másolat a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Bartók Archívumában). 121.

¹⁶ Bartók Béla: „A hangszeres zene folklórja Magyarországon.” In: Szöllősy András (közr.): *Bartók Összegyűjtött Írásai I.* Budapest: Zeneműkiadó, 1966. 71.

¹⁷ A közölt dallamok sorrendben: MH3848/a, MH3850/a, MH3854/a. Az MH jelzet a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Hangtárát jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

A későbbi gyűjtők közül elsősorban Sárosi Bálint kottázta le saját gyűjtéseit, ebben a munkában alkalmanként Vig Rudolf is segítségére volt. A dallamokat főleg egyszerűen, díszítések nélküli formában vetette papírra, olykor saját tudományos munkájához szükséges illusztrációként.¹⁸ A hangszer hangolását sokszor feltüntette, de a díszítményeket ritkábban. Sárosi egyes dallamait részletesen lejegyezte Tari Lujza 1972. július 11-én.¹⁹ Tarinál a klarinét dallamjátészó szerepe került előtérbe, a tekerő sajátosságai közül főleg a recsegés jelent meg. A Pátria felvételek előgyűjtéseinek hengereiről Paksa Katalin készített 1972-ben és 1975-ben lejegyzéseket, ám a lekottázott dallamok a tekerő dallamjátékát tekintve olykor rendkívül aprólékosak, máskor vázlatosak.²⁰ Tari Lujza további részletes tekerős lejegyzéseket készített 1977-ben Manga János 1963-ban rögzített felvételei közül két dallamról.²¹

Az első összehasonlító célzatú munka Hankóczy Gyula nevéhez köthető, aki 1979-1982 közötti gyűjtéseiből két bokrosi, egy tiszalpäri és egy csongrádi tekerős recsegtetését vetette össze.²² Ezt követően Szerényi Béla 1994-es kiadványában és 1996-os szakdolgozatában több tekerős dallamának részletes lejegyzését is közölte.²³ Egy 2002-ben megjelent szentesi helytörténeti kiadvány Sipos József tekerős dallamai közül ad közre négyet, de ezek a díszítményeket teljesen nélkülözik.²⁴ Havasréti Pál és Szerényi Béla tekerőiskolája több részletes kottát tartalmaz Szenyeri Dániel, Balla István, a Boross Imre – Kovács Márton kettős, Papp Rókus és Bársony Mihály felvételeiből,²⁵ Nagy Balázs kiadványában Papp Rókus dallamainak részletes lejegyzései jelentek meg.²⁶ Mindkét kiadvány pedagógiai célú, ezért egyik sem a játékelemzésekre fókuszál, összehasonlító elemzéseket nem tartalmaznak. A gyűjtött dallamok mennyisége, minősége és ezek feldolgozottsága miatt egy átfogó, dallamelemzésre alkalmas lejegyzéseket tartalmazó munkára már szükség volt.

¹⁸ ZTI_AP_04856b-d, ZTI_AP_04857a-c, ZTI_AP_05130e-g, ZTI_AP_05983b-g, ZTI_AP_06566a-n (a ZTI_AP_06566g Paksa Katalin lejegyzése), ZTI_AP_06567a-l, ZTI_AP_06741a-h, ZTI_AP_06742a-h, ZTI_AP_08077h-i. A ZTI_AP jelzet a MTA – HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzenei és Néptánc Archívumának magnetofonfelvételekről készült másolatát jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

¹⁹ ZTI_AP_06449k-l, ZTI_AP_06450a-b.

²⁰ MH3850/a-b, MH3851/b, MH3853/a-c.

²¹ ZTI_AP_16924a-b és i.

²² Hankóczy, *A tekerőlantról. Dalok öt híron*, i.m., 23–24.

²³ Szerényi Béla: *A hagyományos magyar tekerőmuzsika*. (Budapest: A szerző saját kiadása, 1994.); Szerényi, *A Dél-alföldi tekerőmuzsika stílusjegyei*, i.m.

²⁴ Hankó Györgyné Paksi Márta: *Szentes és környéke népzeneje és néptánca a XX. században*. (Szentes: Zöldág Mozgáskultúra és Sport Egyesület, 2002.) 247–249.

²⁵ Havasréti Pál – Szerényi Béla: *Magyar tekerőiskola I.* (Budapest: Hagyományok Háza, 2008.) 135–160.

²⁶ Nagy Balázs: *Tekerőlantosok könyve*. (Budapest: Hagyományok Háza, 2006.) 108–121.

Az elemzés érdekében a korábbi kutatók lejegyzéseit is felhasználva egységes szempontrendszert követő kottákat készítettem, majd kiválasztottam az adott játékosra leginkább jellemzőket. A disszertációban az elkészült kottákat sok esetben csak részleteiben közlöm, a teljes lejegyzéseket a Függelék tartalmazza. Ha szükséges volt, Audacity programmal frekvenciaszűrést végeztem.²⁷ A játékmódok meghatározása ezután történt.

Az előadás két elemét vizsgáltam: az egyik a dallam díszítése, a másik a recsegés. A dallam elemzésénél az ornamensek típusát, helyét és mennyiségét, a recsegésnél a ritmusképet és a dinamikát vettem figyelembe. A vokális dallamtól való hangszeres eltérések azonosításához és megnevezéséhez Paksa Katalin *A magyar népdal díszítése* című könyvét vettem alapul.²⁸ A magyar díszítésmód európai tekerős hagyománnyal való, a hangszer hasonló kezeléséből fakadó kapcsolatának érzékeltetéséhez az ornamenseket párhuzamba állítottam Jean-Baptiste Dupuits *Principes pour toucher de la vièle* című didaktikai kiadványában található formáikkal.²⁹ Ezeket az összefüggéseket a disszertációban az egyes díszítmények első említésekor külön jeleztem. A magyar és francia barokk előadásmódban egyaránt előforduló trillákat, mordenteket és előkéket egyéb korabeli tekerős kiadványokkal nem vettem össze, disszertációm fő témáját nem ez képezte.

A recsegés elemzését a Sound Forge Pro 10.0 programmal végeztem a következők szerint: a vizsgált dallamrészleten két ízben hajtottam végre rezonáns szűrést (Freq.: 2444 Hz, Res.: 0%, Wet/Dry: 100%, Filter: High Pass, Filt. order: Fourth), ezután normalizáltam, majd az így kapott recsegéscsúcsok alatti értékkel zajsűrést végeztem (Noise Gate). Ha szükség volt rá, megismételtem az első lépést. A program „élastique Timstretch” funkciójával 120-as bpm-re állítottam a dallam tempóját. A kapott csúcsok maximumához markereket tettem, majd az ezek közötti részeket régiókká alakítottam, így megkaptam a recsegéscsúcsok között eltelt idő hosszát. Ezeket az értékeket tüntettem fel a disszertációban szereplő táblázatokban.

A játékmód tudatos elemeinek meghatározására a kompetencia – performancia fogalompárt használtam,³⁰ amely határértékének az 1/64-nyi értékeket vettem, mert ennél kisebb értékű recsegéseket a magyar tekerőn szinte lehetetlen tudatosan kijátszani. Ez 120-

²⁷ High-Pass Filter, Low-Pass Filter - Frequency: 1000Hz, Roll-off: 48dB per octave.

²⁸ Paksa Katalin: *A magyar népdal díszítése*. (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1993.).

²⁹ Jean-Baptiste Dupuits: *Principes pour toucher de la vièle*. (Paris: Mme Boivin, Mr le Clerc, 1741.).

³⁰ Pávai István: *Az erdélyi magyar népi tánczene*. (Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2012.) 374.

as tempónál 0,0313 másodperc. Azokat az értékeket, amelyek ennél nagyobb mértékben tértek el a metrikustól, tudatos, kompetencia-beli eltérésnek vettem, míg azokat, amelyek ennél kisebb mértékben tértek el, nem szándékos, performancia-beli eltérésnek tekintettem. A manuális markerezésből származó esetleges hibák mind ezen határértékeken belül estek. A recsegés további elemzéséhez a kapott recsegés spektrumot egy számítógéppel generált 120-as tempójú daktilus-sorozat alá igazítottam, így a metrikusságtól való eltérés és a dinamikai kilengések is szemmel láthatóvá váltak.³¹ A lejegyzésekben szereplő dallamok táncnemi megnevezésénél az 1939-es Pátria jegyzőkönyvben használt terminológiát követtem.³²

A játékmód elemzése előtt ismertetem az adott előadó személyét és a vele készült gyűjtéseket, azok körülményeit. Disszertációmban azon tekerősök nem szerepelnek, akiknél a gyűjtött anyag minősége a dallamjáték egyszerűsége vagy annak esetlegessége miatt az elemzési céloknak nem volt megfelelő. Ilyen a Tisza szentesi oldaláról Bíró Sándor, Halász Szabó Zsigmond, Virágos Sándor, a Tisza csongrádi oldaláról pedig „Cselédes” Varga Mihály, Sinkó János, Hajdú József, Kovács Márton, Boross Imre és „Cines” Hatvani István. Papp Rókus játékmódjára korábbi szakdolgozatom miatt részletesen nem térek ki.

³¹ Szerényi Béla alapötlete nyomán. Szerényi, *A Dél-alföldi tekerőmuzsika stílusjegyei*, i.m., 63.

³² A szentesi gramofonfelvétel jegyzőkönyve, Néprajzi Múzeum, Néprajzi Múzeum Hangtár Irattár. XIV. 121–122.

1. A szentesi és a Szentes környéki tekerősök

1.1 Pátria népzenei gramofonlemezek

Bartók Béla 1906-os és 1908-as dél-alföldi gyűjtése megelőzte a század első felében kibontakozó módszeres és céltudatos alföldkutatót. 1907-ben a Magyar Földrajzi Társaság Kecskeméten, majd 1908-ban Szegeden rendezett vándorgyűlést, ahol először fogalmazták meg célként az Alföld több irányú tudományos felmérését, kutatását, aminek eredményeképp 1909-ben megszületett az Alföld Bizottság.¹ A szervezet kisebb kutatói szakbizottságokat létesített, amelyek nagy lendülettel kezdték meg a munkát. E lendület az I. világháborúval megtört. A világegés után keletkezett politikai, társadalmi és kulturális összeomlás a bizottság megszűnéséhez vezetett, a szervezet 1927-ben a szegedi Ferenc József Tudományegyetem keretein belül Alföldkutató Bizottság néven éledt újjá.² Az újra fellendülő Alföld-kutatás egyik oka az lehetett, hogy a trianoni döntést követő területvesztések miatt a kutatók lehetőségei korlátozottakká váltak, így erre a területre is jobban ráirányulhatott a figyelem. Másik ösztönzője az a felismerés, hogy csak azok a népek lesznek versenyképesek a nemzetközi kutatásban, amelyek a saját népükkel és társadalmukkal kapcsolatos problémákat vizsgálják.³

Az 1920-as évek második felétől az alföldi népzenei gyűjtések is megszorodtak. Bálint Sándor több ízben gyűjtött dallamokat Szeged-Alsóváros és -Felsővárosban, ezeket 1933-ban *Szeged népe. Új gyűjtés I.* címmel közre is adta.⁴ 1930 tavaszán Lajtha László Alsóvárosban gyűjtött dallamokat, amelyek közül tizennégyet fonográffal rögzített.⁵ Mellettük Nagy Czirok László, Vargyas Lajos, Szomjas-Schiffert György, Volly István és Péczely Attila is járta az alföldi településeket. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a zenetörténeti és népzenei összefüggések kutatása is.⁶

¹ Bartucz Lajos: „Beköszöntő: pár szó az alföldkutatóról.” In: Bartucz Lajos (szerk.): *Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve I.* (Szeged: Az Alföldi Tudományos Intézet Kiadása, 1946.) VII–XVI. VII–IX.

² Kósa László: „Alföldi Tudományos Intézet.” In: Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon I. (A-E).* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977.) <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/a-a-71E01/alfoldi-tudomanyos-intezet-71E95/?list=eyJmaWx0ZXJzZjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZWhpa29ub2tfNzFEQ0MiXX0sICJxdWVyeSI6ICJhbGZcdTAwZjZsZCBiaXpvdHRzXHUwMGUxZyJ9> (2020.03.22.).

³ Bartucz, „Beköszöntő”, i.m., VII–IX.

⁴ Bálint Sándor (gyűjtötte): *Szeged népe. Új gyűjtés I.* (Szeged: Prometheus Nyomda, 1933.).

⁵ Paks Katalin: „A szegedi nemzet zenéje.” In: Bálint Sándor (szerk.): *A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete.* (Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 1980.) 575–905. 576. A felvételek jelzete MH2415–MH2416.

⁶ Tari Lujza: „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”. *Ethnographia* 119/4 (2008. október-december): 323–356. 330.

A hangrögzítés technikai feltételeinek fejlődésével a 20. század elejére a fonográf mellett Magyarországon megjelentek a gramofonlemezek. Bartók Béla már 1914-ben bemutatta a gramofonra történő népzenei rögzítés módját,⁷ hangsúlyozva ezzel annak jelentőségét. Ennek ellenére az első népzenei vonatkozású gramofonlemez-kiadvány egy népszerűsítő sorozat volt, amelyen a népdalokat zongorakísérettel látták el.⁸ Csak jóval később, 1936-ban indult meg az autentikus népzene gramofonos rögzítése négy kísérleti lemez formájában Magyar Népzenei Gramofonfelvételek címmel.⁹ Ezt követte 1937-től egy lemezsorozat, ami a lemezgyártó után a „Pátria” nevet kapta. A lemezek felvételeinek meghatározását Bartók Béla irányította.¹⁰ Az ő tekerő iránti személyes érdeklődése is hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1939-ben az alföldi dialektusterületet szentesi adatközlők képviseljék. E gyűjtések alapján született az a tekerő népi hagyományát, szerepét számos oldalról bemutató tanulmány, amelyet Lajtha és Dincser Oszkár 1939-ben *A tekerő* címmel publikált.¹¹ A lemezsorozat kiemelkedő jelentősége, hogy a felvételeket semmilyen előzetes koncepció nem korlátozta, a zenészek és a dallamok kiválogatásánál a tudományosság szempontjai érvényesültek.¹² Dolgozatom szempontjából fontos, hogy ugyanannak a dallamnak több előadói változatát rögzítették, így azok stilisztikai összehasonlító vizsgálatokra kiválóan alkalmasak.

A Pátria lemezsorozat alföldi részének előkészítéséről tanúskodik az az 1939. április 15-én keltezett levél, amelyben Bartucz Lajos a Néprajzi Múzeum igazgatója megkéri Csallány Gábor szentesi múzeumigazgatót, hogy fogadja és segítse a helyi tekerősökkel találkozni kívánó munkatársát:

⁷ Pávai Réka: „Hunyad megyei adatközlők Budapesten. Bartók Béla 1914-es előadása.” *Magyar Zene* 40/3 (2002. július-szeptember): 313–326.

⁸ Lajtha László: „A Kultuszminisztérium gramofonakciója.” In: Berlász Melinda (szerk.): *Lajtha László összegyűjtött írásai I.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.) 40–44. 41.

⁹ Sebő Ferenc (szerk.): *Pátria. Magyar népzenei felvételek 1936-1963.* (Budapest: Hagyományok Háza, 2010.) 7.

¹⁰ I.m. 7.

¹¹ Lajtha–Dincser, „A tekerő.”, i.m., 103–111.

¹² Berlász Melinda: „Dincser Oszkár kutatásai a »Pátria«-felvételek összefüggésében. Egy évtized a Néprajzi Múzeum népzenei műhelyében (1935-44).” In: Sz. Farkas Márta (szerk.): *Zenatudományi dolgozatok 2001-2002.* (Budapest: MTA ZTI, 2002.) 121–144. 122.

Kedves Barátom!

Jövő szombaton f. hó 22-én a Néprajzi Múzeum megbízottja kiszáll a szentesi tekerő muzsikások megvizsgálására. Igen leköteleznél, ha értesítenél arról, hogy az ilyen fajta muzsikásokat össze lehet-e gyűjteni, vagy szükséges-e külön helyszíni kiszállás, hogy látogassa-e meg megbízottunk minden muzsikust külön. Az ügyet szíves figyelmedbe ajánlom. Jóindulatú támogatásodat kérve, vagyok szívélyes üdvözzel.

Dr. Bartucz Lajos

igazgató.¹³

Ez a munkatárs Dincsér Oszkár volt. Dincsér ekkor a Néprajzi Múzeum fizetéstelen gyakornokaként segítette Lajha László munkáját. Bölcsészhallgatóként és a Zeneakadémia zeneszerzés szakos növendékeként megvolt a képzettsége, hogy zenei és tudományos szempontból is kellő alaposággal végezze a Pátria sorozat II. világháború előtti részeinek előgyűjtéseit. A lejegyzések mellett hangfelvételeket is készített, és számos, a gyűjtés helyszínén vagy Budapesten készült fényképet adott közre tanulmányaiban.¹⁴

Csallány Gábor a helyi tekerősöket összegyűjtendő 1939. április 20-án felhívást tett közre a *Szentesi Naplóban*, hogy a hónap 22-én, szombaton a tekerősök tekerővel vagy anélkül jelenjenek meg a szentesi múzeumban.¹⁵ A felhívás eredményeképpen tízen jöttek el, akik közül nyolcan voltak tekerősök.¹⁶ A megjelentekről Dincsér a helyszínen fényképet készített. Ezen a fénykép adatai szerint Szűcs Sándor derekegyházi kocsis és tekerős, Szenyéri Dániel szentesi kubikos és tekerős, Maszlag Józsefné Mecs Balog Mária szentesi szatócs és tekerős, Balla István derekegyházi földműves és tekerős, Sipos József fábiánsebestyéni kubikos és tekerős, Székely József szentesi énekes, Orsós László szentesi tekerős, Maczik Sándor szentesi klarinétos, Szegi János nagyhegyi bérlő és tekerős és Józsa Imre derekegyházi földműves és tekerős látható (1. fénykép).¹⁷ A későbbiekben további tíz tekerős jelentkezett.¹⁸

Dincsér 1939 májusában újra Szentesre és Fábiánsebestyénre utazott, ahol megkezdte az előgyűjtéseket.¹⁹ Ezek során három embertől gyűjtött. Maszlag Józsefné

¹³ Tari, „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”, i.m., 332–333. A tanulmány a 340. oldalon tisztázza Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, i.m., 129. 3./a) és d) pontjait.

¹⁴ Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, i.m., 121.

¹⁵ N.N.: „Tekerősök (nyenyérések) figyelmébe.” *Szentesi Napló* 21/89 (1939. április): 5.

¹⁶ N.N.: „Lemezfelvételt készítenek a szentesi tekerősökről.” *Szentesi Napló* 21/92 (1939. április): 4.

¹⁷ Hankó Györgyné, *Szentes és környéke népzeneje és néptánca a XX. században*, i.m., 66–67.

¹⁸ Sárosi Bálint: *Hangszerek a magyar néphagyományban*. (Budapest: Planétás Kiadó, 1998.) 58. Név szerint lásd.: Hankó Györgyné, *Szentes és környéke népzeneje és néptánca a XX. században*, i.m., 67.

¹⁹ Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, i.m., 129.

Mecs Balog Mária szentesi asszony énekelt és citerázott, Balla István szentesi földműves és Kis József fábiánsebestyéni mezei munkás tekerőn játszott. A gondos válogatás során Lajtha és Dincsér vélhetően a két akkori legjobb tekerőst választotta, játékmódjukat tekintve különösen Kis kiemelkedő jelentőségű. A budapesti felvételekre is őket utaztatták fel, pedig a későbbi tekerős gyűjtések során Szenyéri Dániel és Sipos József is a gyűjtők fókuszába került.²⁰ Utóbbi szívesen ment volna már az 1939-es Pátria felvételek idején Budapestre, de Dincsér levélben visszautasította.²¹

1. fénykép. Szentesi csoportkép. Az 1939. április 22-én összegyűlt szentesi és Szentes környéki muzsikuskok.

Balláról és hangszeréről a budapesti felvételek során az átlagnál több fénykép készült. Dincsér és Lajtha közös tanulmánya bizonyítja, hogy a hangszer önmagában is érdekelte a kutatókat. Emellett Bartók fel is ismerhette Balla tekerőjét, ezzel játszhatott Váci József is az 1908-as szentesi gyűjtőút során.²² Mindez magyarázatot adhat a fényképek mennyiségére.

²⁰ Sárosi Bálint 1967. október 21-én gyűjtött mindkettőjüktől (ZTI_Mg 1187).

²¹ A levelezést részletesen lásd. Tari, „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”, i.m., 339. 342.

²² Tari, „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”, i.m., 347.

2019-ben a Zenetudományi Intézet birtokába jutott Dincsér hagyatéka,²³ amely a kutató gyűjtőutakon készült feljegyzéseit, ezek között a szentesi előgyűjtések során lejegyzett dallamokat is tartalmazza. Korábban csak a Néprajzi Múzeum által őrzött helyszíni hengerek voltak ismertek, így a hagyaték erre vonatkozó részének áttanulmányozása teljesebb képet ad a gyűjtésről. Dincsér a dallamok mellett a dalszövegeket és az előadók adatait is rögzítette, sokszor egyéb megjegyzéseket is tett. A lejegyzéseket a budapesti munka során később ő maga és Kodály Zoltán egészítette ki, így a gramofonlemez-felvétel tervezése is jól követhetővé vált (2. faksimile).²⁴ A helyszíni lejegyzéseket tartalmazó cédulák pontosabb képet adnak a tekerősök repertoárjáról, hiszen még a kiadandó dallamok kiválogatása előtti állapotot mutatják.

2. faksimile. Egy oldal Dincsér jegyzetfüzetéből. A jegyzetek a budapesti felvételek tervezésének tanúi. A felső Dincsér kézírása, az alsó Kodály Zoltáné. ZTI NZK V-04.10 3.1.5

A szentesi tekerősöktől Dincsér Oszkár összesen 43 dallamot jegyzett le, amelyek egy hangszeres dallam kivételével régi és új stílusú népdalok. Ezekből gondos válogatás után 7 hengernyi felvételt készített.²⁵ Az MH3848 jelzetű hengeren elhangzó bemondás szerint a henger üres, ugyanakkor a Néprajzi Múzeum leltárkönyvében két dallam, a *Túl a Tiszán, Átokházán születtem...* és a *Mély a Tiszának a széle...* szerepel a henger

²³ Lipták Dániel: „Egy elpusztult népzenei gramofonfelvétel nyomában. Gyimes, 1943.”, In: Kim Katalin (szerk.): *Zenetudományi dolgozatok 2021-2022*. (Budapest: BTK, 2022.). 179–238. 179.

²⁴ I.m. 180.

²⁵ MH3848–MH3854. Berlász, „Dincsér Oszkár”, i.m., 126.

tartalmaként.²⁶ Előbbit Lajtha és Dincsér is közli MH3848/a jelzettel tanulmányában.²⁷ Mivel a henger megsemmisüléséről nincsenek adatok, lehetséges, hogy egy üres hengerrel összecezerélték, és most az eredeti MH3848-as henger egy üres henger dobozában van. Jelenleg összességében a 6 másik hengeren lévő 14 dallamról van hangzó anyag. A következő táblázat a hengerek és az azokon lévő dallamok adatait foglalja össze (1. táblázat). Az első oszlop a henger tartalmát, a középső az előadót mutatja. Eredetileg a harmadik oszlopban szereplő római számokkal jelölték a hengereket, később ezeket az MH („múzeumi henger”) szám váltotta fel. Betű jelöli a hengeren belüli sorrendet, vastaggal emeltem ki azokat, amelyeket Dincsér ceruzával a gyűjtőlapokra feljegyzett. Amennyiben a dallamot később Budapesten is rögzítették, úgy a gramofonfelvétel egy arab számot és egy F jelzetet kapott, amelyet később Gr-re változtattak.²⁸ A budapesti jegyzőkönyvben külön alszámozást kaptak a gramofonfelvételre kiválasztott és a tartaléknak szánt hengerek. A táblázatban ezeket elhagytam. Az MH3848-as hengert eredeti tartalmával vettem figyelembe.

²⁶ Fonográfhengerek leltárkönyve III., Néprajzi Múzeum, Hangtár.

²⁷ Lajtha–Dincsér, „A tekerő.”, i.m., 109.

²⁸ Erdélyi-Molnár Klára közlése alapján.

A henger tartalma	Előadó	A fonográf-henger jelzete	A későbbi gramofonfelvétel jelzete
<i>Túl a Tiszán Átokházán születtem...</i>	Balla István	I/a (=MH3848a)	Gr056B
<i>Mély a Tiszának a széle...</i>	Balla István, Maszlag Józsefné	I/b (=MH3848b) I/c (=MH3848c)	
<i>Túl a Tiszán Átokházán születtem...</i>	Maszlag Józsefné Mecs Balog Mária	II/a (=MH3849a)	Gr056A, 283
<i>Áristomban de kemények az ágyak...</i>	Maszlag Józsefné Mecs Balog Mária	II/b (=MH3849b)	Gr053B, 272
bemondás	Maszlag Józsefné Mecs Balog Mária		
<i>Áristomban de kemények az ágyak...</i>	Balla István	III/a (=MH3850a)	Gr053B, 272
<i>Elveszett a lovam...</i>	Balla István	III/b (=MH3850b)	Gr053A, 271
<i>Kiskertemben aratják a zabot...</i>	Maszlag Józsefné Mecs Balog Mária	IV/a (=MH3851a)	Gr052B, 269
<i>Kiskertemben aratják a zabot...</i>	Balla István	IV/b (=MH3851b)	Gr052B, 269
<i>Orosházi városháza de sárga...</i>	Kis József	V/a (=MH3852a)	
<i>Ha befogok, ha befogok hat ökröt a szekérbe...</i>	Kis József	V/b (=MH3852b)	
bemondás	Kis József		
<i>Elveszett a buga bárány...</i>	Kis József	VI/a (=MH3853a)	
<i>Kint a síkon juhászlegény furulyál...</i>	Kis József	VI/b (=MH3853b)	
"Ugrálás"	Kis József	VI/c (=MH3853c)	Gr054B, 278
<i>Cigány, cigány...</i>	Kis József	VII/a (=MH3854a)	Gr056B, 284
<i>Tarka paszuly az ágy alatt...</i>	Kis József	VII/b (=MH3854b)	Gr055A, 281
"250 éves"	Kis József	VII/c (=MH3854c)	Gr054B, 278

1. táblázat. Dincsér helyszíni hangfelvételeinek jegyzéke.

A Magyar Rádióban 1939. június 12-13-án 13 dallam összesen 39 adatát rögzítették.²⁹ Ezek közül 25 tekerős, a többi vokális, illetve citerán hangzott el.³⁰ A jelzetek kialakításánál az egybefüggő zenei folyamatokat is széttördelték, így Balla István 13, Kis József 12 különböző jelzettel rendelkező felvételen hallható (2. táblázat).³¹ A vastagon szedett vonalak az attaca folyamatok határait jelölik. Maszlag Józsefné Mecs Balog Mária annak ellenére, hogy életrajza szerint tekerőzött is, a felvételek során nem játszott a hangszeren.³²

²⁹ A szentesi gramofonfelvétel jegyzőkönyve, Néprajzi Múzeum, Néprajzi Múzeum Hangtár Irattár. XIV. 120-122.

³⁰ A felvételek másolata a Zenetudományi Intézetben megtalálható Gr052-Gr056-os jelzetig. A Gr jelzet a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Pátria-hanglemezgyűjteményét jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

³¹ Az attaca folyamatok: Gr054AC-Gr054AD, Gr054BA-Gr054BD, Gr055AA-Gr055AB, Gr055AC-Gr055AF (Kis) és Gr053AC-Gr053AD, Gr056BB-Gr056BD (Balla).

³² Népzenei hanglemezfelvételek (Pátria=F) jegyzőkönyve, XIV., Szentes, 1939. június 12-13., Néprajzi Múzeum, Néprajzi Múzeum Hangtár Irattára, HI 284, HI 285. 125-126. A HI jelzet a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Hangtár Irattárát jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

Az 1. táblázatból kitűnik, hogy a stúdióban felvett 13 dallamból már az előgyűjtések során is fonográfra rögzítettek nyolcat. Mivel Budapesten a korlátozott anyagi és időbeli lehetőségek álltak szerkesztők rendelkezésére, a legkisebb kockázatot vállalva ugyanazokat a dallamokat kérték a zenészektől, mint amiket már korábban jóváhagytak. A fennmaradó ötről helyszíni lejegyzések maradtak. Az előgyűjtések során feljegyzett új stílusú dallamok kimaradtak a budapesti felvételek sorából. Ebből úgy tűnik, hogy a válogatás során a szerkesztők a régiesebb dallamokat részesítették előnyben.

Maszlag Józsefné Mecs Balog Mária és Balla István rögzített repertoárja már az előgyűjtések során is nagy átfedésben volt egymással. A lejegyzett 43 dallamból 29-nél szerepel legalább egyikőjük neve, és ebből 18-nál mindkettőjüké. A budapesti felvételek közül nyolc dallam előadói ők, ebből hatot mindketten eljátszottak. Kis József ezzel ellentétben egyetlen olyan dallamot muzsikált, amelyet Maszlagné is.

nap	Gr jelzet	cím	előadó	hangszer	megjegyzés
1939. június 12.	Gr052AA	<i>Hej, halászkok, halászkok...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	tamburán	
	Gr052AB	<i>Hej, halászkok, halászkok...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	danolva	
	Gr052AC	<i>Hej, halászkok, halászkok...</i>	Balla István	tekerőn	"friss"
	Gr052BA	<i>Kertünk alatt aratják a zabot...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	tamburán	
	Gr052BB	<i>Kertünk alatt aratják a zabot...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	danolva	
	Gr052BC	<i>Kertünk alatt aratják a zabot...</i>	Balla István	tekerőn	"halk"
	Gr053AA	<i>Elveszett a lovam...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	tamburán	
	Gr053AB	<i>Elveszett a lovam...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	danolva	
	Gr053AC	<i>Elveszett a lovam...</i>	Balla István	tekerőn	"halk"
	Gr053AD	<i>Elveszett a lovam...</i>	Balla István	tekerőn	"friss"
	Gr053BA	<i>Áristomban de kemények az ágyak...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	tamburán	
	Gr053BB	<i>Áristomban de kemények az ágyak...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	danolva	
	Gr053BC	<i>Áristomban de kemények az ágyak...</i>	Balla István	tekerőn	"friss"
	Gr053BD	<i>Áristomban de kemények az ágyak...</i>	Balla István	tekerőn	"duda"
1939. június 13.	Gr054AA	<i>Azt hittem, hogy nem kellek katonának...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	tamburán	
	Gr054AB	<i>Azt hittem, hogy nem kellek katonának...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	danolva	
	Gr054AC	<i>Azt hittem, hogy nem kellek katonának...</i>	Kis József	tekerőn	"halk"
	Gr054AD	<i>Azt hittem, hogy nem kellek katonának...</i>	Kis József	tekerőn	"friss"
	Gr054BA	"Dudanóta"	Kis József	tekerőn	"halk"
	Gr054BB	"Ugrálós"	Kis József	tekerőn	"friss"
	Gr054BC	"250 éves"	Kis József	tekerőn	"halk"
	Gr054BD	"Sebes friss"	Kis József	tekerőn	Sebes friss
	Gr055AA	<i>Tarka paszuly...</i>	Kis József	tekerőn	"friss"
	Gr055AB	<i>Tarka paszuly...</i>	Kis József	tekerőn	"sebes"
	Gr055AC	<i>Három akó borom van...</i>	Kis József	tekerőn	"halk"
	Gr055AD	<i>Három akó borom van...</i>	Kis József	tekerőn	"friss"
	Gr055AE	<i>Az olájok...</i>	Kis József	tekerőn	"friss"
	Gr055AF	<i>Az olájok...</i>	Kis József	tekerőn	"sebes"
	Gr055BA	<i>Kék ibolya ha leszakajtanálak...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	tamburán	
	Gr055BB	<i>Kék ibolya ha leszakajtanálak...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	danolva	
	Gr055BC	<i>Kék ibolya ha leszakajtanálak...</i>	Balla István	tekerőn	"friss"
	Gr055BD	<i>Kék ibolya ha leszakajtanálak...</i>	Balla István	tekerőn	"duda"
	Gr056AA	<i>Túl a Tiszán Átokházán születtem...</i>	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária	danolva	
	Gr056AB	<i>Túl a Tiszán Átokházán születtem...</i>	Balla István	tekerőn	"halk"
Gr056AC	<i>Túl a Tiszán Átokházán születtem...</i>	Balla István	tekerőn	"duda"	
Gr056BA	<i>Cigány, cigány mér vagy cigány...</i>	Balla István	danolva		
Gr056BB	<i>Cigány, cigány mér vagy cigány...</i>	Balla István	tekerőn	"halk"	
Gr056BC	<i>Cigány, cigány mér vagy cigány...</i>	Balla István	tekerőn	"friss"	
Gr056BD	<i>Cigány, cigány mér vagy cigány...</i>	Balla István	tekerőn	"sebes friss"	

2. táblázat. A budapesti felvételek adatai. Az 1939. június 12-13-án felvett „Pátria” felvételek összefoglaló táblázata.

1.1.1 Balla István játékmódja

Balla István (1876-1945) négy különböző előadási módban muzsikált. A hallgatót „halk”-nak, a lassú csárdást „friss”-nek, a friss csárdást „sebes friss”-nek nevezte. A negyedik ún. „dudálás” a recsegőhúr kiakasztásával létrehozott hangzáson alapul. Ekkor a dallamot egyenletesen formálta meg sok üres húros leváltó hanggal, a hallgatónál kevesebb díszítést használva.¹

Balla István a dallamokban átmenőhangos díszítéseket, trillákat és körülírásokat használt. Utóbbi kettő a francia barokk előadásmód cadence típusú díszítményeiben is megtalálható.² Az átmenőhangos díszítések közül két hangból álló le- és felfutások jellemezték játékát. Gyakran illesztett lefelé haladó utókát a hangsor 3. fokához, amelynek eredményeképpen az alaphangra jutott (1. kottapélda 8., 16. ütem). Ha a következő főhang ismét a 3. fok, akkor annak előkéjeként sokszor egy rövid 2. fokú átmenőhangot is játszott. A sorvégeken sokszor felfelé haladó utókéval díszített, ami egyúttal a következő sor első hangjának előkéjeként is értelmezhető (2. kottapélda 9. ütem). Így a két sort összekapcsolta. A dallamváz éles ritmusait sokszor bontotta szinkópás formává, ahol az utolsó nyolcadot gyakran tizenhatod ritmusértékű váltóhangos utókéként játszott (1. kottapélda 9., 17. ütem).

Balla a főhang fölötti szomszédos hanggal trillázott. Ez általában a dallam hangsorában marad, de például a 6. fokon előfordul, hogy kilép az eredeti, a közölt példában dór hangsorból, és kis szekund helyett nagy szekunddal képezi az ornamenst (1. kottapélda 2. ütem). A trillák egy díszítményen belüli számát a tekerős egy és öt között változtatta azzal összefüggésben, hogy mennyi időt töltött a főhangon. Jellemzően minél több ideje volt a díszítésre, annál többtagú a trilla. A díszítményeket szabadon kezelte, így ritmikailag sokszínű variációk jöttek létre. Sokszor bontotta a nyolcad értéket triolákká, ami ritmikailag fellazulást eredményez.

¹ Lajtha – Dincser, „A tekerő.”, i.m., 109.

² Dupuits, *Principes pour toucher de la viole*, i.m., III. Fig. 13., 14., 15.

[Cigány, cigány...]
"halk"

Jelzet: Gr056BB/1
Előadó: Balla István
Gyűjtő.: Dincsér Oszkár
Helyszín: Budapest, 1939.06.13.
Lejegyzés: Németh András

In Bb
Parlando

1
2 $\text{♩} = 88-94$
4
6
8
10
12
14
16
18
20

1. kottapélda. Balla dallamjátékának átmenőhangos és trillás díszítményei.

Az *Áristomban de kemények az ágyak...* kezdetű népdal részletén mutatom be a körülírásokat (2. kottapélda 9. és 14. ütem), amelyeket Balla egyszerű formában használ: két ismétlődő főhang esetén az első megszólalása után egy egész hanggal fölfelé, a felső váltóhangra lép, majd a dallam hangsorába illeszkedő terccel az alsó váltóhangra ugrik, és

végül megérkezik a következő főhangra. E díszítménytípust elsősorban sorok zárlataként, a sorzáró hang variálása céljából alkalmazza.

2. kottapélda. Az *Áristomban de kemények az ágyak...* kezdetű dallam (Gr053BC) 3-4. sorának, és azok ismétlésének díszítményei.

A különböző előadástípusok a díszítés, azon belül a díszítés mennyisége szempontjából is eltérnek, ezeket a *Cigány, cigány...* kezdetű dallam utolsó két során keresztül szemléltetem (3. kottapélda). Az a) „halk”, a b) „friss” és a c) „sebes friss” előadásmódban hangzott el.

a)

b)

c)

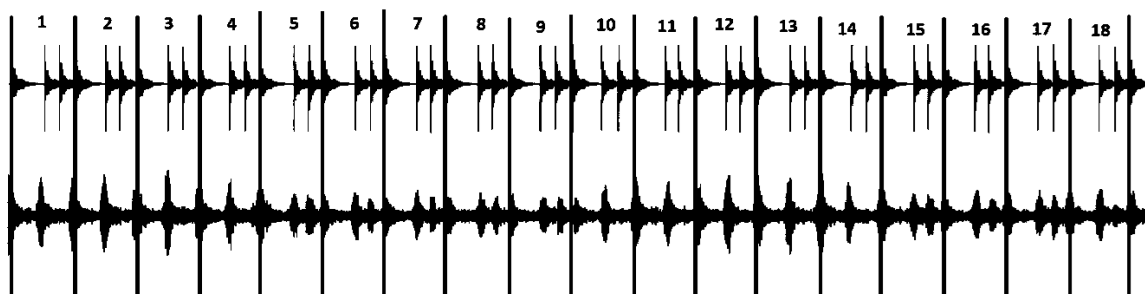

3. kottapélda. A *Cigány, cigány...* kezdetű népdal 3-4. sorának összehasonlítása. a) „halk” (Gr056BB), b) „friss” (Gr056BC), c) „sebes friss” (Gr056BD).

A „halk” verzióban van ideje Ballának a legtöbb díszítmény használatára: sok főhangon trillázik, a 7. ütemben lefutással képez utókát, majd előkével díszíti az esz hangot, a 8. ütemben váltóhangos utókát játszik. A „friss”-ben már kevesebb helyen jelenik meg ornemens: visszafogottabb a trillázás, a zenész csak egy-két helyen alkalmaz előkéket és utókákat. A fokozott tempó miatt több összetett díszítés is egyszerűsödik, akár egyetlen főhangértékű váltóhanggá is alakulhat, amely által szinkópássá válik a dallam ritmikája (3. b) kottapélda 7. ütem). A „sebes friss”-ben Balla alig díszít, csak az utolsó ütembe tesz egy egyszerű tizenhatodos trillát, így készítve elő a dallam folytatását.

Balla recsegése folyamatos, a lassú csárdásokban nyolcad-tizenhatod daktilusokból és nyolcadokból áll, a , a és a ritmuskép az általános (2. kottapélda). A sorvégi szüneteket a recsegéssel kitölti, így ritmikailag összeköti a sorokat. A friss csárdásokban a a jellemző ritmus, amelyekben a

második nyolcadokat hangsúlyosabban játssza, mint az elsőket. Ennek oka valószínűleg az, hogy a recsegőt nem a nagy tempónak megfelelően állítja be, így a daktilus tizenhatodai egyetlen hangsúlyos recséntéssé olvadnak össze. Az ilyen típusú recsegtetés bár értékében nem tér el az egyszerű nyolcad recsegtetéstől, játéktechnikailag mégis különbözik attól, mert a két a tizenhatod apró mozdulatai élüket veszítik, így a keréken a recsegés két kisebb helyett egy nagyobb, nem pontszerű felületen szólal meg. Ez erőteljesebb, hangsúlyosabb nyolcadokat eredményez, ami illeszkedik a magyar népi kíséretmódot általában jellemző, a vonósbandák dúvó és esztam kíséretében is megnyilvánuló szinkópás hangsúlyozásba.

1. spektrum. Az *Áristomban de kemények az ágyak...* (Gr053BC) 3-4. sorának recsegése.

Az 1. spektrum az *Áristomban de kemények az ágyak...* kezdetű népdal recsegésének elemzését mutatja. A felső hangkép egy 120bpm sebességű generált, metrikus daktilus-folyam, az alsó Balla recsegése. A két sort összekötő függőleges vonalak a negyedek helyét jelölik, a számok a negyednyi szakaszok sorszámai. A különböző ritmusú recsegések időtartalmát a 3. táblázat foglalja össze. A nyolcad recsegtetések ketté, a nyolcad-tizenhatod daktilusúak három részre osztják az egyes szakaszokat.

A magyarországi tekerősök játékmódjának összehasonlító vizsgálata

Régió	Időtartam (p:mp)	Negyed időtartam (p:mp)	Régió	Időtartam (p:mp)	Negyed időtartam (p:mp)	Régió	Időtartam (p:mp)	Negyed időtartam (p:mp)	Régió	Időtartam (p:mp)	Negyed időtartam (p:mp)
1	0,247	0,501	5	0,274	0,493	11	0,254	0,515	15	0,254	0,514
	0,254			0,103			0,261			0,130	
2	0,261	0,508	6	0,116	0,494	12	0,233	0,473	16	0,130	0,493
	0,247			0,268			0,254			0,123	
3	0,268	0,508	7	0,103	0,520	13	0,261	0,515	17	0,123	0,494
	0,240			0,274			0,213			0,268	
4	0,254	0,494	8	0,123	0,507	14	0,261	0,474	18	0,103	0,493
	0,240			0,247			0,254			0,123	
			9	0,144	0,514					0,254	
				0,116		0,130				0,116	
			10	0,254	0,480						
				0,130		0,233					
				0,247							

3. táblázat. Balla recsegésének időtáblázata.

Látható, hogy az 1. spektrum két hangképe ritmikailag jól illeszkedik egymáshoz, az egymást követő negyedek egyenletesek, időtartamukban alig van ingadozás. Balla negyedei, nyolcadai és tizenhatodai is lényegében ugyanakkor szólalnak meg, mint a metrikus verzióban, az eltérések a kompetencia szintű eltérés határát nem érik el. Nyolcadpárjainak és daktilusainak dinamikája egyenletes, egymáshoz viszonyítva a nyolcadok kicsit erőteljesebben szólalnak meg.

Ballá dallamjátékára tehát összességében a trillák használata, az átmenőhangos díszítések, a körülírások és a szinkópás dallambontás a jellemző. Ezeket különböző előadásmódokban más módon és mennyiségben alkalmazza. Csak rá jellemző a recsegő húr nélküli ún. „dudálás” játékmód. Recsegése folyamatos, a sorvégi szüneteket a legtöbb esetben különböző ritmusokkal tölti ki. Jobb kezének játéka tempóját és dinamikáját tekintve is egyenletes.

1.1.2. Kis József játékmódja

A fábiánsebestyéni Kis József (1878-?) a helyszíni előgyűjtések során feltehetően tizenhat dallamot muzsikált Dincsér Oszkárnak (4. táblázat).¹ Kilenc feljegyzés rögzíti Kis nevét, kettőnél csak a „Fábiánsebestyén” megjegyzés szerepel, de mivel Balla, Maszlagné és Kis közül egyedül ő származik ebből a faluból, ezeket neki tulajdoníthatjuk. Az *Az Alföldön gulyás legény vagyok én...* kezdetű dallamnál nem volt feltüntetve a tekerős neve, mivel azonban össze volt fűzve más, Kis nevével ellátott lapokkal, ezért ezt is hozzá soroltam. A Gr jelzettel ellátott dallamok alkotják Kis Budapesten rögzített repertoárjának egészét. Ebből látszik, hogy a Magyar Rádióban nem vettek fel olyan dallamot, amely az előgyűjtések során ne hangzott volna el.

Kezdősor, megnevezés	Előadó/Helyszín	MH jelzet	Gr jelzet	Lejegyzés
<i>Orosházi városháza de sárga...</i>	Kis	MH3852		helyszíni lejegyzés
<i>Ha befogok, ha befogok hat ökröt a szekérbe...</i>	Kis	MH3852		helyszíni lejegyzés
<i>Kint a síkon juhászlegény furulyál...</i>	Kis és Balla	MH3853		helyszíni lejegyzés
<i>Elveszett a buga bárány...</i>	Kis	MH3853		helyszíni lejegyzés
"Ugrálós"	Kis	MH3853	Gr054BB	csak hangfelvétel
"Dudanóta", [<i>Igyál betyár...</i>]	Kis	MH3854	Gr054BA	csak hangfelvétel
<i>Tarka paszuly...</i>	Kis	MH3854	Gr055AA, Gr055AB	csak hangfelvétel
"250 éves"	Kis	MH3854	Gr055BC, Gr055BD	csak hangfelvétel
<i>Azt hittem, hogy nem kellek katonának...</i>	Maszlag - Kis		Gr054AC, Gr054AD	helyszíni lejegyzés
<i>Az olájak...</i>	Kis		Gr055AE, Gr055AF	helyszíni lejegyzés
<i>Három akó borom van...</i>	Kis		Gr055AC, Gr055AD	helyszíni lejegyzés
"Friss"	Kis			helyszíni lejegyzés
<i>Sírnak rínak a mezei pacsirták...</i>	Kis			helyszíni lejegyzés
[dallam tekerőn]	Kis?			helyszíni lejegyzés
<i>A szegedi halastó, halastó...</i>	Fábiánsebestyén			helyszíni lejegyzés
[<i>Lopok</i>] lovat fehéret és feketét...	Fábiánsebestyén			helyszíni lejegyzés

4. táblázat. Kis József előgyűjtéseken rögzített dallamai.

Az „Ugrálós”, a „Dudanóta”, a *Tarka paszuly...* és a „250 éves” megnevezésű dallamokról csak hangfelvétel maradt meg, róluk lejegyzés nem készült. A jegyzőkönyvben szereplő „Dudanóta” az Alföldön közismert *Igyál betyár...* kezdetű népdal. Egy dallam esetében nincs feltüntetve sem cím, sem szöveg.

Az előgyűjtések és a budapesti felvételek egymással jól összehasonlíthatóak (4. kottapélda). A két kottát összehasonlítva jól látható, hogy Kis József a budapesti felvételen többet díszített (4. kottapélda 4b). Az előgyűjtések során (4. kottapélda 4a) a dallamvázat

¹ A születésének időpontja kérdéses. Saját bevallása szerint 1939-ben 63 éves volt, ugyanakkor a jegyzőkönyv 1878-at ad meg születési dátumnak. Halálának időpontja ismeretlen.

egyszerűbben játszotta (7. ütem), kevesebb volt a trilla (11. ütem), és a sorzáró díszítmények is elmaradhattak (8. ütem). Az ornamensek minőségét tekintve nem mutatkozik különbség, ugyanazok a játéktechnikai elemek bukkannak fel mindkét felvételen. Hasonló jelenség Maszlag Józsefné Mecs Balog Mária éneklésében is megfigyelhető azzal a különbséggel, hogy ő a budapesti gyűjtések során típusait tekintve is más díszítményeket használt. Ennek több oka is lehet. Legvalószínűbb az, hogy mivel Lajtháék szigorúan irányították a Magyar Rádiós felvételeket saját tudományos céljaiknak megfelelően, tudatosan alakították a zenészek felvételre szánt repertoárját, díszítményeit. Megmondták az adatközlőknek, hogy mit és hogyan játszanak, és addig játszották az adott repertoárt, amíg tökéletes nem lett a felvétel. Az adatközlők így a legjobb formájukat hozva muzsikáltak.² Kis József többi dallamánál is megfigyelhetőek a *Tarka paszuly...* kapcsán tett megállapítások, ezért a játékmód részletes bemutatásához a továbbiakban csak a budapesti verziókat mutatom be.

² Ladányi János: *A dél-alföldi tekerő és hagyománya*. Szakdolgozat. Jászberény: Jászberényi Tanítóképző Főiskola. 1997. (Kézirat). 12–13.

4a

In B

[Tarka paszuly...]
"frisses"

Jelzet: MH3854
Adaptáció: Kis József
Gyűjtő: Dancsér Oszkár
Helyszín: Szentes, 1939 május
Lejegyzés: Némethi András

4b

In B

[Tarka paszuly...]
"frisses"

Jelzet: G055AA/1
Adaptáció: Kis József
Gyűjtő: Dancsér Oszkár
Helyszín: Szentes, 1939. 06. 13.
Lejegyzés: Némethi András

4. kottapélda.. Kis József sorparókba rendezett játéka a helyszíni előgyűjtéskor (4a) és a budapesti felvételeken (4b).

Kis József a Gr054BA és a Gr054BB jelzetű felvétel kivételével mindegyik dallamot két előadásmódban is elmuzsikálta: a *Tarka paszuly...*-t „friss” és „sebes”, a „250 éves”-t „halk” és „Sebes friss”, az *Azt hitem, hogy nem kellek katonának...*-ot „halk” és „friss”, az *Az olájkok...*-at „friss” és „sebes” és a *Három akó borom van...*-t „halk” és „friss” verzióban. A különböző előadásmódokban felmerülő játéktechnikai elemeket külön-külön mutatom be.

A *Tarka paszuly...* kezdetű népdal frisses előadásmódjának elemzéséből kiderül, hogy a legfontosabb díszítménye a trilla. Ezt ritmikailag szabadon használja: a trillák tizenhatodos vagy harminckettedes alapmozgásúak, amiket Kis az előadás során hol szabályosan (4. kottapélda 4a 4. ütem), hol éles formában (4. kottapélda 4b 7. ütem), hol triolásan (4. kottapélda 4b 4. ütem) játszik. Az alaphangot általában kis- vagy nagyterc távolságban lévő váltóhanggal cserélgeti, ugyanakkor előfordulhat szekund, vagy akár kvinttávolságra lévő váltóhang is. Előbbire példa a 4. kottapélda 4a dallamának 4. üteme, utóbbira a Gr054BC felvételen megszólaló „250 éves” harmadik sora. Kvinttávolságra lévő váltóhang jellemzően a nyolcadik fokról a negyedekre történő dallammozgásnál fordul elő, ahol a nyolcadik fokon maradó mutatóujj díszítő funkcióba kerül át. A terctrillás díszítés párhuzamba hozható Kanfi-Horváth István szentesi klarinétos játékával, aki sok esetben hasonló váltóhangokkal képezi a trillákat. A felvételeken Kanfi-Horváth Halász-Szabó Zsigmond és Virágos Sándor tekerősökkel muzsikált együtt.³ Arról nem tudni, hogy Kis kivel zenélt egy bandában, vagy kiket hallott muzsikálni, de nem kizárt, hogy a terces váltóhangokat a klarinét játékból vette át a tekerőre.

Amikor a dallamban azonos hangok követik egymást, azokat Kis ritmikailag besűríti: a negyedelő mozgást apróbb egységekre bontja fel. Erre vagy a korábban említett terc- vagy szekundtrillákat alkalmazza (4. kottapélda 4b 6., 10. ütem), vagy a főhangnál mélyebben fekvő visszatérő váltóhangokat (4. kottapélda 4b 5., 9. ütem).⁴ A mélyebb váltóhang általában a hangszer alaphangja vagy az üres húr, ami a sorzárlat díszítményeiben is előfordul (4. kottapélda 4b 8. ütem). Azáltal, hogy a mélyebb váltóhang legjellemzőbb típusai a hangszer alaptonalitásába simulnak, a dallam főhangjai jobban kiemelkednek a kíséretből.

³ Halász-Szabó Zsigmonddal 1972-ben, Virágos Sándorral 1974 márciusában készült felvétel.

⁴ Paksa, *A magyar népdal díszítése, i.m., 166.*

Amennyiben a dallamban a sorok végén szünet van, Kis a következő sor kezdőhangjára átvezető hangokat, futamokat játszik. Ha a következő sor kezdőhangja az oktáv, azt az előző sor végén egy ugyanolyan hangmagasságú hanggal előlegezi meg, ezáltal áthajlás érzete támad a hallgatónak (5. kottapélda 2. ütem). Ha 3. fokon zár a sor és a következő sor eleje ugyanonnan kezdődik, a két hang között Kis az alaphangig ereszkedő, félkörívet leíró díszítményt játszik (5. kottapélda 4., 6., 10. ütem). Ez megfeleltethető a Leopold Mozart által ereszkedő Halbzirkelnak nevezett manírnak.⁵ Azoknál az 1. fokú zárlatoknál, amelyeket a következő sorban egy harmadik fokú követ, előfordulhat egyszerű átmenőhangos díszítmény is (5. kottapélda 8. ütem).

[Azt hittem, hogy nem kellek katonának...]
"frisses"

Jelzet: Gr054AD/1
Adatközlő: Kis József
Gyűjtő: Dincsér Oszkár
Helyszín: Szentes, 1939.06.13.
Lejegyzés: Németh András

In B
♩=135

5. kottapélda. Sorzáró átvezetések Kis József csárdásaiban. Gr054AD, a recsegést ebben a kottában nem tüntettem fel.

⁵ J. G. Leopold Mozart: *Versuch einer gründlichen Violinschule*. (Augsburg: Johann Jacob Lotter, 1756.). 248.

[Azt hittem, hogy nem kellek katonának...]
"halk"

Jelzet: Gr054AC/1
Előadó: Kis József
Gyűjtő: Dincser Oszkár
Helyszín: Budapest, 1939.06.13.
Lejegyzés: Németh András

In B
Parlando

6. kottapélda. Kis József „halk” előadású dallama.

Kis József „halk” játékmódbeli díszítményeit és jellegzetességeit az *Azt hittem, hogy nem kellek katonának...* kezdetű népdalon keresztül szemléltetem (6. kottapélda). Ezen kívül ugyanebben az előadásmódban még két dallamot muzsikált, amelyek a bemutatott dallaméhoz hasonló módon szólalnak meg, így azokból csak az eltéréseket említem meg.

Kis fő díszítménye itt is a trilla, amelyben a díszített főhangot kis- vagy nagy terccel ékesíti. A trillák kitöltik a rendelkezésre álló időt, szinte azonnal, késedelem nélkül elkezdődnek, és a következő főhangig tartanak, sűrűn váltogatva az alaphangot. Amikor a muzikusnak nincs ideje több hangot is a főhang fölé játszani, csak egy elugró váltóhangot alkalmaz díszítményként. Ez jól megfigyelhető a dallam harmadik sorában, ahol a hangsor 7. fokáról ereszkedik a dallamív (6. kottapélda 6., 10. ütem). Az egyes sorokat a legtöbbször a csárdásoknál már említett ereszkedő félkörívvel vezeti át a következő sorokba: kis terccről lehajlik az alaphangra, majd visszakanyarodik a következő sor első hangjára (6. kottapélda 4., 6., 8., 10. ütem). Itt is megjelennek a főhangok közötti visszatérő váltóhangok (6. kottapélda 1. ütem). Ebben az esetben az oktávhangot váltogatja a kvinthanggal, amelynek a hangmagassága megegyezik az üres húrval, így Kis anélkül tudja szétválasztani az

egymás utáni főhangokat, hogy a dallam szempontjából idegen hang kerülne a zenébe. Az előadásmódra jellemzően nem recsegtet, a dallam ritmusa a parlando karakternek megfelelően fellazul, ami nem csak a díszítmények ritmikai szabadságán, hanem például a harmadik ütem metrikusságtól eltérő lüktetésében is tetten érhető.

A 6. kottapélda második ütemében lévő e''-hang eltér a dallam hangsora szerinti esz'' főhangtól. Díszítményekben nem szokatlan ez az eltérés. Kis előadásában a trillák váltóhangjai sokszor nem illeszkednek a dallam hangkészletébe, mert a muzsikusz kis terc helyett nagy terccel váltogatja a főhangot (9. ütem). Ugyanakkor a dallam főhangjainak ilyen irányú megváltoztatása már korántsem általános. A gyűjtés többi dallama nem megy fel esz''-ig, így nem vizsgálható, hogy egyszeri véletlen vagy tudatos jelenségről van-e szó, vagy a hangszer adott hangja hamis. Első fokú záratokban Kis József a dallam hangsorától függetlenül gyakran alkalmaz nagy terces váltóhangokat (7. kottapélda 12. ütem), ugyanakkor a főhangokat nem alterálja, így valószínűbb a hangszer hamisságára vonatkozó hipotézis.

Kis Józsefnek a friss csárdásokban a megnövekedett tempó miatt kevesebb ideje marad a díszítésekre, így azok mennyisége lecsökken (7. kottapélda 11. ütem), és a minőségük is megváltozik, a trillák ritmusa sokszor nyolcad értékű triolákká egyszerűsödik (7. kottapélda 4. ütem). Eltűnnek a korábban említett sorzáró díszítmények, amelyekben Kis az előző főhangot játssza váltóhangként. Kis ezeket trillákkal helyettesíti (7. kottapélda 8. ütem). Ennek oka ismét a tempó megnövekedése lehet, mivel könnyebb gyors trillákat játszani, mint a tartott főhangot pontosan elengedni, majd visszalépni rá. A *Tarka paszuly* sebes előadásának 3. ütemében a dallam 5. és 8. fokot váltogató, nyolcad értékű főhangjai helyett Kis az 5. fokról kiinduló trillás díszítést alkalmaz. Bár így a dallamot megváltoztatja, a hallgatónak nincs hiányérzete, mert az oktávhang folyamatosan szól a kíséretben.

[Tarka paszuly...]
"sebes"

Jelzet: Gr055AB
Adatközlő: Kis József
Gyűjtő: Dincsér Oszkár
Helyszín: Budapest, 1939.06.13.
Lejegyzés: Németh András

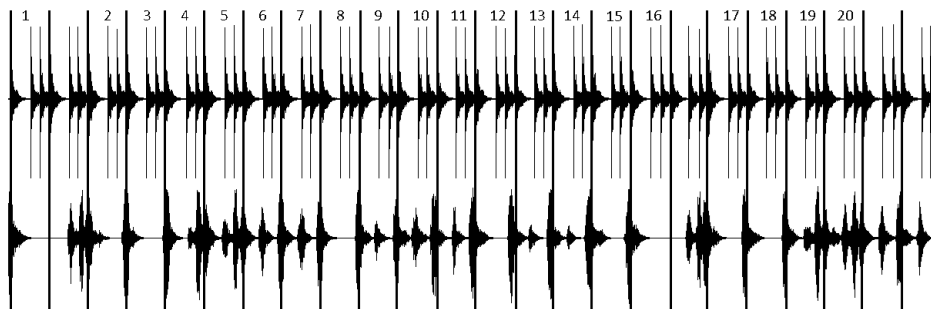
In B
♩ = 189

1
1
3
3
5
5
7
7
9
9
11
11

7. kottapélda. A *Tarka paszuly... sebes* friss előadásban. Gr055AA első versszaka.

A lassú és a friss csárdás közötti fő különbség a recsegésben jelentkezik. Kis József a recsegésben többnyire a többi tekerős által is használt ritmikai formákat alkalmazza. Ezek a már Ballánál bemutatott negyed, nyolcadpár és nyolcad-tizenhatod daktilus formájú ritmusok, azonban egyedi vonások is tapasztalhatók. Kis egyedülként játszott olyan

nyújtott ritmusokat, amelyekben a pontozott negyedeket két tizenhatod követi. Ilyen ritmus szerepel a *Tarka paszuly* frisses előadásának 11. ütemében (4. kottapélda 4b), sebes előadásának 9. ütemében (7. kottapélda). A tekerős a zenéjében alkalmaz pontozott nyolcadból és tizenhatodból álló nyújtott ritmusokat is (4. kottapélda 4a 6. ütem), amelyek Sipos József játékában is megtalálhatóak. A 4. kottapéldában lejegyzett frisses második versszaka recsegésének spektrumát látjuk a metrikus nyolcad-tizenhatod daktilusok viszonyában a 2. spektrumon, amelynek 1. és 16. régiójában szintén felfedezhető a ritmus (2. spektrum).

2. spektrum. Kis József frisses előadasmódú recsegése (alul) 120-as bpm tempójú metrikus sémához (felül) viszonyítva. A Gr055AA felvétel második versszakának 3.-4. sora, a 16. régiótól az ismétlés 3. sora. Az 1. és a 16. régió két negyednyi intervallumot foglal magában.

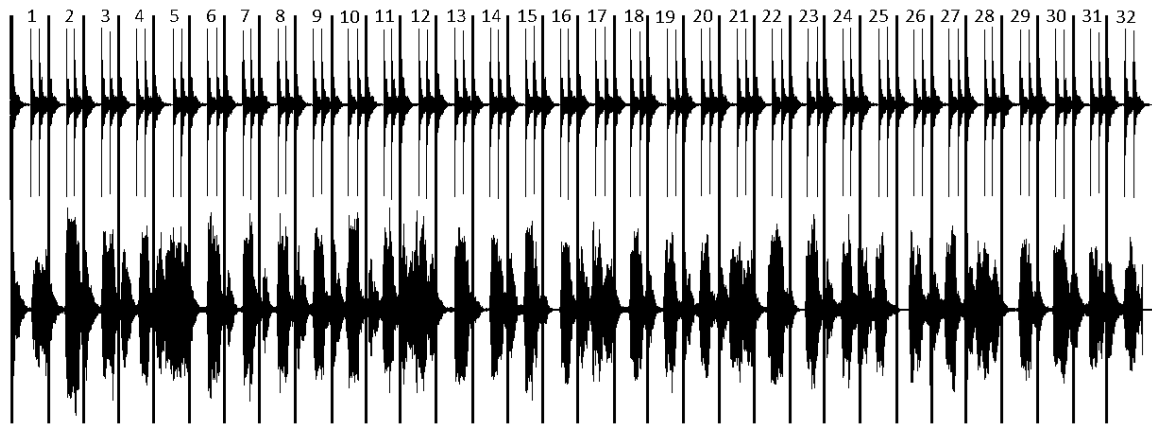
A spektrumon és a kapcsolódó időtáblázaton (4. táblázat) a recsegés ritmikájának más sajátosságai mellett a pontozott ritmusok jellegzetes megvalósítása is megfigyelhető. A *Tarka paszuly* Gr055AA jelzetű felvételéről a második versszak elemzését választottam, mert a Kisre jellemző előadói bélyegek markánsabban jelennek meg ebben a verzióban. Kis a negyedeket egyenletesen szólaltatta meg, az azok között lévő időkülönbség elhanyagolható.

A magyarországi tekerősök játékmódjának összehasonlító vizsgálata

Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	
1	0,795	1,012	8	0,492	0,492	16	0,776	0,993	
	0,132		9	0,236			0,491		0,132
	0,085			0,255					0,085
2	0,473	0,473	10	0,246	0,482	17	0,502	0,502	
3	0,540	0,540		0,236		18	0,521	0,521	
4	0,293	0,500	11	0,265	0,501	19	0,284	0,529	
	0,113			0,236			0,132		
	0,094		12	0,492	0,492		0,113		
5	0,246	0,482	13	0,255	0,510	20	0,236	0,453	
	0,123			0,255			0,123		
	0,113		14	0,227	0,482		0,094		
6	0,246	0,255		21		0,265	0,492		
	0,227	15	0,521		0,521	0,227			
7	0,274	0,510				22	0,247	0,478	
	0,236						0,231		

4. táblázat. Kis József ritmikáinak időtartama.

Ez utóbbit a recsegés ritmikáinak időtáblázata is igazolja. (4. táblázat). Két esetben a negyed értékek meghaladják a vizsgálatomban a kompetencia szempontjából relevánsnak tekintett egy hatvanegyednyi (0,0313 másodperc) különbséget (4. táblázat 3., 20. régió). Ennek megnyilvánulása a kottaképen is feltüntetett tempóingadozás. A nyolcadok egyenletesnek mondhatók, azonban, ha daktilus tagjaiként szerepelnek (4. táblázat 4., 19. régió), a hosszuk a performancia bevezetőben meghatározott határán túlnő. Amennyiben két daktilus követi egymást, a második első nyolcada már ismét szabályossá válik (4. táblázat 5., 20. régió). A daktilusok tizenhatodainál megfigyelhető, hogy a második egy kicsivel rövidebb. Ez a még performancián belül kezelendő különbség azt az érzetet kelti, mintha a második tizenhatod előresietne, „rázuhanna” az azt követő ritmusra. A táblázatból számszerűleg is kitűnik a két, tizenhatod végű pontozott ritmus (1., 16. régió), amelyeknél markáns ez a jelenség. Itt kijelenthető, hogy a kompetencia szintjén is különböznek a tizenhatodok. A pontozott ritmust követő negyedre való megérkezés időben történik, ugyanakkor a pontozott negyed értéke a metrikusnál hosszabb, így a tizenhatodok a ritmus végére tolódva, a szabályosnál gyorsabban szólalnak meg.

3. spektrum. Kis sebes frisses recsegtetése „250 éves”.

Kis József sebes frisses előadásának recsegése jellegzetes ritmikát mutat (3. spektrum). A zene alapüktetése ritmikailag egyenletes, nyolcadoló. Dinamikailag az esztamra kerülő recsegések a hangsúlyosabbak. Ez a jelenség Balla Istvánnál is tapasztalható, és valószínűleg Kisnél is ugyanazon okokra vezethető vissza. Az esztam érzetet tovább erősíti, hogy a súlyra eső nyolcadok el is maradhatnak (13., 14. ütem). Kis talán legkarakteresebb ritmikája a nyolcadpár első tagjából és az erőteljesen hangsúlyozott második tagjából következik, amely annyira erőteljes, hogy az azt követő nyolcadpár első tagja alatt is még szól. Az ezt követő második nyolcadpárral kiegészítve szinkópás ritmus jön létre. A tekerős emellett alkalmazza a frissesben már említett nyújtott ritmusokat is. Ennek a két ritmikának a jelenléte ad igazán sajátos ízt Kis József játékának.

1.2 Szenyéri Dániel játékmódja

Szenyéri Dániel (1885-1969) kubikolással és földműveléssel eltöltött élete alatt Szentesről az egész Kárpát-medencét bejárta. Már gyerekkora óta tekerőzött, és 1957-ben megkapta a Népművészet Mestere állami kitüntetését is. Ez azt mutatja, hogy bár az első hangfelvételek csak ezután készültek vele, a tekerővel kapcsolatos tevékenysége már korábban is ismert volt a kutatók körében. Neve a Pátria gyűjtések kapcsán merült fel először. Csallány Gábor szentesi múzeumigazgató több feljegyzésében is megemlítette, mint a tekerőkészítő Szenyéri János fiát és mint aktív muzsikust.¹ Csallány céduláira azon tekerősök nevei kerültek fel, akik akkoriban még tudtak a hangszeren muzsikálni. Kodály *A magyar népzene* című könyvének 1960-as kiadásában a *tekerő* kezdetű bekezdésben még csak Szenyéri Jánost említi, mint a hangszer akkorra már elhalt egyetlen készítőjét.² Az 1976-os hetedik kiadásban már kiemeli Szenyéri Dánielt mint még élő hangszerjátékost és -készítőt.³ Szenyéri szerepelt a Pátria előgyűjtések során készült csoportképen is,⁴ azonban a budapesti felvételekre nem őt választotta ki Dincsér Oszkár, mert játékmódját „cigányosnak” tartotta.⁵ Nem egyértelmű, hogy az előadás mely elemére vagy elemeire érthette ezt a jelzót, erre a játékmód elemzésénél fogok válaszokat keresni.

A Szenyérihez kapcsolható legkorábbi lejegyzések az 1930-as években készültek. Derzsi Kovács Jenő szentesi tanár két tőle gyűjtött dallamot vetett papírra, amelyeket Derzsi Kovács más gyűjtéseivel együtt csak 1985-ben tett közzé Forrásné Török Katalin.⁶ További lejegyzéseket készített saját, alább ismertetett gyűjtéseiről Balla Péter,⁷ Sárosi Bálint⁸ és Paulovics Géza.⁹ Sárosi Bálint 1996-os könyvében publikálta is Szenyéri egyik dallamának kottáját.¹⁰ Tari Lujza Balla Péter 1957-es gyűjtéséből jegyzett le dallamokat 1970-ben.¹¹ Sárosi az 1967-es gyűjtésének lejegyzésekor már feltüntette az ornamenseket, de például a trillákat nem részletezte, csak jelölte.¹² A többi lejegyző Tari Lujza kivételével

¹ Tari, „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”, i.m., 335–336.

² Kodály Zoltán – Vargyas Lajos: *A magyar népzene*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1960³.) 61.

³ Kodály Zoltán – Vargyas Lajos: *A magyar népzene*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1976⁷.) 86.

⁴ I.m. 337.

⁵ I.m. 342.

⁶ Forrásné Török Katalin: *Derzsi Kovács Jenő szentesi és Szentes vidéki dallamgyűjteménye*. (Szeged: magánkiadás, 1985.) 15., 22.

⁷ ZTI_AP_04016d-i, ZTI_AP_04017a-d, ZTI_AP_04018a-c.

⁸ ZTI_AP_05983b-g, ZTI_AP_06566a-n (a ZTI_AP_06566g Paksa Katalin lejegyzés), ZTI_AP_06567a-l.

⁹ ZTI_AP_05048b-c, ZTI_AP_06074a-j, m.

¹⁰ Sárosi, *A hangszeres magyar népzene*, i.m., 200. ZTI_AP_05983g.

¹¹ ZTI_AP_04017e, ZTI_AP_04018d.

¹² Pl. ZTI_AP_06566/d.

csak a dallamok vázát rögzítette egy-két előkét jelezve, a recsegés ritmusa nem is szerepel, így ezek a kották stilisztikai vizsgálatokra nem alkalmasak. Tari egyetemi hallgatóként készített olyan részletes ornamentikájú Szenyéri-lejegyzéseket, amelyeken a recsegés is fel van tüntetve.

A szakirodalom Szenyéri Dániel első felvételeit 1958-ra teszi a Zenetudományi Intézetben található legkorábbi, Balla Péter gyűjtéséből származó adat alapján.¹³ Azonban az eredeti felvételek már 1957-ben elkészültek, erről tanúskodik Ballának az az 1957. november 26-án a Kossuth Rádióban sugárzott előadása, amelyet a műsorújság szerint a tekerős játéka illusztrált.¹⁴ Ezután Szenyéri játékát több alkalommal műsorra tűzte a Petőfi Rádió is.¹⁵ A pontos dátum 1957. szeptember 22. lehetett, ugyanis ekkor Bereth Ferenc a MTI fotósa két fényképet is készített a tekerőssel, amelyek mellé azt írták, hogy Szenyéri épp egy népdalt játszik.¹⁶ A hangfelvételek eredetileg Balla vezetésével 76 cm/sec sebességű magnetofon-szalagra készültek a Magyar Rádióban.¹⁷ Később helytakarékoság érdekében átvették 9,56 cm/sec sebességűre, majd 1958-ban a Magyar Tudományos Akadémia Népzene kutató Csoportja számára 33 1/3 fordulatszámú AP-lemezre játszották át.¹⁸ Ez a dátum válhatott a gyűjtés feljegyzett időpontjává. A felvételeken Szenyéri egyedül és Burka Sándorral, a Rádió Népi Zenekarának akkori klarinétosával is játszott. Ennek oka az a korabeli elképzelés volt, amely szerint a paraszzenészeket cigányzenekari kísérettel szerepeltették.¹⁹ A gyűjtés nem tekinthető a hagyományos klarinét-tekerő hangszerpáros vonatkozásában hitelesnek, hiszen Burka képzett klarinétművész volt, akinek az volt a feladata, hogy a paraszzenész Szenyéri játékát kíséresse. Ebből kifolyólag szinte ugyanazt játszotta klarinéton, mint a tekerő, nem alakultak ki a primás – kísérő szerepkörök, a klarinétnak a hagyományos klarinét-tekerő párosban megszokott vezető szerepét²⁰ Burka nem teljesíti. Ugyanakkor ezzel a játékkal megerősíti a tekerő

¹³ Tari, „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”, i.m., 342.

¹⁴ N.N.: „Kedd, november 26. Kossuth Rádió.” *Rádió és televízió újság* II/47 (1957. november – december): 1–16. 4.

¹⁵ Csak az elsőket említve: N.N.: „Szerda, december 25. Petőfi Rádió.” *Rádió és televízió újság* II/51 (1957. december): 1–16. 6.; N.N.: „Vasárnap, január 5. Petőfi Rádió.” *Rádió és televízió újság* II/52 (1957. december – 1958. január): 1–16. 14.; N.N.: „Vasárnap, március 23. Petőfi Rádió.” *Rádió és televízió újság* III/11 (1958. március): 1–16. 14.

¹⁶ MTI fotó 797725-797726/Bereth Ferenc. Az MTI jelzet a Magyar Távirati Iroda archívumát jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

¹⁷ A felvételek másolatát az MTA – HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzenei és Néptánc Archivuma őrzi. ZTI_Mg_00783A-B. A ZTI_Mg jelzet a MTA – HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzenei és Néptánc Archivumának Magnetofonszalagok tárát jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

¹⁸ ZTI_AP_04016d- ZTI_AP_04018d.

¹⁹ Tari, „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”, i.m., 342.

²⁰ Sárosi Bálint: *A hangszeres magyar népzenei hagyomány*. (Budapest: Balassi Kiadó, 2008.) 28.

dallamformálását, a díszítmények alkalmi jellegét kizárja. Ezért tekerőzés szempontjából igen értékesek ezen felvételek. A gyűjtésen a klarinétozás a tekerő dallamjátékát nem befolyásolta, Szenyéri pontosan ugyanúgy muzsikált, mintha egyedül játszana, sem tempóban, sem ritmikában vagy ornamentikában nem mutatott különbséget a klarinét nélküli játékhoz képest.

Szenyéri Dániel játéka iránt az állami kitüntetés és a fent említett felvételek után az 1960-as évekre megélné a kutatók érdeklődése. 1963 és 1967 között összesen hét alkalommal keresték fel Szentesen (5. táblázat).

Időpont	1957.	1963.05.30	1963.06.	1964.02.14	1965.10.18	1965.12.21	1967.10.21	1967.11.01
Gyűjtő	Balla Péter	Manga János	Sárosi Bálint	Paulovics Géza	Paulovics Géza	Paulovics Géza	Sárosi Bálint	Zsíros Katalin
Helyszín	Budapest	Szentes	Szentes	Szentes	Szentes	Szentes	Szentes	Szentes
Hangszeres felvétel	15	11	6	2	1	0	11	26
Énekelt felvétel	0	0	0	2	9	6	4	16
Klarinétos felvétel	Burka Sándor 8	Maczik Sándor 7	nincs	nincs	nincs	nincs	nincs	nincs
Beszélgetés	nincs	nincs	nincs	nincs	nincs	nincs	van	van
Hangolás	g	g	f	g	f	-	d	esz
Archívumi jelzet	ZTI_AP_04016d-i; ZTI_AP_04017; ZTI_AP_04018 a-d	ZTI_AP_16923-16924a-g	ZTI_AP_05983 b-g	ZTI_AP_05048 b-e	ZTI_AP_06074 a-j	ZTI_AP_06085 d-i	ZTI_AP_06566 a-m; ZTI_AP_06567 a-l	magán-gyűjtemény nincs jelzet

5. táblázat. Szenyéri Dániel felvételeinek összegző táblázata.

A gyűjtések a muzsikus viszonylag idős korában, 72 és 82 éves kora között készültek. Ez alatt összesen 108 felvételen 62 dallam hangzott el: 30 csak tekerőn, 13 csak énekelve és 19 mindkét módon. Zsíros Katalin 1967 novemberében lezajlott gyűjtésén Szenyéri egy dallamot egyszerre énekelt és tekerőzött, ez az adat a táblázatban mindkét előadásmódnál szerepel. A sok énekes felvételtől is látszik, hogy szeretett is és tudott is nótázni. Rögzített repertoárja a népdalok mellett műdalokat is tartalmaz. A kettő között,

talán a korábbi gyűjtések hatására maga is különbséget tett, amint erről Zsíros Katalinnak beszélt:²¹

Kérem szépen, avval sokat vitatkoztunk [Kodálllyal] a dalon. Mert nem tudja felfedezni senki, hogy a az a népdal, műdal az más. A népdal az megint más. Ez így van. Mert a nép ajkán, ami megszületik dal, az az igazi. De van sok műdal is.

Talán a nagy énekes kedvvel van kapcsolatban hangszerének a szokásostól eltérő hangolása is. Csak rá jellemző, hogy a hagyományosan esz-klarinéthoz illeszkedő b alaphanghoz képest mélyebben, d – g között szólal meg a tekerő. A hangfelvételeken rögzített énekelt dallamok bizonyítják, hogy ebben az intervallumban Szenyéri kényelmesen tudott énekelni. Emellett nincs róla tudomásunk, hogy rendszeresen muzsikált volna klarinétossal, így a más hangszerrel való együtt játékhoz szükséges közös hangnem nem kötötte Szenyérit. A Burka Sándor-féle gyűjtés a hangolás szempontjából sem tekinthető hiteles adatnak, hiszen Burka képzett zenész lévén könnyen igazodott Szenyéri hangmagasságához.

A hangolások tekintetében némi zavart okozhat Sárosi Bálint 1967-es gyűjtése. Szenyéri elmondása alapján a hangszer a klarinéthoz d-be kell hangolni a következőképpen: a prímét a, a recsegőt d, a bőgőt g hangmagasságra. Ezek semmiképpen nem egyeznek a hangszer hagyományos hangolásával, mert a recsegő és a bőgő húrok közt minden esetben egy oktáv különbségnek kell lennie. Saját bevallása szerint Szenyéri nem ismerte a kottát, így a megnevezések helytelenségének ez lehet az oka. Sárosi a gyűjtéshez kapcsolódó támlapon a következőket kottázta le: prím h', recsegő e, bőgő E.²² A felvételek tanúsága szerint viszont a hangszer a következőképp szólal meg: prím a', recsegő d, bőgő D. Ez megfelel a d-re hangolt hangszer hangolásának, és Szenyéri saját szavaihoz is közelebb áll. A hangfelvétel és a kotta közötti nagyszekundnyi eltérésre nem találtam magyarázatot.

A különböző gyűjtők különböző gyűjtési szándékkal látogattak el Szenyéri Dánielhez, így mindegyik felvétel sajátosnak mondható. Sárosi Bálint erőteljes hangszeres népzenei fókusszal rendelkezett, a zene mellett hangszerspecifikus témákról is

²¹ 1967. novembere. A hangfelvétel pontos adatai ismeretlenek.

²² ZTI_JK_0094_29. A ZTI_JK jelzet a MTA – HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzenei és Néptánc Archívumának a magnetofonfelvételek jegyzőkönyvét jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

érdeklődött.²³ Az 1967-es gyűjtésen Szenyéri a korábban említett hangoláson kívül általánosságban a tekerőről és tekerőkészítő édesapjáról is beszélt. Ezeket címszavakban Sárosi a gyűjtéshez tartozó támlapon is rögzítette. Manga János sokrétű érdeklődése nem korlátozódott speciális területre.²⁴ Összeültette Szenyéri Dánielt Maczik Sándorral, így 1957 után újra felvételre került egy hagyományos tekerő-klarinet hangszerpáros. Paulovics Gézát elsősorban az énekes előadásmód foglalkoztatta, erről árulkodik a Szenyéri Dánieltől gyűjtött 3 tekerős dallam mellett lévő 17 énekelt dallam is. Zsíros Katalin a lakásán kereste fel az idős Szenyérit, és elsősorban beszélgetést rögzített, amelyet tekerőn játszott és énekelt dallamok szakítottak meg. Ez a gyűjtés Szenyéri életéről, családjáról, gondolkodásmódjáról szolgál fontos információkkal.

Az összes rögzített anyagból 15 felvételen a tekerő mellett klarinet is megszólal. Ezeket két muzsikus 12 különböző dallamban játszik együtt Szenyérivel. Az egyik a már korábban említett Burka Sándor, a másik id. Maczik Sándor szentesi klarinétos, aki a Magyar Citerás Antológiában citerásként is szerepel.²⁵ Maczik tanult muzsikus volt, a mesterséget iskolában sajátította el, tizennyolc éves korától kezdve különböző zenekarokban muzsikált. Tekerős édesapjával gyerekkorától szolgáltatta a zenét lakodalmakban, padkaporos bálokon.²⁶ A Pátria felvételek előgyűjtésén ő is megjelent a szentesi múzeumnál, az akkor készült csoportképen is szerepelt. Jóval későbbi elmondása szerint őt bízták meg azzal, hogy tegyen javaslatot a Budapestre utazók személyére, ám ő egyiküket sem választotta, mert szerinte egyik sem tudott olyan jól tekerőzni, mint az édesapja.²⁷ A Pátria-előgyűjtés alkalmával Szenyéri Dániellel zenélt közösen, de arról nincs adat, hogy korábban muzsikáltak volna együtt. A Néprajzi Múzeum őriz egy fényképet, amelyet Albán Tünde készített 1950-ben Szentesen.²⁸ Ezen Maczik és Szenyéri láthatóak hangszereikkel, de a hangszertartás és az a tény, hogy mindketten a fotósra néznek, azt sugallja, hogy nem játék közben kapták őket lencsevégre. Nem tudjuk, hogy az

²³ Sárosi, *A hangszeres magyar népzene*, i.m., 5.

²⁴ Tari Lujza: „Manga János hangszeres népzene-gyűjtései: 1959-1977.” In: Kapros Márta – Szvircsek Ferenc (szerk.): *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXI.* (Salgótarján: Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1996.) 179–205. 187.

²⁵ Bolya Mátyás: *Magyar Citerás Antológia II.* (Budapest: Dialekton Népzenei Kiadó, 2016.) 65–68.

²⁶ Maczik saját elmondása alapján. Bartha Z. Ágoston, Havasréti Pál és Sáringer Kálmán 1984. októberi jelzet nélküli gyűjtése Szentesen. Bartha Z. Ágoston tulajdona.

²⁷ 1984. októberi gyűjtés. Havasréti Pál, Bartha Z. Ágoston, Sáringer Kálmán. Bartha Z. Ágoston gyűjteményéből.

²⁸ NM F99322. Az NM F jelzet a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivum Fotótárát jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

ő párosuk összeszokottnak tekinthető-e, ugyanakkor mindketten ugyanabban a hagyományos módban és közegben használták hangszerüket, a zenei szerepek ezért a gyűjtők által előidézett helyzetekben is spontán, tradicionális formában alakultak ki. Manga János 1963. május 30-án újra együtt muzsikáltatta Szenyérit és Maczikot. Hagyományosan a tekerő-klarinét páros B-re hangolt hangszerekből állt össze, azonban ezeken a felvételeken Szenyéri G-re hangolt hangszeren játszik, Maczik pedig ehhez igazodva C-klarinéton muzsikál. Az előgyűjtéseken készült fénykép alapján Maczik akkoriban is ilyen hangszeren játszott, lehet, hogy éppen ezért kérték meg őket korábban, hogy muzsikáljanak együtt (1. fénykép, Maczik hátul egyedüli klarinétosként).

Szenyéri repertoárja igen változatos. A muzsikus az egyike azon kevés tekerősöknek, akiktől sikerült a Dél-Alföld egyik jellegzetes ugrós típusú táncának zenéjét, az ún. oláhos tánc dallamait rögzíteni. Egy-két dallam kivételével a különböző gyűjtési alkalmakkor különböző dallamokat dalolt, tekerőzött. Jelentős kivétel a *Nincs Szentesen olyan asszony...* kezdetű népdal, amelyet öt különböző felvételen tekerőzött, és három másikon énekelt el.²⁹ Lehetséges, hogy különösen kedvelte ezt a dallamot, erre utalhat, hogy három gyűjtőnek is eljátszotta azt. Azonban valószínű, hogy bár a felvételeken a gyűjtők kérései, utasításai nem szerepelnek, Szenyéri kérésre játszotta el ezt a régi stílusú dallamot annyiszor. Repertoárja zömében új stílusú csárdásokból és hallgatókból áll, ugyanakkor magyar nóták is részét képezték. Ez utóbbiak legnagyobb számban a Zsíros Katalin-féle gyűjtésen szerepelnek, ahol Szenyéri egy kötetlen beszélgetés közben saját kedvére muzsikálhatott. A többi gyűjtésen jóval kevesebb nóta található.

²⁹ A dallam az 1963. májusi és júniusi, az 1964-es, az 1965-ös és az 1967-es gyűjtéseken is szerepel.

A magyarországi tekerősök játékmódjának összehasonlító vizsgálata

a

Jelzet: ZTI_AP_16923o/3
Adatközlő: Szenyéri Dániel
Gyűjtő: Manga János
Helyszín: Szentes, 1963.05.30.
Lejegyzés: Németh András

b

Jelzet: ZTI_AP_05983d/1
Adatközlő: Szenyéri Dániel
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Szentes, 1963. június
Lejegyzés: Németh András

c

Jelzet: ZTI_AP_05048d/2
Adatközlő: Szenyéri Dániel
Gyűjtő: Paulovics Géza
Helyszín: Szentes, 1964.02.14.
Lejegyzés: Németh András

d

Jelzet: ZTI_AP_06074j/2
Adatközlő: Szenyéri Dániel
Gyűjtő: Paulovics Géza
Helyszín: Szentes, 1965.10.18.
Lejegyzés: Németh András

e

Jelzet: ZTI_AP_06566n/1
Adatközlő: Szenyéri Dániel
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Szentes, 1967.10.21.
Lejegyzés: Németh András

8. kottapélda. A *Nincs Szentesen olyan asszony...* kezdetű népdal több különböző időpontban rögzített verzióinak összehasonlítása.

A legkorábbi és a legkésőbbi gyűjtés között eltelt tíz év alatt Szenyéri játékmódja nem változott gyökeresen. Ezt bizonyítja a *Nincs Szentesen olyan asszony...* kezdetű népdal különböző időpontban rögzített részleteinek összehasonlítása (8. kottapélda). A kottapélda jól szemlélteti, hogy egy-két esetlegességet leszámítva nincs különbség a különböző időpontban rögzített verziók között. Az egyes részletek a dallam utolsó két sorát mutatják. A dallamokat közel azonos tempóban játszotta Szenyéri: a negyed alapértékek sorrendben 105 bpm, 119 bpm, 119 bpm, 116 bpm 106 bpm. Az a) példa 13. ütemében szereplő esz hang rontott verziónak tekinthető. Egységes a különböző új stílusú dalok és magyarnóták előadásmódja is, ezért a játékmód elemzéséhez a továbbiakban csak egy-egy kiválasztott példát fogok bemutatni.

A fenti oláhos részleteiben található díszítmények Szenyéri más dallamaiban is általánosan előfordulnak. A d) példa 13. ütemében a tekerős az utolsó nyolcadot a következő ütem első nyolcadával egybeköti, ezáltal szinkópát képez. A dallam ilyen módon történő ritmikai megformálása Szenyéri játékmódjának egyik visszatérő eleme. A dallam ritmusának, elsősorban az éles és a nyújtott ritmusoknak a szinkópás felbontása más tekerősöknél, például Balla Istvánnál is megjelenik. Az utolsó nyolcad Szenyéri játékában

minden esetben díszítő funkcióba kerül, van, amikor vezetőhangként jelenik meg (9. kottapélda 10., 16. ütem), máskor tizenhatodokra osztódva előkékké alakul (9. kottapélda 7., 13. ütem). Ezt a ritmikai átalakítást a játékos a recsegéssel nem követi, abban az eredeti nyolcadoló mozgást megtartja, így alkalmazkodik a tánc alapléktetéséhez.

A *Nincs Szentesen olyan asszony...* dallamnál az első, a harmadik és az ötödik részletben a 14. ütemben lévő ereszkedő tercmozgást Szenyéri egy átmenőhanggal tölti ki. Ez a megoldás szintén párhuzamba állítható a francia barokk egyik interpretációs lehetőségével,³⁰ ugyanakkor nem valószínű, hogy a két díszítésmód közötti összefüggés közvetlen lenne. A kettő közötti rokonság valószínűleg a hangszeres játékból fakad: a fent említett díszítményre az ujjak is könnyen ráállnak, így nagyon egyszerű azokat megvalósítani. A 15. ütemben látható tizenhatodos dallammozgás formailag megegyezik a Kis Józsefnél már említett ereszkedő félkörívet leíró díszítménnyel, ugyanakkor funkciója más. Míg a díszítmény Kisnél egy sorvégi negyed osztásaként jön létre, és két megegyező magasságú hangot köt össze, addig Szenyérinél különböző magasságú nyolcadok összekapcsolására szolgál. A kottarészleten is látható példa arra, hogy Szenyéri játékában az egyenletes tizenhatodok pontozott ritmusúvá válhatnak. Ennek oka lehet az előadás esetlegessége is, de az sem kizárható, hogy a szöveg ritmikájához való igazodás okozza ezen elváltozásokat. A közölt dallamrészletek utolsó ütemeiben a VII. fokon b és h hang is előfordul. Mivel az egyes gyűjtéseken belül ezek a hangok nem változnak, így ez a különbség valószínűleg a hangszer hangolásából fakad.

Szenyéri csárdásainak díszítményei jól megfogható, kialakult jellegzetességeket mutatnak, amiket a *Kocsmárosné hallja...* kezdetű dallamon szemléltetnek (9. kottapélda). A ZTI_AP_04016f jelzetű felvétel gisz-ben szól, és Tari Lujza 1970-ben készült lejegyzéseiben is ez a hang szerepel tonus finalisként.³¹ Annak tükrében, hogy ugyanezen gyűjtés alkalmával más dallamokban klarinét is megszólal, nem valószínű, hogy gisz lenne a dallam alaphangja. Lugosi Tibor klarinétművész, aki a felvételeken muzsikáló Burka Sándor tanítványa volt, a hangszer hangjainak fogásmódjából következtetett arra, hogy az eredeti hangmagasság fél hanggal lejjebb, g-ben lehetett.³² A hangzó anyagnak a hálózati frekvencia 50 Hz-es magasságához való igazítása is ezt támasztotta alá.³³ A felvétel

³⁰ Dupuits, *Principes pour toucher de la vièle*, i.m., III. Fig. 20.

³¹ Az ugyanazon felvételsorozatkor rögzített ZTI_AP_04018d jelzetű dallam lejegyzése.

³² egy Bartha Z. Ágostonnal való személyes levelezés során.

³³ Az MTA- BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Gyűjteményét 1969-től kedve évtizedeken át gondozó Németh István útmutatásai szerint a felvétel egy csendes részének a spektrumát elemeztem. A spektrum csúcának Magyarországon 50Hz-n kell lennie. Amennyiben nem ennyi, akkor 1Hz \approx 4 cent hangmagassággal

Németh András

A magyarországi tekerősök játékmódjának összehasonlító vizsgálata

hangmagasságának változtatása a tempóban is különbségekhez vezet, így az eredeti hangnem visszaállítása az eredeti tempót is megadta. A mellékelt kottában már ezeket az értékeket közlöm.

[Kocsmárosné hallja...]
"frisses"

Jelzet: ZTI_AP_04016f/1
Adatközlő: Szenyéri Dániel
Gyűjtő: Balla Péter
Helyszín: Budapest, 1957.
Lejegyzés: Németh András

In G

$\text{♩} = 129-131$

9. kottapélda. A *Kocsmárosné hallja...* kezdetű csárdás és díszítményei.

Szenyéri Dániel legmarkánsabb díszítménye a trilla. Általában sorok végén, záródíszítésként játssza, szekund váltóhanggal (9. kottapélda 2., 11., 17. ütem). Tempo

kell a hangmagasságot megváltoztatni. Esetemben a mért frekvenciacsúcs 55Hz volt, így a teljes felvételt 20 centtel hangoltam lejjebb.

giusto előadásmódjának része, hogy a trillák ritmikája nem esetleges, mindig az ütem negyedik tizenhatodán szólal meg az első váltóhang, amelyet harmincketted ritmusban még egy trilla követ. Ezután a tekerős egy alsó, szekund távolságban lévő nyolcad értékű váltóhanggal érkezik meg a következő főhangra, a trilla tehát körülírássá egészül ki. Az alsó váltóhang a fenti gyűjtésen végig kisszekund távolságban szól a főhanghoz képest, azonban a többi felvétel esetében nagy szekundos. Ebből valószínűsíthető, hogy csak a hangszer adott hangja volt a hamis, Szenyéri nem kisszekundos váltóhangot akart játszani. Ötödik fokú zárlatoknál ez a szigorú forma fellazulhat, és más módon, például triolás alakban, körülírásként jelentkezhet (9. kottapélda 5. ütem). A sorokat záró negyed értékű szünetet Szenyéri minden esetben egy nyolcad szünettel és az azt követő nyolcad vagy két tizenhatod hangból álló előkéekkel, felfutás-szerűen váltja ki. Az egy hangból álló előke a francia barokk port de voix díszítésével vonható párhuzamba.³⁴ Ezek a díszítmények egymással felcserélhetők, használatukban rendszerszerűség nem állapítható meg. Megfigyelhető, hogy a díszítményekben használt 6. fokú hangok nem igazodnak a dallam hangkészletéhez, azok mindig alteráció nélküliek (9. kottapélda 7., 8., 13. ütem). Ennek játéktechnikai okai lehetnek. Az alterált hangok a hangszeren a második sorban lévő fekete billentyűkön vannak, gyors, rövid futamok esetében pedig az alsó sorban lévő fehér billentyűk esnek jobban kézre.

A Zsíros Katalin-féle gyűjtésen megszólaló *Kék ibolya...* kezdetű dallamban Szenyéri teljesen egyedi jelenséget mutat be. A tempo giusto dallam sorvégein a tempót lelassítja, ezáltal megnyugtatja a zenét, ugyanakkor táncolhatatlanná is teszi azt. Az eredeti 120 bpm-es sebességet a sorok végén körülbelül 93 bpm-re változtatja. Ennek okáról ő maga nem beszélt, de nagy énekeskedve és a lassítással kapott nagyobb lélegzetvétel lehetősége hozzájárulhatott a jelenség kialakulásához. Mivel a gyűjtés idején már nem élt az a hagyomány, amelyben Szenyéri táncot kísérhetett volna, a sorvégi lassulás a tánczene funkcióvesztésével megmaradhatott Szenyéri előadásmódjában.

Szenyéri a hallgatóiban ugyanazokat a díszítményeket használta, mint a csárdásokban, de azok mennyisége nagyobb (10. kottapélda). Ennek oka a díszítési lehetőségek lassabb dallamjátékból fakadó megnövekedésében keresendő. A trillákat a játékos a csárdásokhoz hasonlóan csak a sorok végén alkalmazta, de amint az a 12. ütemben megfigyelhető, a táncdallamokban tapasztalható ritmikai szabályosság a hallgatókban nem

³⁴ Dupuits, *Principes pour toucher de la viole*, i.m., III. Fig. 17.

jelenik meg. A váltóhangok itt is a szomszédos hangon szólalnak meg, egy ékítményen belül a számuk a díszített hang hosszától függően változhat.

10. kottapélda. A *Jó napot édes bojtárom...* kezdetű népdal 3-4. sora. ZTI_AP_16924d.

A hallgatókban az egy vagy több hangból álló előke is több, Szenyéri szinte minden második hangot ékesít. A harmadik és hetedik fokú sorzáró hangokról egy két tizenhatodból álló utókéval lefut az alap- ill. a kvinthangra – előbbire példa a harmadik dallamsor vége –, amivel a hangszer alaptonalitását erősíti. Az ezeket következetesen követő előkék és felfutások bár időben távol állnak egymástól, mégis a sorok összekapcsoltságának érzetét keltik a hallgatóban. Szenyéri játékmódjának további jellegzetessége, hogy a negyedik fokú hangokra második fokú előkével érkeznek (11. ütem).

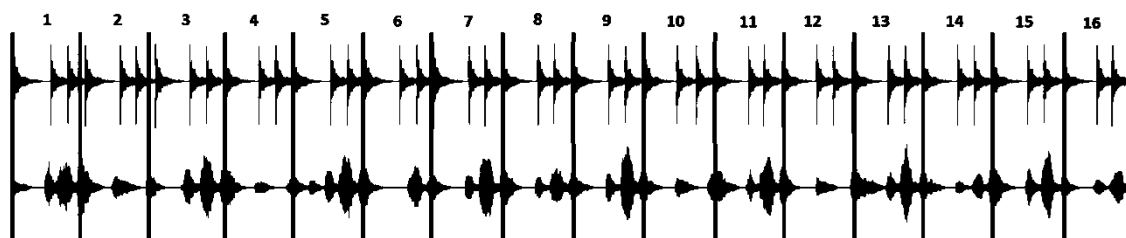
A muzikus friss csárdásainak dallamjáték-elemzése nem lehetséges. Egyetlen felvétel van Szenyéritől, az is a közismert *Hajlik a rózsafa, hajlik a lány...* kezdetű magyar nóta egy sajátos változatban. Ebben díszítményeket nem használ, a dallamot teljesen egyszerűen játssza.

Szenyéri lassú csárdásának recsegését a 6. táblázat mutatja, amelynek régiói a 4. spektrum azonos számú régióinak időtartamát mutatják. Szenyéri a többi tekerőshöz hasonlóan leginkább nyolcadokat és nyolcad-tizenhatod daktilusokat recsegett, amelyek a táblázat második oszlopában láthatóak. A harmadik oszlopban megadott régió-értékek közel egyforma időtartamából látszik, hogy a muzikus tempója egyenletes, sorvégi szünetet nem tart (6. táblázat).

Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)
1	0,260	0,485	5	0,138	0,483	9	0,260	0,502	13	0,242	0,490
	0,127			0,138			0,121				
	0,098			0,104			0,127				
2	0,260	0,502	6	0,387	0,502	10	0,242	0,531	14	0,248	0,496
	0,242			0,115			0,289			0,144	
3	0,265	0,542	7	0,283	0,524	11	0,242	0,472	15	0,254	0,507
	0,127			0,109			0,098			0,138	
	0,150			0,132			0,115			0,115	
4	0,242	0,484	8	0,254	0,490	12	0,237	0,514	16	0,237	0,491
	0,242			0,127			0,277			0,150	
				0,109						0,104	

6. táblázat. Szenyéri Dániel ritmikáinak időtartama. A *Kocsmárosné hallja...* kezdetű dallam 1-2. sora. ZTI_AP_04016f.

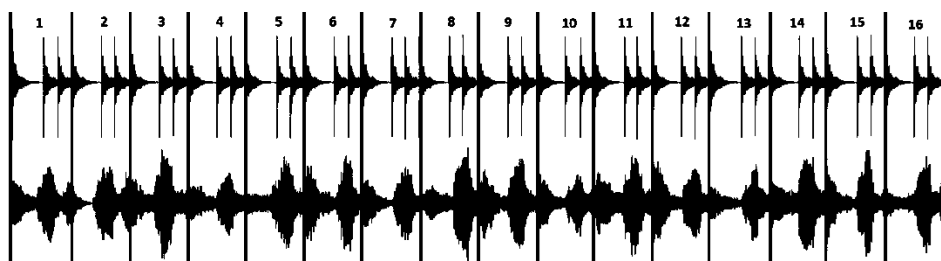
Játékában leginkább   és   ritmikák váltakoznak, azonban zenéjének sajátossága nem a ritmusképletekben érhető tetten, hanem e ritmusok hangsúlyozásában. A 4. spektrumon látszik, hogy recsegésének hangsúlyai nem a megszokott zenei súlyokra esnek, így egy csak Szenyérire jellemző lüktetés alakul ki a ritmuskíséretben. Ennek során a muzsikus a daktilusok utolsó tizenhatod egységére teszi a recsegés hangsúlyát, majd ezeket a legtöbb esetben egy olyan nyolcadpár követi, amelynek az első tagja hangsúlyosabb a másodiknál. A teljes daktilust és az azt követő nyolcadpárt együtt vizsgálva láthatjuk, hogy egy dinamikai erősítés és gyengítés történik, amely lüktető érzetet kelt. Az 5. régióban négy tizenhatod szólal meg. Mivel ez mindössze egyszer fordul elő, valószínű, hogy csak a recsegő helytelen beállításának következménye.

4. spektrum. Szenyéri zenéjében tetten érhető lüktetés. A felső hangkép egy generált, metrikus minta, az alsó Szenyéri recsegtetése. Az egyes régiók a táblázattal megegyeznek.

Amint említettem, Szenyéri egyetlen felvételen játszik friss csárdást, amely a *Hajlik a rózsafa, hajlik a lány...* kezdetű magyar nóta. A dallam ritmusáról elmondható, hogy jelentősen különbözik a lassú csárdásokétól, ugyanakkor közös jellemvonás is tapasztalható. A recsegés itt is viszonylag egyenletes, a sorvégi szünetet a tekerős nem tartja

meg, folyamatosan játszik. Végig nyolcadpárokat muzsikál, hangsúlyeltolódás is érzékelhető, ugyanakkor ez nem a lassú csárdásoknál megfigyelhető helyre, hanem a második nyolcadokra esik (5. spektrum).

5. spektrum. Szenyéri friss csárdásának esztam hangsúlyos recsegése.

Ez az erőteljes esztam hangsúly, amely a 4-5. régió határán kezdődő nyolcadpár első tagjának kihagyásában teljesebb ki, a megnövekedett tempóból is származhat. A recsegő friss tempóhoz való igazításának mellőzése a daktilus két rövid tagjának az összeolvadásához vezet éppen úgy, mint Ballánál vagy Kisnél. Elképzelhető, hogy Szenyérinél is technikai oka van ennek, ugyanakkor a tekerős nagy nótakedvéből adódhat az is, hogy alkalmazkodni szeretne a vonós zenekari esztam kíséret jellemző lüktetéshez. Ez utóbbi egy lehetséges magyarázatául szolgálhatna Dincsér Szenyéri játékmódoráról alkotott véleményéhez. A ritmusok időtartamának táblázatából kiderül (7. táblázat), hogy a nyolcadpárok nem egyforma hosszúak. A második, szélesebb hangképpel rendelkező, azaz erőteljesebb hang mindig rövidebb. Ez azért van, mert a hangsúlyozáshoz gyorsabban kell a hangszer kerekét forgatni, így az erre a nyolcadra jutó kerékfelületet rövidebb idő alatt teszi meg a recsegőhúr.

Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)
1	0,306	0,464	4-5	0,338	1,040	9	0,284	0,471	13	0,317	0,497
	0,158			0,493			0,187			0,180	
2	0,313	0,514		6		0,209	0,486	10	0,306	0,518	14
	0,201		0,313		0,212	0,187					
3	0,302	0,525	7	0,173	0,565	11	0,255	0,503	15	0,331	0,500
	0,223			0,328			0,248			0,169	
			8	0,237	0,467	12	0,274	0,483	16	0,317	0,527
				0,255			0,209			0,210	

7. táblázat. Szenyéri Dániel friss ritmikáinak időtartama. A *Hajlik a rózsafa, hajlik a lány...* című dallam 1. sora. ZTI_AP_04016g.

Egy negyednyi időtartamot vizsgálva láthatjuk, hogy sokszor a kompetencia-performancia határán kívülre esik a metrikustól mért különbség (1., 7., 8., 14. szakasz). Ennek oka a megnövekedett tempóban keresendő. Az eredeti tempó 189 bpm, így a metrikus negyedek 0,5 helyett 0,317 másodpercre változnak, ennek a kompetencia-performancia határa pedig annyira kicsi, hogy nagyon könnyű átlépni azt. A 4-5. negyedeket összevontam, mert éppen a két szakasz határán lévő nyolcad hiányzik, így időben őket elválasztani nem lehetett.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Szenyéri Dániel játéka az eddig említett szentesi és Szentes környéki tekerősök jellegzetességeit mutatja. Fő díszítménye a trilla, amely főleg a sorzárlatoknál szabályos ritmikával szólal meg. A dallamot Szenyéri sokszor szinkópásan bontja, annak utolsó tagjából képez nyolcad vagy tizenhatod értékű díszítőhangokat. Recsegése a szentesiekre jellemző módon ritmikailag egyenletes, sorokon átívelő. Dinamikája más tekerősöktől eltérően lüktető, hangsúlya a magyar népzeneire jellemző főhangsúlytól eltérően, azt egy tizenhatoddal megelőzve szólal meg.

1.3 Sipos József játékmódja

Sipos József (1900-1968) neve a Pátria felvételek kapcsán merül fel először, a muzsikus az előgyűjtéseken készült fényképen is látható.¹ A Budapestre utazók között nem szerepel, annak ellenére, hogy Csallány Gábor jó tekerősnek tartotta, és maga Sipos is szívesen ment volna a fővárosba.² A kimaradás oka az, hogy Dincsér sem repertoárban, sem játékmódban nem várt Sipostól újdonságot a már korábban kiválasztott tekerősökhöz képest.³ Korabeli énekelt repertoárját, amelyre Dincsér a véleményét alapozta, Derzsi Kovács Jenő feljegyzései őrizték meg az utókor számára.⁴

Sipos Józseffel a későbbiekben két alkalommal összesen tizenegy dallamot rögzítettek. Először 1967. október 21-én látogatta meg Sárosi Bálint fábiánsebestyéni otthonában,⁵ majd ugyancsak Sárosi hívta meg az 1968. augusztus 23-25. között megrendezett II. Kecskeméti Népzenei- és Népművész Találkozóra, ahol Siposról filmfelvétel készült.⁶ Az otthoni gyűjtés során Sárosi kilenc dallamot vett magnetofonra, a filmen Sipos három dallamot muzsikált. Mindkét alkalommal elhangzott a *Kék ibolya, ha leszakajtanalak...* és a *Csongorádi templomtorony, de magos...* kezdetű dallam, ezek közül az első hallgató előadásmódban is, így elemzésem tárgyának ezt választom.

Sipos hallgatóinak fő díszítése a trilla, amelyeket szekund váltóhanggal képez (11. kottapélda 4., 5., 7., 10., 11., 13., 16., 17. ütem). Jellegzetes, hogy a dallam hangsorától függetlenül a váltóhangot nagy szekund távolságra játssza a főhangtól (11. kottapélda 11. ütem). Ez alól kivételt képez a 11. kottapélda 4. ütemének végén található trillás díszítmény, azonban ennek lehetséges oka egy további játéktechnikai elemben keresendő. A filmen látható, ahogyan a negyed értéknél hosszabb hangokon Sipos a kezével hangképző mozdulatokat tesz. Ennek egyik módja a tekerőnél a billentyű nagyon gyors jobbra-balra mozgatása, aminek eredményeképpen egyfajta tremoló-szerű effektus jön létre, mert a főhangot a billentyű mozgatásából eredő zaj apróbb egységekre tagolja. Sipos esetében azonban e mozdulatkor a főhangon semmilyen hallható változás nem történik, az említett effektus nem jön létre. Mivel a muzsikus a főhangokat a legtöbbször középső ujjal

¹ Hankó Györgyné Paksi Márta: *Szentes és környéke népzeneje és néptánca a XX. században*. (Szentes: Zöldág Mozgáskultúra és Sport Egyesület, 2002.) 66–67.

² Tari, „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”, *i.m.*, 339.

³ *I.m.*, 342.

⁴ Forrásné, *Derzsi Kovács Jenő szentesi és Szentes vidéki dallamgyűjteménye*, *i.m.*

⁵ ZTI_AP_06567c-ZTI_AP_0656712.

⁶ MTVA/Kecskeméti Népművész Találkozó I./Szitányi András (rend.)/ 1969.01.05.11:36-16:01. Az MTVA jelzet a Magyar Televízió Archívumát jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

fogta meg, az oldalirányú kézmozgatástól a mutatóujja hozzáérhetett a mellette lévő billentyűhöz. Ez magyarázhatja a szokatlan váltóhangokat. Ritmikai szempontból Sipos Balla Istvánhoz hasonlóan olykor „lustán”, triolásan, kvintolásan trillázott, azonban jellemzőbb a tizenhatodos mozgás.

Jelzet: II. Kecskeméti Népművész Találkozó 12:45
Adatközlő: Sipos József
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Kecskemét, 1968.08.23-25.
Lejegyzés: Németh András

[Kék ibolya...]
"halk"

In A

$\text{♩} = 107$

11. kottapélda. A *Kék ibolya, ha leszakajtanálak...* kezdetű népdal Sipos József hallgató előadásmódjában. MTVA/Kecskeméti Népművész Találkozó I./Szitányi András (rend.)/ 1969.01.05.

Siposra is jellemző a szinkópás ritmusbontás, ami Kis kivételével a többi szentesi tekerősnél is megjelenik. Sipos sok esetben két szomszédos ütemet trillákkal kötött össze (11. kottapélda 3-4., 5-6., 11-12., 17-18. ütemek). Ebben az esetben az ütem utolsó

főhangjához illesztett utóka azonos a következő ütem első főhangjának előkéjével, így egy ütemhatáron, sőt a 3-4. ütem esetében sorhatáron átívelő, az ütemeket, illetve sorokat összekapcsoló trilla jött létre.

A dallam frisses előadásán látható, hogy Sipos a csárdásait is hasonlóképpen díszítette (12. kottapélda).

[Kék ibolya...]
"frisses"

Jelzet: ZTI_AP_06567c/1
Adatközlő: Sipos József
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Tiszalújfalu, 1967.10.21.
Lejegyzés: Németh András

In Ab

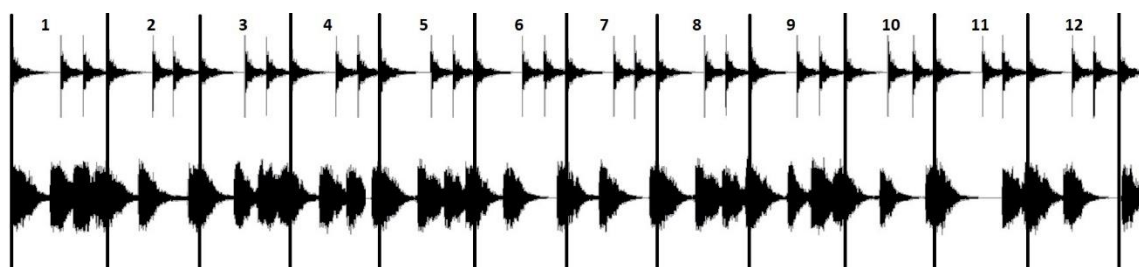
$\text{♩} = 123$

12. kottapélda. A *Kék ibolya, ha leszakajtanálak...* kezdetű népdal Sipos József csárdás előadásmódjában. ZTI_AP_06567c.

A hallgatóhoz képest a trillák mennyisége lecsökken, a váltóhangok száma is redukálódik, ritmikájuk tizenhatodokká egyszerűsödik (12. kottapélda 10. ütem). Sipos játékanak jellegzetessége, hogy a muzsikus a hangszer billentyűzetét csak nagyon ritkán engedte el, a hangszerre jellemző leváltóhangok így nem szólaltak meg. Amennyiben a sorok végén a következő sor kezdőhangját egy előkével készítette elő, úgy azt a legtöbb esetben hatodik

fokon játszott. A nyolcad két tizenhatodra is kettéválhat, ekkor a második már a következő sor első hangjának hangmagasságában szól (12. kottapélda 6. ütem). A videófelvételtől kiderül, hogy Sipos három ujjal muzsikált. Ennek a következménye a díszítményekben is jelentkezik. Amikor a dallam szekund lépésekben tart felfelé, a tekerős hamar elérkezik a mutatóujjához. Innen csak úgy tud a kéz felemelése nélkül továbbmenni, ha az ujjak kicserélésének érdekében vagy egy köztes átmenő hangot játszik (12. kottapélda 2., 7. ütem), vagy egy alsó leváltóhangot tesz a főhangok közé (12. kottapélda 7. és 14. ütem vége). Mind a főhangok közötti átmenő- és leváltóhangok, mind a sorvégi előkék a folyamatos játékot szolgálják. Sipos az alaphang alatti hangot a dallam hangsorától függetlenül minden esetben az alaphangtól kis szekund távolságban fogta meg akkor is, ha az a dallam főhangja volt (12. kottapélda 11., 12., 16. ütem). Első fokú zárataiban erre a kis szekundra való lelépéssel alkot díszítményt. Friss csárdásról nem készült vele felvétel.

Sipos recsegése ugyancsak a szentesi és Szentes környéki tekerősök jellegzetességeit mutatja. Játéka folyamatos, a sorvégeken szünetet nem tart. A mindenkire általánosan jellemző ritmusok mellett Sipos recsegésében Kiséhez hasonlóan a pontozott nyolcadból és egy tizenhatodból álló nyújtott ritmus is megtalálható. Megjegyzendő, hogy mindketten fábiánsebestyéni tekerősök voltak, ugyanakkor egyéb adat híján az esetleges összefüggés e ritmus és a lakhely között nem vizsgálható. Sipos recsegésének sajátos ritmikai motívuma az a sűrítés-kiengedés, amelyet egy nyolcadpár-daktilus – daktilus-nyolcadpár folyamattal ér el (12. kottapélda 13. ütem). Ez a tekerősök között is igen ritka.

6. spektrum. Sipos egyenletes recsegése. *A Kék ibolya, ha leszakajtanálak...* kezdetű dallam 4. sora. ZTI_AP_06567c.

Sipos recsegése tempóját (8. táblázat) és dinamikáját (6. spektrum) tekintve is egyenletes, leginkább Balláéhoz hasonlítható. A *Kék ibolya, ha leszakajtanálak...* kezdetű dallam negyedik sorának elemzéséből az derül ki, hogy a recsegés negyedei a performancia határán belül metrikusnak mondhatóak. Ez alól kivételt képez a 11. régió, ahol a negyed érték egy nyújtott ritmusból áll. A Sipos recsegésében hallható nyolcadpárokról

általánosságban elmondható, hogy az elsők mindig rövidebbek, így egy kicsit „sántának” hatnak. Tizenhatodai ingadoznak: hol az első, hol a második hosszabb. Ez az ingadozás nem szabályszerű, ezért játékmód elemként nem azonosítható. Lehetséges, hogy Sipos az életkorából adódóan a felvétel idején már nem kontrollálta teljesen jobb kezének az egy negyedre eső teljes körív második, hátsó részére eső mozdulatait.

Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)
1	0,239	0,487	5	0,248	0,518	9	0,225	0,486
	0,115			0,142			0,128	
	0,133			0,128			0,133	
2	0,220	0,486	6	0,207	0,501	10	0,239	0,487
	0,266			0,294			0,248	
3	0,253	0,515	7	0,225	0,501	11	0,418	0,542
	0,124			0,276			0,124	
	0,138		8	0,220	0,491	12	0,207	0,520
0,202	0,271	0,313						
4	0,147	0,496						
	0,147							

8. táblázat. Sipos József ritmusainak időtartama. *A Kék ibolya, ha leszakajtanálak...* kezdetű dallam 4. sora. ZTI_AP_06567c.

1.4. A szentesi játékmód

A fenti elemzések szerint a szentesi és Szentes környéki tekerősök játékmódjuk egyes elemeiben nagy hasonlóságot mutatnak (9. táblázat).

Név	Díszítmények típusa	Recsegés ritmusa	Recsegés dinamikája	Település
Balla István	trillák átmenőhangok körülrások szinkópás dallambontás	sok nyolcad-tizenhatod daktilus sorok között ritkán tart szünetet friss csárdás esztam hangsúlyos	egyenletes	Szentes
Kis József	trillák átmenőhangok azonos hangok ritmikai besűritése lehajló félköríves díszítmény	sok nyolcad-tizenhatod daktilus sorok között ritkán tart szünetet friss csárdás esztam hangsúlyos nyújtott ritmus	egyenletes	Fábiánsebestyén
Szenyéri Dániel	trillák átmenőhangok szinkópás dallambontás	sok nyolcad-tizenhatod daktilus sorok között ritkán tart szünetet friss csárdás esztam hangsúlyos	lűktető	Szentes
Sipos József	trillák átmenőhangok szinkópás dallambontás hangképző mozdulat használata	sok nyolcad-tizenhatod daktilus sorok között ritkán tart szünetet nyújtott tizenhatod ritmus	egyenletes	Fábiánsebestyén

9. táblázat. A szentesi és Szentes környéki tekerősök játékmódjának összehasonlító táblázata.

A vastaggal szedett jellemzők majdnem minden vizsgált személy játékában megtalálhatóak. A díszítmények típusát vizsgálva megállapítható, hogy a zenészek elsősorban trillákat és átmenőhangként egy vagy két hangból álló előkéket használtak. Gyakori a szinkópás ritmusbontás is, ami kedvez az előkéek képzésének. Ballára jellemzőek a körülírások, Kisre a terces váltóhangú trillák, a lehajló félköríves díszítmény és a visszatérő váltóhangokkal való főhangbontás. A szentesi tekerősök közül Sipos sajátossága egyfajta hangképző mozdulat használata, Szenyéri trillái pedig a legkövetkezetesebbek és a legrövidebbek. Ezek a megállapítások a rendelkezésre álló, olykor kevés adat alapján történtek, így nem kizárt, hogy az egyedi bélyegeknél vélt jelenségek több tekerősnél is előfordultak. A recsegésben is találhatóak mindenkinél megjelenő elemek. A sorok közötti ritmizálás, a sok nyolcad-tizenhatod daktilus és a friss csárdásoknál a megnövekedett tempó következményeként tapasztalható esztam hangsúly mind közös tulajdonságnak tűnik. A fábiánsebestyéni tekerősök a mindenki által használt ritmikai elemeken túl kis nyújtott ritmusokat is játszottak, de ez a látszólagos összefüggés az adatok hiánya miatt nem vizsgálható. Az elemzés alapul szolgál egy közös, Szentes és Szentes környékét

egybefogó játékmód meghatározására, amit a tiszalpári és Tiszalpár környéki tekerősök játékmódjának a következő fejezetben bemutatott elemzése is alátámaszt. Bár a közös elemeken belül az ornamensek mennyiségében és minőségében vannak egyéni különbségek, jól látható, hogy a szentesi és Szentes környéki tekerősök hasonlóan muzsikáltak. Ezért ez a közös játékmód a mai tekerősök között már igen elterjedt „szentesi stílus” elnevezés tartalmát adhatja.

2. Tiszaalpári és Tiszaalpár környéki tekerősök

2.1. Gyűjtések Bársony Mihálytól

A népi tekerősök közül a tiszaalpári Bársony Mihály (1915–1989) játékmódjára vonatkozóan rendelkezünk a legtöbb adattal, hiszen vele készült a legtöbb gyűjtés. Ezeket a felvételeket rendszeres időközönként több, mint húsz év leforgása alatt rögzítették. Bársony tíz éves korában találkozott először a hangszerrel, és akkor el is döntötte, hogy tekerős lesz. Nem sokkal az után, hogy 1934-ben vásárolt egy hangszert magának, már az egyik klarinétos magával is hívta egy a környéken padkaporos bál néven ismert eseményen muzsikálni.¹

Az első felvétel, amelyen Bársony Mihály szerepelt, 1954. október 25-én készült a Csongrád-bokrosparti tanyáknál. A némafilm a Csongrád-környéki pásztorok táncait örökítette meg,² a jegyzőkönyv szerint Pesovár Ferenc és Maác László készítette.³ Kelencs Sándor, Pozsár Sándor, Obester (Bori) István és Kulmán János pásztoroknak Bársony Gáspár tamburán,⁴ Bársony József hegedűn,⁵ Bársony Mihály tekerőn, Burián László citerán és egy ismeretlen férfi klarinéton muzsikált.⁶ A némafilmen csak rövid ideig szerepel Bársony Mihály, így sok következtetést nem lehet levonni a játékmóddal kapcsolatban. Ami megállapítható, hogy itt a tekerő csak a klarinétal játszott együtt, a citerával, a tamburával és a hegedűvel nem. A felvétel különlegessége, hogy ez az egyetlen, amely álló tekerőst mutat muzsikálás közben. Ebben a helyzetben nehézkes a dallamjáték, ennek ellenére a bal kéz mozdulataiból kitűnik, hogy a muzsikus azt is szolgáltatta.

A Bársony játékát rögzítő hangfelvételeket az átláthatóság kedvéért három nagyjából azonos ideig tartó időszak szerint mutatom be. Az első az 1960-as évek az 1968-ban elnyert Népművészet Mestere kitüntetésig, a második az állami díjtól számított időszak az 1980-as évekig, és a harmadik az 1980-as évek Bársony haláláig terjed. A gyűjtött anyag mennyiségének a szempontjából ezek az időszakok ugyan különbözőek, de minőségüket

¹ MTVA/Bársony Mihály tekerő-művész/Székely Orsolya (rend.)/ 1974.06.09.

² Katalin napi pásztormulatság, ZTI_NT Ft. 229. A ZTI_NT jelzet a MTA – HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzenei és Néptánc Archívumának Néptánc Tudástárát jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

³ A Hagyományok Háza hang- és mozgóképtárának munkatársa, Galát Péter elmondása alapján a helyszínen csak Maác volt jelen.

⁴ Bársony Mihály nagybátyja.

⁵ Nem azonos Bársony Mihály József nevű bátyjával.

⁶ Megjegyzendő, hogy a jegyzőkönyvben Kulmán János 49 évesnek van feltüntetve, holott még 2023 őszén életben volt, akkoriban húsz év körül lehetett. Ugyanígy Burián László 17 évesnek van írva, ám a filmen látható citerás jóval idősebbnek tűnik.

tekintve hasonlóak. Az első időszak gyűjtései elsősorban zenetudományi érdeklődésből fakadtak, a gyűjtők a még eleve szűkösebb technikai lehetőségekhez is igazodva, az akkori gyűjtési elvek és gyakorlat szerint a terepmunka során jobban válogattak, és gondos előkészítés után egy szelektált anyagot rögzítettek. A második és a harmadik időszak gyűjtései az ismeretterjesztő előadások és a táncmuzsikusok érdeklődésének eredményei. Ebben az időben több dallamot vettek fel Bársonytól.

Az első hangfelvétel 1963. május 25-27. között készült Tiszaújfalun Sárosi Bálint gyűjtésének alkalmával (10. táblázat). Ezen Bársony a tekerő egyes hangjait kromatikus és egész hangos sorrendben is bemutatja. A felvétel egyik sajátossága, hogy az alaphangtól tiszta kvárt távolságra lévő hang végig magasan intonált. Ennek okául szolgál a hanghoz tartozó zászló rossz beállítása, amely jól hallható a hangsorok bemutatásakor.⁷ Sárosi Bálint az 1960-as években még négy alkalommal kereste meg Bársony Mihályt. Először 1964. augusztus 20-án hívta fel Budapestre a Nemzetközi Népzenei Tanács konferenciájára, amelynek 1961-től Kodály Zoltán volt az elnöke. Ekkor a hang- mellett videófelvétel is készült.⁸ A további három gyűjtési alkalom a Kecskeméti Népzenei Találkozó különböző éveiben rendezett eseményein történt. 1966. június 5-én Sárosi Bársony tekerőjátéka mellett klarinétozását is felvette, amit Papp Rókus tekerős kísért.⁹ Az ő párosuk nem volt állandó, összeszokott együttes, otthoni környezetben a kettejük közt lévő korkülönbség miatt nem játszottak együtt. Az első időszak gyűjtéseit összegző 10. táblázatban csak Bársony tekerőn játszott dallamainak számát tüntettem fel. 1967. augusztus 27-én Bársony a tekerőzés mellett Palásti Andrással és Palásti Istvánnal együtt egy három citerából álló együttesben, citerásként is muzsikált, a 10. táblázatban ezek az adatok sem szerepelnek.¹⁰ Sárosi harmadik alkalommal 1968. június 22-ére hívta Bársonyt Budapestre, ahol Bársony egyedül és Szóráth János klarinétossal közösen is tekerőzött. Ők szintén egy a hagyományban együtt nem foglalkoztatott párost alkottak, valószínűleg a különböző alkalmi felvételek kedvéért ültek csak össze. Az erről az eseményről készült felvételek 1969. január 8-án a televízióban is adásba kerültek.¹¹ Sárosin kívül az 1960-as években még Halkovics János járt Bársony Mihálynál Tiszaújfalun. Sárosi 1963-as felvételével

⁷ ZTI_AP_04856b-d, ZTI_AP_04857a. A ZTI_AP_04856d jelzetű a tekerő hangsorának bemutatása.

⁸ ZTI_AP_05130e-g., MTVA/Népzenei bemutató/ismeretlen rendező/ 1964.08.20.

⁹ ZTI_AP_06498b-d.

¹⁰ ZTI_AP_08076c-d.

¹¹ ZTI_AP_06449k-l, ZTI_AP_06450a-b, amelyekből a ZTI_AP_06449k szóló tekerő, a többi a klarinéttal közös felvétel. MTVA/Kecskeméti Népművész Találkozó II./Szitányi András(rend.)/ 1969.01.08.

megegyezően ekkor is magasan intonált a negyedik fok, ami feltehetőleg a már korábban említett okra vezethető vissza.¹²

Gyűjtő	Maác László	Sárosi Bálint		Halkovics János	Sárosi Bálint - Sztanó Pál	Sárosi Bálint	
Időpont	1954.11.25	1963.05.25-27.	1964.08.20	1965.	1966.06.05	1967.08.26	1968.06.22
Helyszín	Csongrád - Bokrospar	Tiszaújfalu	Budapest	Tiszaújfalu	Kecskemét	Kecskemét	Tiszaújfalu
Dallam	-	3	3	12	3	2	4

10. táblázat. Bársony Mihály felvételei az 1960-as évekből.

Bársony Mihály 1968-ban megkapta a Népművészet Mestere állami kitüntetését. A vele készült felvételek sorát innentől kezdve leginkább a különböző műsorokban, fesztiválokban való fellépés jellemzi (11. táblázat). Több ilyen felvétel is televíziós volt, ezek adatai hiányosak: a rögzítés pontos ideje sokszor ismeretlen, és mivel nem gyűjtési szándékkal készültek, a gyűjtő személye sem megadható. A hiányzó adatokat a felvételek adatolásakor egyéb ismert paraméterekkel helyettesítettem. A gyűjtési idő helyett az adásba kerülés idejét tüntettem fel, és ahol nem volt megadható a gyűjtő személye, ott a filmfelvétel rendezőjét neveztem meg.

Gyűjtő	Balázs András (rend.)	Sebő Ferenc	Sebő Ferenc	Balázs András (rend.)	Szurdi Zsolt	Székely Orsolya (rend.)	Sárosi Bálint	Olsvai Imre
Időpont	1969.05.11	1973.02.04	1973.03.19	1973.11.25	1974.	1974.06.09	1975.	1975.09.06
Helyszín	Kecskemét	Tiszaújfalu	Tiszaújfalu	Tata	Tiszaújfalu	Tiszaújfalu	Budapest	Kecskemét
Dallam	3	9	4	5	21	3	1	4
Gyűjtő	Karáth Imre (fényképész)	Sebő Ferenc	Sebő Ferenc	Papp János (rendező)	Sebő Ferenc	Seregi László (rend.)	Sebő Ferenc	Csapó Károly
Időpont	1977.01.19	1977.08.19	1977.08.27	1978.	1978.02.05	1978.02.12	1978.07.	1979.08.24
Helyszín	Kecskemét	Székesfehérvár	Kecskemét	Tiszaalpár	Tiszaújfalu	Budapest	Székesfehérvár	Kecskemét
Dallam	csak egy fénykép	22	3	9	6	2	3	4

11. táblázat. Bársony Mihály felvételeinek az 1960-as évek végén kezdődő időszaka.

A most jegyzékbe vett felvételek sorát az 1960-as évek végén megrendezett kecskeméti SZÖVOSZ (Szövetkezetek Országos Szövetsége) fesztiválról készült felvétel nyitja, amely 1969. május 11-én került adásba. A film műsorszerkesztője Halkovics János volt, valószínűleg ő hívta meg Bársonyt tekerőzni. A fesztiválon Bársony ismét Szóráth Jánossal közösen muzsikált.¹³

¹² ZTI_AP_08303d-o.

¹³ N.N.: „Vasárnap, 1969. május 11. A Magyar Televízió műsora.” *Magyar Szó* 26/127 (1969. május): 1–32. 32.; MTVA/ SZÖVOSZ fesztivál - Bács Kiskun megye együttese/Balázs András(rend.)/ 1969.05.11.

Az 1970-es évek elejétől Sebő Ferenc több alkalommal is meglátogatta Bársony Mihályt, és számos felvételt készített vele. Egyik korai látogatása 1973. február 4-én volt,¹⁴ majd még ugyanebben az évben március 19-én is felvett további dalokat, amelyek közül az egyikben a tekerős a felesége, Bársony Mihályné énekét kísérte.¹⁵ 1973. november 25-én Bársony a Tatán megrendezett Arany Páva - Nemzetközi Népzenei Verseny elődöntőjén muzsikált. Ez alkalommal a tekerőzés mellett a padkaporos bálokról és a hangszerkészítésről is beszélt.¹⁶ 1974-ben egy szegedi zenész, Szurdi Zsolt utazott el Bársonyhoz Tiszaújfalura, és a legbővebb gyűjtést végezte a muzsikussal.¹⁷ Még ugyanebben az évben Székely Orsolya *Bársony Mihály tekerő művész* címmel dokumentumfilmet készített Bársonyról, ami a tekerős játékból csak keveset tartalmaz, a film alatt hallható zenék nagy részét nem ő játssza. Az 1974. június 9-én adásba került film egyik különlegessége, hogy Bársony egy táncospárnak is muzsikál benne.¹⁸ Sárosi Bálint a *Cigányzene* című televíziós sorozatához készített felvételt 1975-ben, amelyen Bársony Lugosi Tibor klarinétművésszel együtt muzsikált egyetlen dallamot. A tekerőt a klarinét miatt ezúttal a-ra hangolták.¹⁹ A felvétel nem tekinthető autentikusnak, hiszen Lugosi városi cigányzenész volt, sem előtte, sem utána nem játszottak együtt többet. Olsvai Imre 1975. szeptember 6-án a VI. Kecskeméti Népzenei Találkozó irodalmi estjén készített felvételeket Bársonnyal,²⁰ majd ismét Sebő Ferenc rögzítette Bársony játékát az 1977-ben Székesfehérváron a pávakör-vezetőinek tartott országos tanfolyamon. Valószínűleg a tanfolyamon résztvevők dél-alföldi tánczenei repertoárjának bővítése érdekében vettek fel itt az előző gyűjtések nagy részénél több dallamot.²¹ Néhány nappal ezután, 1977. augusztus 27-én Bársony Sebő Ferencsel Kecskemétre utazott, ahol egy más adatközlőket is felvonultató színpadi műsor keretein belül muzsikált.²² Sebő 1978. február 5-én még

¹⁴ SF_Mg_S_023. Az SF jelzet Sebő Ferenc saját tulajdonú, a Hagyományok Háza által kezelt gyűjtéseit jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

¹⁵ SF_Mg_S_024.

¹⁶ N.N.: „Vasárnap, 1973. november 25. A Magyar Televízió műsora.” *Magyar Szó* 30/325 (1973. november): 1–32. 32.; MTVA/Arany páva - Nemzetközi népzenei verseny - Elődöntő - Komárom/Balázs András(rend.)/1973.11.25.

¹⁷ HH_NISZH_Mg_253. A HH_NISZH_Mg jelzet a Hagyományok Háza Népművelési Intézet Szakmai Házának archívumát jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

¹⁸ N.N.: „Vasárnap, 1974. június 9. A Magyar Televízió műsora.” *Magyar Szó* 31/156 (1974. június): 1–32. 32.; MTVA/Bársony Mihály tekerő művész/Székely Orsolya(rend.)/1974.06.09., a főcímben hallható zene Papp Rókus játéka.

¹⁹ Sárosi Bálint: *Cigányzene*. <https://www.youtube.com/watch?v=VZEmuIGYjjw> (2024.02.05.).

²⁰ ZTI_AP_11322d-g; ZTI_AP_11330g-h.

²¹ SF_Kz_P_053.

²² SF_Kz_P_054.

egyszer meglátogatta Bársonyt otthonában, és a hangfelvétel mellett egy némafilmet készített.²³ Ugyanebben az évben Bársony Mihállyal két hangosfilm is készült. Az egyik a Néprajzi Múzeum *A magyar tekerő* című néprajzi tárgyú filmje,²⁴ a másik a *Muzsikáló szerszámok – A tekerőlant* című zenetörténeti sorozat első része, amelyet 1978. február 12-én vetített le a Magyar Televízió.²⁵ Filmre vették Bársony játékát a székesfehérvári Megyei Művelődési Központban az 1978-as évi szervezett táncház-vezetőképző tanfolyamon is.²⁶ A VII. Népzenei Találkozón 1979. augusztus 24-én Kecskeméten további dallamokkal gazdagította a róla készült felvételek sorát.²⁷ Egyetlen fénykép és újságcikk tanúsítja, hogy Bársony 1977. január 19-én a kecskeméti Leskowsky Hangszergyűjtemény kiállításán is tekerőzött, játékát azonban nem rögzítették.²⁸

Gyűjtő	Kása Béla	Sebő Ferenc	Kenyeres Gábor (rend.)	Jászi Dezső (rend.)	Bartha Z. Ágoston	Havasréti Pál, Mester László, Bartha Z. Ágoston, Árendás Péter	nem ismert	Bársony Mihály (saját felvételek)
Időpont	1981.02.	1981.10.07	1982.09.11	1983.11.15	1984.09.06	1986.01.22	nem ismert	BMA 1-9.
Helyszín	Tiszaújfalu	Budapest	Kecskemét	Tiszaújfalu	Tiszaújfalu	Tiszaújfalu		Tiszaújfalu
Dallam	18	20	4	7	18	10	9	~128

12. táblázat. Bársony Mihály felvételeinek listája az 1980-as évekből.

Az 1980-as évek első felében több olyan felvétel készült, amelynél a gyűjtők táncházas érdeklődésükből kifolyólag Bársony minél szélesebb repertoárját kívánták megismerni, így sok különböző dallamot vettek fel tőle (12. táblázat). 1981 februárjában Kása Béla készített Bársonnyal hang- és filmfelvételt. Ezután október 7-én Sebő Ferenc Budapestre hívta egy megrendezett gyűjtésre, amelyen Bársony a tekerős dallamok mellett klarinéton is muzsikált.²⁹ A IX. Kecskeméti Népzenei Találkozó gálaestjére újra meghívták Bársonyt, az ekkor készült felvételt 1982. szeptember 11-én adta le a Magyar Televízió.³⁰ Bársony 1983. november 15-én, az *A nevem – Bársony Mihály* című portréfilm vetítésekor került újra adásba. A zenei betétek mellett életéről, a hangszerkészítésről és a Népművészet

²³ SF_Kz_P_056, SF_F8_058.

²⁴ NM FILM 003. Az NM FILM jelzet a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Filmtárát jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

²⁵ N.N.: „Vasárnap, 1978. február 12. A Magyar Televízió műsora.” *Magyar Szó* 35/41 (1978. február): 1–32. 32.; MTVA/Muzsikáló szerszámok - 1. rész Tekerőlant/Seregi László(rend.)/ 1978.02.12.

²⁶ HH_NiSzH_VHS_355.

²⁷ ZTI_AP_15393c.

²⁸ N.N.: „Népi hangszerkiállítás.” *Esti hírlap* 22/18 (1978. január): 1–8. 8.; MTI fotó 877440/Karáth Imre.

²⁹ SF_Mg_S_247.

³⁰ N.N.: „A rádió és televízió műsora. Televízió. 2. műsor.” *Szolnok megyei néplap* 33/213 (1982. szeptember): 1–16. 12.; MTVA/9. Kecskeméti Népzenei Találkozó/Kenyeres Gábor (rend.)/ 1982.09.11.

Mestere kitüntetésről is beszélt.³¹ A tekerőst a táncházmozgalom fiatal muzsikusai is felfedezték, és több alkalommal fel is keresték. Bartha Z. Ágoston először 1984. szeptember 6-án, majd többekkel együtt 1986. január 2-án látogatta meg őt otthonában,³² ez utóbbi alkalommal filmfelvételt is készített.³³ Ezen a felvételen Bársony tekerőzött és klarinétozott is „Cselédes” Varga Mihály kiskunfélegyházi tekerőssel. Még egy hangfelvételen ismerhető fel Bársony játékmódja, ám erről semmilyen információ nincs.³⁴

Bársony már a 70-es évektől kezdve rendszeresen rögzítette saját zenéjét otthoni körülmények között. Az eredetileg kazettákra és magnószalagokra készült felvételek több mint tíz órát tesznek ki, egy részük gyakorlás, más részük új hangszer kipróbálása vagy zenei kísérlet.³⁵ A felvételeken Bársony szóló hangszereken (tekerő, citera vagy klarinét) muzsikál rövid, pár perces folyamatokat, de zenekari gyakorlások, kísérletek is hallhatóak rajtuk. Zenésztársai között van családjából felesége, Bársony Mihályné, lánya, Bársony Rózsa és testvére, Bársony József, a környék muzsikusai közül „Cselédes” Varga Mihály, Kovács „Küresz” Márton bokrosi klarinétos/tekerős és Szelényi Mihály hegedűs is. A Tiszatáj Pávakör fellépéseinek egy része és a Magyar Rádióból felvett Boross Imre – Kovács Márton duóról készített riport is szerepel a szalagokon. Bársony kísérletei között szokatlan hangolású hangszerek, például kvart- vagy kvintpárhuzamba hangolt citerák vagy elhangolt bőgőhúrú tekerők kipróbálása is hallható. Készített felvételeket két hangszerrel úgy, hogy az egyikkel rögzített anyagot magnón lejátszotta, arra egy másik hangszerrel rámuzsikált, és az egészet egy második magnó segítségével újra felvette. Előfordult az is, hogy egy villanymotorral meghajtott tekerő basszusára klarinétozott. Kísérletezett szokatlan hangszerösszeállítású együttesekkel is, a felvételeken előfordul citera-tekerő, hegedű-tekerő, tambura-tekerő és furulya-tekerő párosítás is.³⁶ Mivel ezek a kísérletek nem tekinthetők a hagyományos játékmód részének, a játékmód elemzésére nem használtam őket. A felvételek egy részén Bársony ugyanazokat a zenei folyamatokat

³¹ N.N.: „Televízió. Magyar Televízió I.” *Magyar Szó* 40/315 (1983. november): 1–20. 20.; MTVA/A nevem - Bársony Mihály/Jászi Dezső (rend.)/ 1983.11.15.

³² Jelzet nélküli kazetta Bartha Z. Ágoston tulajdonában.

³³ BZA_VHS_1. A BZA jelzet Bartha Z. Ágoston saját tulajdonú, a Hagyományok Háza által kezelt gyűjtéseit jelenti, amelyet a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

³⁴ A felvételeket Bartha Z. Ágostontól kaptam, ám ő sem tud róluk semmit.

³⁵ Az anyagokat később Bartha Z. Ágoston és Szerényi Béla digitalizálta, amelynek eredménye kilenc CD-nyi zene lett. Bársony Mihály Archív Felvételei (BMAF) 1–9. Ezeket a disszertáció során hasonlóképp fogok hivatkozni.

³⁶ Szerényi Béla: „Bársony Mihály ismeretlen hangfelvételei. Tíz évvel az »utolsó óra« után.” *Folkmagazin* VI/1. (1999. tavasz): 1–36. 25.

muzsikálta, valószínűleg valamilyen fellépésre készülve konkrét összeállítást gyakorolt. A gyakorlások rögzített megformálása a díszítmények esetlegességét kizárja, így ezekből válogattam a további munkára. Megjegyzendő, hogy az ilyen helyzetben rögzített felvétel nem a hagyomány elsődleges továbbélési formája, ugyanakkor Bársony díszítéseiben itt is őrzi a korábbi felvételek jellegzetességeit.

2.2. Bársony Mihály játékmódja

A Bársony játékaról készült felvételek listáján végignézve láthatjuk, hogy a repertoár egyes gyűjtésekhez tartozó mennyisége nem egyenletes. Sok esetben valamilyen konkrét eseményhez köthető alkalomból rögzítették a játékát, és Bársony ilyenkor általában egy előre átgondolt és begyakorolt dalsokrot muzsikált. Az 1970-es évektől kezdve a tánc házas sokkal szélesebb repertoárt vettek fel. Bársony dallamkészletének legjobb tükré azonban saját készítésű felvételeinek anyaga.

Mivel a tekerős a különböző gyűjtési időpontokban sokszor ugyanazokat a dallamokat játszotta, a felvételek egymással jól összehasonlíthatóak, a díszítmények esetlegességei megkülönböztethetőek az állandó vonásoktól, és a játékmód időbeli változása is vizsgálható. Ahogyan a *Nem messze van ide Kismargita...* kezdetű népdalon (13. kottapélda) is láthatjuk, Bársony Mihály hallgatóinak esetében az egyes előadások díszítéseinek eltérése a variálásból fakad, abban tendencia nem állapítható meg. A tekerős a dallam különböző felvételein típusaikat tekintve ugyanolyan díszítéseket használ, minimális eltérések azok mennyiségében és pozíciójában jelentkezhetnek.

1.

Jelzet: ZTI_AP_04857a/1
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Budapest, 1963.05.25-27.
Lejegyzés: Németh András

2.

Jelzet: ZTI_AP_05130e/1
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Budapest, 1964.08.20.
Lejegyzés: Németh András

3.

Jelzet: II. Kecskeméti Népművész Találkozó 21:02
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Kecskemét, 1968.08.23-25.
Lejegyzés: Németh András

4.

Jelzet: SF_Mg_S_247a_00-21-21_00-22-06.mp3
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Sebő Ferenc
Helyszín: Budapest, 1981.10.07.
Lejegyzés: Németh András

13. kottapélda. A *Nem messze van ide Kismargita...* kezdetű népdal utolsó két sorának különböző időpontokban játszott verziói.

Hallgatóiban jellegzetes díszítmény a két vagy három hangból álló előke, amely általában egy hangsúlyos helyen lévő főhangot mélyebbről közelít meg (13. kottapélda 1. dallam 6. ütem). Az emelkedő díszítmények speciális esete, amikor a mozgás terc-szakaszokban történik. Ilyenkor egy felfelé törő tercugrás után a játékos visszalépett egy szekundot, majd ezt a motívumot ismételve haladt egyre feljebb az elérni kívánt főhangig. Ennek a mozgásnak van egy gyakorlati oldala is. Bársony Mihály három ujjal muzsikált, a kisujját csak egy-két díszítménynél használta, ezért, ha két távoli főhangot anélkül akart összekötni, hogy elengedje a dallamhúrt, csak így tudta megoldani. Ez egy egyszerű és kényelmes módja a hangszeren való közlekedésnek. Ennek a fajta mozgásnak egy elemét láthatjuk a 13. kottapélda 4. dallamának 6. ütemében, ahol a kis hangokkal jelzett motívum hamar véget ér, mert a játékos már az első lépés után eléri a kívánt hangmagasságot. Az ilyen díszítményeket Bársony gyorsabban vagy lassabban is játszhatta, a kottában e különbséget is jelzem.

A tekerős másik jellegzetes díszítménye a mordent, illetve az ezzel rokonítható utóka volt, amely a tekerő esetében csak ritmusában tér el a mordenttől, tulajdonképpen annak ritmikái fordítottja. (13. kottapélda 1. dallam, 6., 7. ütem). Ez a francia barokk pincé díszítésnek feleltethető meg.¹ Bársony játékában mindkettő szerkezete lehet egyszerű vagy dupla, váltóhangjaik lefelé és felfelé egyaránt léphetnek. Ezek a különböző megvalósítások, ahogyan azt később látni fogjuk, egymással felcserélhetőek (16. kottapélda). Bársony a hallgatókban Sipos Józsefhez hasonlóan hangképző mozdulatot használt, ám Bársony esetében ennek hallható eredménye is volt. Hosszabb főhangok tartásakor gyors, apró mozdulatokkal nyomogatta a díszített hangot, így egy sajátos effektus jött létre. Nem nyomta annyira erősen, hogy az a hang magasságát befolyásolja, a mozdulatok során a hangok sem váltak teljesen külön, ezért az így létrejött hangzás sem a vibrátóhoz sem a tremolóhoz nem sorolható. A fa zászló húron való apró rezegtetésével az ott keletkezett súrlódás hangja vált hallhatóvá. Ezt a díszítést létrehozó gyors nyomogatások miatt a kottában tremolóként jelöltem (13. kottapélda 2. dallam 5. ütem).

Bársony a sorok záratait jellegzetes módon díszítette (14. kottapélda). Minden esetben a főhangot írta körül, ám a megvalósítás rendkívül változatos volt. A legegyszerűbb esetben egy lefelé tartó kis szekundlépés és egy azt követő, felfelé történő tercugrás után érkezett vissza a főhangra (14. kottapélda, a.) Ezt a díszítményt követhette egy V. fokról induló, a főhang magassága fölé tartó, majd oda visszazáró felfutás (b.), de ez a felfutás

¹ Dupuits, *Principes pour toucher de la vièle*, i.m., III. Fig. 18.

indulhatott a VII. fokról (c.) vagy a VI. fokról is (d.) – utóbbi ebben a konkrét esetben hiányos menetben valósult meg. A főhang díszítését össze is kapcsolhatta bonyolult díszítménybokrokat képezve (e.).

a.

b.

c.

d.

e.

14. kottapélda. Bársony Mihály zárlattípusai hallgatókban.

Oláhosait javarészt egyszerű vagy összetett mordentekkel és utókákkal díszítette. A díszítmények díszítőhangjai alkalmazkodhattak a főhang hangszeren található billentyűsorához, és így a dallam hangsorától eltérővé válhattak (15. kottapélda c., 18 ütem). Ennek valószínűleg kényelmi oka van: így a tekerősnek nem kellett a másik billentyűsorra átnyújtania az ujját. Ugyanebből az okból kifolyólag Bársony többször össze is köthetett két azonos hangmagasságú főhangot, amelyeket így csak a recsegtetés választott külön (15. kottapélda a., b., c., 22. ütem).

a. $\text{♩} = 156$

Jelzet: Muzsikáló szerszámok I. 4:37
Adatközlő: Bársony Mihály
Rendező: Seregi László
Helyszín: Budapest, 1978.02.12.
Lejegyzés: Németh András

b. $\text{♩} = 134$

Jelzet: BZA_VHS_1 19:44
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Bartha Z. Agoston,
Havasréti Pál, Mester László
Helyszín: Budapest, 1986. 01. 22.
Lejegyzés: Németh András

c. $\text{♩} = 148$

Jelzet: BMAF2_3_2/1
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Bársony Mihály
Helyszín: Tiszaujfalú, 1980-as évek
Lejegyzés: Németh András

15. kottapélda. Bársony oláhosainak jellegzetes díszítményei. Az *Az oláhok, az oláhok...* kezdetű népdal utolsó két sora.

Bársony Mihály csárdásainak díszítményeit legjobban záratainak keresztül lehet bemutatni (16. kottapélda). A tekerős a főhangot rendre a középső ujjával fogta meg, és ezt díszítette a szomszédos hangokkal. Leginkább itt érhető tetten Bársony játékmódjának időbeli változása. Egészen az 1970-es évek második feléig a muzsikos az 1. fokon majdnem minden esetben a hallgatóknál már bemutatott körülírást játszotta. (16. kottapélda 5.). Ezt fokozatosan váltotta fel a 80-as évek második felére jellemző felső váltóhangos duplamordent (16. kottapélda 13.). A kottamellékletben jól láthatjuk, hogy mind a már említett hiányos körülírásnak, mind a mordentnek és az utókának szinte minden lehetséges típusa előfordult Bársony záratainál. A fent említett díszítmények mellett Bársony egyszerű, a főhangra visszatérő váltóhangokkal (16. kottapélda 1., 2., 3.) és fordított Doppelschlaggal is díszített (16. kottapélda 18.). A dallamok 5. fokára eső záratokban ugyanezeket a díszítményeket használta.

The image displays two columns of musical notation. The left column is titled 'zárlatok az 1. fokon' and contains 10 numbered examples (1-10) of first-position chords. The right column is titled 'zárlatok az 5. fokon' and contains 10 numbered examples (3-12) of fifth-position chords. Each example consists of a melodic line on a treble clef staff and a corresponding chord diagram below it. The diagrams use vertical lines to represent strings and horizontal bars to represent frets, with an upward-pointing arrow indicating the position of the thumb. The notation includes various rhythmic values and rests, and some examples feature triplets or specific articulation marks.

16. kottapélda. Bársony Mihály Zárlatok az 1. és az 5. fokon.

Míg Bársony zárlatainál a fenti, elsősorban felfelé lépő váltóhangos díszítménytípusok a jellemzőek, addig dallamjáték közben a váltóhangok a legtöbb esetben a főhangok alá kerültek (17. kottapélda 3./8., 9. ütem; 4./7., 8., 9. ütem; 5./7., 8., 9. ütem). Ennek a különbségnek egyik lehetséges oka, hogy míg Bársony a záróhangot általában középső ujjal fogta meg, és arról mutatóujjal felfelé díszített, addig dallamjáték közben sok esetben mutatóujjra esett a főhang, így az alsó váltóhang volt a kézenfekvő. Továbbá míg előző esetben a díszítmény szerepe a zárlati ritmika erősítése lehetett, utóbbiban az a játék folyamatosságát szolgálta. A dallamokon az is megfigyelhető, hogy Bársony előszeretettel változtatta az egymás utáni negyedeket szinkópás ritmusúvá (17. kottapélda 1. dallam, 11. ütem), amelyek nyolcadhangjai tizenhatod ritmusú díszítőhangokká alakulhattak (17. kottapélda 2. dallam, 12. ütem).

1.	Jelzet: ZTI_AP_04856b/1 Adatközlő: Bársony Mihály Gyűjtő: Sárosi Bálint Helyszín: Tiszaujfalú, 1963.05.25-27. Lejegyzés: Németh András
2.	Jelzet: ZTI_AP_08303f Adatközlő: Bársony Mihály Gyűjtő: Halkovics János Helyszín: Tiszaujfalú, 1965 körül Lejegyzés: Németh András
3.	Jelzet: Arany páva - Nemzetközi népzenei verseny - Elődöntő 47:16 Adatközlő: Bársony Mihály Rendező: Balázs András Helyszín: Komárom, 1973.11.25. Lejegyzés: Németh András
4.	Jelzet: Muzsikáló szerszámok 1. 4:09 Adatközlő: Bársony Mihály Rendező: Seregi László Helyszín: Budapest, 1978.02.12. Lejegyzés: Németh András
5.	Jelzet: BMAF9_9/1 Adatközlő: Bársony Mihály Gyűjtő: Bársony Mihály Helyszín: Tiszaalpár, 1980-as évek Lejegyzés: Németh András

17. kottapélda. Bársony Mihály csárdásainak jellegzetes díszítményei. *Nyílnak, nyílnak a mezei virágok...* című dal utolsó két sora.

A hallgatóknál megfigyelhető hangképző díszítmény a csárdásokban már nincs jelen. Bársony díszítményeinek mennyisége a csárdásokban változó, amely változás nem köthető a gyűjtés idejéhez. Viszonylag egyszerűen és nagyon díszesen is játszott ugyanazokat a dallamokat a gyűjtési időponttól függetlenül (18. kottapélda). A 18. kottapélda dallamrészletei az 1980-as évekbeli, Bársony által készített otthoni gyűjtéseken szólaltak meg, így elképzelhető, hogy a díszesebb verziók valamilyen fellépésre való gyakorlások, vagy egy tudatos építkezés eredményei. Ez utóbbit támaszthatja alá az, hogy a

[Szárnya, szárnya...]
"sebes"

Jelzet: BZA_VHS_1_24:47
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Bartha Z. Ágoston, Havasréti Pál, Mester László
Helyszín: Tiszaalpár, 1986.01.22.
Lejegyzés: Németh András

In Bb
♩=185

19. kottapélda. A *Szárnya, szárnya...* kezdetű népdal Bársony Mihály előadásában.

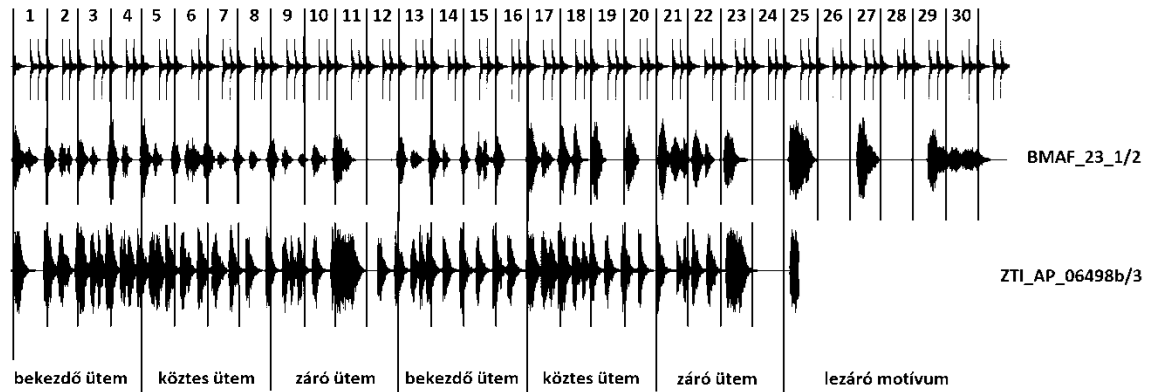
Bársony Mihály a friss csárdásokban hasonlóan díszített, mint a csárdásaiban. A megnövekedett tempó sem mennyiségben, sem minőségben nem változtatott játékmódján. Díszítményei elsősorban ugyanolyan változatos mordentekből, utókákából és körülírásokból álltak, mint lassú csárdásaiban. Túlnyomó többségben egyszerű mordentekkel ékesítette a dallamot (19. kottapélda 5. ütem), de ennek utókaként fordítottját is játszotta (19. kottapélda 20. ütem), és felvételein körülírásokat is hallunk (19. kottapélda 12. ütem).

Bársony recsegtetése eszköztárát tekintve nem különbözik az eddigiekben bemutatott szentesi tekerősökétől, azokat a negyed- és nyolcadritmusokat, nyolcadokból és

tizenhatodokból álló daktilusokat használja, mint mindenki más. Recsegtetésének a korábban vizsgált tekerősökétől eltérő jellege elsősorban a csárdásdallamok belső tagolásában keresendő. Bársony minden egyes népzenei sort külön ritmikai egységként kezel. Ezek az egységek három részre tagolhatóak: az első vagy kezdő ütemre, az utolsó vagy záróütemre, és a köztes ütemekre (19. kottapélda). Ritmikailag a köztes ütemek a legkevésbé állandóak, számuk is változó. Az első ütem sok esetben egyfajta kezdőmotívum, amelynek végét általában egy negyed jelenti. Ez egy visszatérő, de nem állandó jellegzetesség. A záróütem ritmikája szinte mindig ugyanaz: egy daktilus, amelyet egy nyolcadpár és egy negyed követ a végén egy negyed értékű szünettel (16. kottapélda). Ez a leginkább állandó ritmusforma, amit Bársony majdnem minden esetben ugyanígy játszott. Az ettől a formától való eltérés lehet a daktilust leváltó nyolcadpár vagy negyed, illetve az utolsó negyed értékű szünetet helyettesítő nyolcad szünet és nyolcad recsegés együttese.

Bársony recsegése a mérőkön hangsúlyos. E hangsúlyok a sorok végén lévő negyedeknél erősebbek, aminek oka az, hogy a tekerőjátékos csak így tud a szünet végére kényelmesen visszatérni a következő negyed recsegésének kezdőpozíciójába. (7. spektrum 11., 23. régió). Az ütemzáró negyed friss csárdásaiban a megnövekedett tempó miatt sokszor egészen a következő sor első hangjáig tart. A lassú és friss csárdások közötti recsegés különbsége a sebességen kívül elhanyagolható. A fent említett jelenség mellett elmondható, hogy Bársony a friss csárdásaiban általában jobban alkalmazkodott a dallam ritmikájához, a dallamban található negyed értékű hangokat aprózás nélkül recsegtette ki. A lassú – friss átmenetnél minden esetben állított recsegőjén, ami zenészi kvalitásait bizonyítja. Ezt sokszor még a friss megkezdése előtt megtette, így a dallamot már az elejétől jól beállított recsegővel muzsikálhatta. A dallamvégi zárómotívum negyed recsegései erőteljesebbek a dallamközietknél: szinte teljesen kitöltik a negyednyi időtartalmat, a záróhang pedig majdnem egy fél értékig tart (13. táblázat 29-30. régió).

Bársony játéktempója általánosságban véve egyenletesnek mondható, amire példa az *Új a csizmám...* kezdetű dallam 7. spektrumon látható, BMAF6_23_1/2 jelzetű felvétele. Ugyanakkor több gyűjtésben visszatérő jelenség, hogy a sorokon belül egyfajta gyorsulás-lassítás érezhető (7. spektrum ZTI_AP_06498b/3 jelzetű dallam, 3-8. régió).

7. spektrum. Bársony Mihály recsegésének hangspektruma. Az *Új a csizmám...* kezdetű dallam utolsó két sora. BMAF6_23_1/2, ZTI_AP_06498b/3.

Új a csizmám... BMAF6_23_1/2																	
Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)
1	0,237	0,530	5	0,203	0,451	9	0,191	0,473	13	0,203	0,507	17	0,259	0,506	21	0,191	0,506
	0,293			0,248			0,282			0,304			0,101			0,146	
2	0,248	0,529	6	0,225	0,506	10	0,203	0,564	14	0,180	0,473	18	0,214	0,530	22	0,191	0,518
	0,135			0,090			0,361			0,293			0,316			0,327	
	0,146			0,191			0,970			0,237			0,112			0,518	
3	0,203	0,462	7	0,214	0,472	15	0,112	0,518	19	0,507	0,507	23-24	0,993	0,993	27-28	1,106	1,106
	0,259			0,112			0,169			0,519			0,519			1,083	
4	0,214	0,530	8	0,146	0,541	16	0,507	0,507	20	0,519	0,519	25-26	1,083	1,083	29-30	1,015	1,015
	0,316			0,237			0,304										

Új a csizmám... ZTI_AP_06498b/3																	
Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)	Régió	Időtartam (mp)	Negyed időtartam (mp)
1	0,442	0,442	5	0,247	0,458	9	0,300	0,502	13	0,282	0,493	17	0,238	0,476	21	0,291	0,537
	0,221			0,097			0,088			0,123			0,106			0,114	
2	0,265	0,486	6	0,114	0,494	10	0,256	0,591	14	0,256	0,521	18	0,247	0,511	22	0,238	0,591
	0,212			0,229			0,335			0,265			0,132			0,353	
	0,132			0,265			0,663			0,274			0,132			1,016	
3	0,123	0,467	7	0,274	0,503	11-12	0,663	0,919	15	0,274	0,521	19	0,247	0,494	23-24	1,016	1,016
	0,265			0,229			0,256			0,247			0,247			0,353	
4	0,070	0,467	8	0,265	0,547	16	0,221	0,521	20	0,221	0,521	20	0,247	0,494	25-26	1,083	1,083
	0,132			0,282			0,300			0,300			0,300			0,538	

13. táblázat. Bársony Mihály csárdás recsegésének időtartama. A hangspektrummal megegyező dallamrészlet.

Gyorsítás máskor is megfigyelhető, a sorozatban több egymás után játszott daktilus alatt történik (ZTI_AP_06498b/3, 7. spektrum és 13. táblázat 3-5. régió), amit aztán Bársony nyolcadpárokkal lassít vissza a metrikus tempóra (7. spektrum és 13. táblázat 6-8. régió). A daktilusok tizenhatod tagjai nem egységeseek, az első mindig rövidebb a másodiknál. Mivel Bársony hármat is játszott egymás után, a metrum érzete emiatt könnyen tolódhatott. Általánosságban nyolcadpárjairól is állítható, hogy az első tagjuk egy kicsivel rövidebb, mint a második. Ez a jelenség a záróütemek utolsó nyolcadaira fokozottan igaz, így a sorvégi erőteljes negyedek egy nagyobb lélegzetvétellel tudja előkészíteni (7. spektrum és 13. táblázat, mindkét dallam 10. és 22. régiója). Bársony mindkét példa esetében láthatóan lelassul a dallam végére, aminek a BMAF6_23_1/2 jelzetű felvétel részletének esetében az

lehet az oka, hogy ezzel a teljes zenei ciklust is lezárja. Az ZTI_AP_06498b/3 felvétel esetében a már említett begyorsítás-visszalassítás miatt módosulhatott a tempóérzet.

Ahogy a korábbi elemzésből kiderül, Bársony a bal kezével sok esetben egyszerű mordentekkel díszített, jobb kezével viszont daktilusokat recsegtetett. Ezek egy időben is megszólalhatnak, így egy sajátos, folyamatosan tizenhatodoló ritmika jön létre, amelynek az első két tagja a bal kézben szólalt meg, utolsó két tagja pedig a jobb kéz recsegésében.

Mindezeket összegezve megállapíthatjuk, hogy Bársony Mihály a disszertációmban szereplő szentesi tekerősöktől mind dallamjátékában, mind recsegésében eltér. Ennek elsősorban a földrajzi elkülönülés az oka, mert míg Bársony a Tiszának a csongrádi oldalán élt, addig a többi vizsgált tekerős a túloldalán, Szentesen vagy annak környékén működött.

A Csongrád környéki tekerősök egyik legkiválóbb muzsikusának, Papp Rókusnak az előadásmódját 2013-as szakdolgozatomban részletesen vizsgáltam.² Papp díszítménytípusai és recsegtetése nagy vonalakban megegyezik Bársonyéval. Papp is mordentekkel és körülírásokkal ékesített, ám ritmikailag Bársonynál szabadabban játszotta azokat. Díszítményeinek jól meghatározható pozíciói nincsenek, a rendelkezésére álló időnek megfelelően szinte minden hangon ékesített. Ornamensei mennyisége attól függően változott, hogy klarinéttal vagy egyedül muzsikált. Szólóban Bársonynál többet díszített, és bonyolultabb összetett díszítéseket is alkalmazott. Mikor klarinéttal együtt játszott, díszítményei elsősorban a sorvégi szünetekre kerültek, aminek oka lehet, hogy a Bársonnyal való összeszokottság hiánya miatt nem tudott a másik hangszerrel együtt ékesíteni. Az is elképzelhető azonban, hogy a klarinét mellett dallamjátéka nem érvényesült, így díszítményeit tudatosan a zenésztárs levegővételének idejére időzítette. Recsegése ugyanúgy tagolható, mint Bársonynál: soronként jól felépített zárt egységet képez, csak ritkán hajlik át a következő sorba. Pappnál is jelen van a sorvégi erős dinamikájú negyed recsentés, ugyanakkor ritmikai repertoárja Bársonyénál szélesebb. Itt is megfigyelhető a klarinéttal való és a szóló játék közötti különbség. Papp egyedül játszva recsegését leegyszerűsítette, klarinéttal együtt viszont akár triolás ritmikákat is kimuzsikált.³

² Németh, *Papp Rókus: egy nem mindennapi játéktechnikájú zenész*, i.m.

³ I.m. 25–26.

3. Összegzés

Disszertációmban a legjelentősebb magyar tekerőjátékosok előadásmódját vizsgáltam a dallamjáték és a recsegés szempontjából. Az összehasonlító elemzés gondolatát először Hankóczy Gyula vetette fel,¹ majd Szerényi Béla elemző munkája nyomán a tekerősök játékmódjának két nagyobb területe rajzolódott ki: Szentes és környéke, ide tartozik a disszertációban szereplő Balla István (Szentes), Kis József (Fábiánsebestyén), Szenyéri Dániel (Szentes) és Sipos József (Fábiánsebestyén), valamint Csongrád és környéke, ahová Bársony Mihály (Tiszaújfalú) és Papp Rókus (Tiszaújfalú) sorolható.² E két terület földrajzilag is kettéválasztja a Tisza, ami válasz lehet az egymás közti különbségek és a területen belüli hasonlóságok kérdésére egyaránt. Bár Csongrád és környékének tekerősei közül részletesen csak Bársony Mihályt és Papp Rókust vizsgáltam, az ő felvételeik minősége és mennyisége alapján kirajzolódott játékmód reprezentatív a környékre nézve. Az alábbi táblázat a tárgyalt játékmódokat sematizált formában sorakoztatja fel (14. táblázat).

Név	Díszítmények típusa	Recsegés ritmusa	Recsegés dinamikája	Település
Balla István	trillák átmenőhangok körülrások szinkópás dallambontás	sok nyolcad-tizenhatod daktilus sorok között ritkán tart szünetet friss csárdás esztam hangsúlyos	egyenletes	Szentes
Kis József	trillák átmenőhangok azonos hangok ritmikái besűritése lehajló félköríves díszítmény	sok nyolcad-tizenhatod daktilus sorok között ritkán tart szünetet friss csárdás esztam hangsúlyos nyújtott ritmus	egyenletes	Fábiánsebestyén
Szenyéri Dániel	trillák átmenőhangok szinkópás dallambontás	sok nyolcad-tizenhatod daktilus sorok között ritkán tart szünetet friss csárdás esztam hangsúlyos	lűktető	Szentes
Sipos József	trillák átmenőhangok szinkópás dallambontás hangképző mozdulat használata	sok nyolcad-tizenhatod daktilus sorok között ritkán tart szünetet nyújtott tizenhatod ritmus	egyenletes	Fábiánsebestyén
Bársony Mihály	<u>változatos mordentek</u> hallgatóiban átmenőhangok <u>emelkedő terc-szakaszos mozgás</u> szinkópás dallambontás hangképző mozdulat használata	<u>sorok különálló ritmikái egységet alkotnak</u> <u>bekezdő - köztes - záróütem</u> <u>a sorok végén szünetet tart</u> frissben ugyanúgy recsegtet, mint a lassú csárdásban	elől hangsúlyos tempó soron belül ingadozó	Tiszaújfalú
Papp Rókus	<u>változatos mordentek</u> körülrások hallgatóiban átmenőhangok <u>emelkedő terc-szakaszos mozgás</u> szinkópás dallambontás klarinéttal másként játszott	<u>sorok különálló ritmikái egységet alkotnak</u> <u>bekezdő - köztes - záróütem</u> <u>a sorok végén szünetet tart</u> triolás recsegések klarinéttal másként játszott	elől hangsúlyos tempó soron belül ingadozó	Tiszaújfalú

14. táblázat. A magyarországi tekerősök játékmódjának összehasonlító táblázata. A közös bélyegeket közös szövegformátummal szedtem.

¹ Hankóczy, *A tekerőlantról. Dalok öt húron*, i.m., 23–24.

² Szerényi, *A Dél-alföldi tekerőmuzsika stílusjegyei*, i.m., 3., 42-44., 46.

Az egyes tekerősök hangfelvételeinek részletes elemzésével sikerült igazolni Szerényinek a magyarországi tekerősök területi elkülönülésére vonatkozó korábbi megállapításait. A játékmódok tekintetében kijelenthető, hogy minden vizsgált tekerősre jellemző díszítmény az átmenőhang, amelyet a különböző tekerősök különböző formában játszottak. Balla általában harmadik fokú záratainál, a szekund távolságra lévő főhangok között használta az átmenőhangokat. Kis József Ballához hasonlóan, de az első fokú záratok után játszotta azokat. Sipos a dallam szekundlépései közé muzsikált átmenőhangokat, ezzel könnyítve meg az ujjai hangszeren való mozgását. Szenyéri a dallam lefelé tartó tercmozgásakor a főhangokat kötötte össze átmenőhangokkal. Kis József kivételével a dallam szinkópás ritmikai átalakítása is általánosan jellemző, a szinkópa utolsó nyolcadértéke átmenőhangos díszítményé alakulhatott. A szentesi és Szentes környéki tekerősök fő ékesítő eleme a trilla volt, amelyet mennyiségileg és minőségileg is változatos formában játszottak. Balla a ritmikát szabadon kezelve, a váltóhangok számát a főhangon eltöltött időhöz, azok hangmagasságát a dallam hangkészletéhez igazítva díszítette. Kis a trilláinak váltóhangjait általában a főhangtól terctávolságra, szabálytalan ritmikával játszotta. Sipos akár ütemeken is átívelve, szabálytalan ritmikával, a váltóhangot leginkább a diatonikus hangkészlethez igazítva trillázott. Szenyéri elsősorban a sorzáratoknál, szabályos ritmikát követve szekund váltóhanggal díszítette. Ettől a Tisza másik oldalán élő tekerősök nagyban különböztek, azon a területen inkább mordenteket, ezzel rokon utókaszerű díszítéseket és körülírásokat használtak. Bársony szabályos ritmikájú, ám rendkívül változatos formájú mordenteket és utókákat muzsikált. Papp ugyanezeket a díszítéseket használta, de szabálytalanabb ritmusban, és különböző mennyiségben alkalmazta őket attól függően, hogy egyedül vagy klarinéttal zenélt együtt. A területek különbözőségétől függetlenül Sipos József és Bársony Mihály játékában közös vonás a tremoló-szerű hangképző mozdulat használata. A vizsgált tekerősök dallamdíszítésétől a nem csak szekund távolságú visszatérő és elugró váltóhangok, valamint a terces váltóhangú trillák használata miatt Kis József játéka különült el a leginkább.

A recsegés ritmikai eszköztára nagyjából minden vizsgált tekerős esetében megegyező volt. Negyedeket, nyolcadokat, és nyolcad-tizenhatod daktilusokat használtak, ezen felül Sipos József és Kis József még különböző nyújtott ritmusokat is kimuzsikált hangszerén. A Tisza szentesi oldalán működő tekerősök recsegése három elemben is hasonított egymásra: e zenészek sok daktilust játszottak, csárdásaikban a sorok végén ritkán tartottak szünetet, és friss csárdásaikban a daktilus esztam hangsúlyos nyolcadpárrá alakult

át. Az egyes ritmikák közötti egyedi eltérések főleg azok megvalósításában és a dinamikájában jelentkeztek. Balla ritmikailag és dinamikailag is egyenletesen játszott, míg Kis daktilusainak tizenhatodai előresiettek, „rázuhantak” az azt követő ritmusra. Sipos Ballához hasonlóan egyenletesen muzsikált, nyolcadpár-daktilus – daktilus-nyolcadpár folyamata egyfajta sajátos ritmikai sűrítés-kiengedés, ami egyedülálló a magyar tekerősök között. Szenyéri a daktilusok utolsó tizenhatodára tette hangsúlyait, ezzel sajátos lüktetést kölcsönzött zenéjének. A Tisza csongrádi oldalán élt tekerősök jóval kisebb arányban használtak daktilusokat, mint a szentesiek, az egyes sorokat diszkrét ritmikai egységként építették fel, azok végén majdnem mindig szünetet tartottak. Ezt a szünetet egy nagyon erőteljes negyed recsegéssel előlegezték meg. Bársony Mihály recsegése ritmikailag egyenletes volt, a hangsúlyokat a negyed pozíciókra tette. Papp Rókus szóló tekerőzésekor Bársonynál egyszerűbben ritmizált, ugyanakkor a klarinéttal való játékában sajátos módon triolás ritmusokat is kirecsegett. Sem Bársony, sem Papp muzsikájában nem érzékelhető a lassú és a friss csárdás közti különbségtétel.

Vizsgálataim rávilágítottak a dél-alföldi tekerőmuzsika kiemelkedő egyéniségeinek játéka között lévő hasonlóságokra és eltérésekre. A közös technikai elemek azonosítása megteremtheti annak lehetőségét, hogy többük játékát közös stílusokba soroljuk, az eltérések pedig rávilágítanak az egyéni előadói jellegek sokszínűségére, amelynek elsajátítása a mai kor muzsikusai elé állíthat feladatot.

Függelék

[Cigány, cigány...]
"halk"

Jelzet: Gr056BB/1
Előadó: Balla István
Gyűjtő: Dincsér Oszkár
Helyszín: Budapest, 1939.06.13.
Lejegyzés: Németh András

In Bb
Parlando

1 $\text{♩} = 88-94$

3

5

7

9

11

13

15

17

19

3. kottamelléklet. *Cigány, cigány...*, Balla István, Gr056BB.

[Áristomban...]
"frisses"

Jelzet: Gr053BC
Adatközlő: Balla István
Gyűjtő: Dincsér Oszkár
Helyszín: Budapest, 1939.06.12.
Lejegyzés: Németh András

In Bb
♩=94

1

1

♩=118

3

3

5

5

8

8

10

10

13

13

4. kottamelléklet. *Áristomban de kemények az ágyak...*, Balla István, Gr053BC.

[Cigány, cigány...]
"frisses"

Jelzet: Gr056BC/1
Adatközlő: Balla István
Gyűjtő: Dincsér Oszkár
Helyszín: Budapest, 1939.06.13.
Lejegyzés: Németh András

In Bb

$\text{♩} = 106-113$

1

1

3

3

5

5

7

7

5. kottamelléklet. *Cigány, cigány...*, Balla István, Gr056BC.

[Cigány, cigány...]
"sebes"

Jelzet: Gr056BD/1
Adatközlő: Balla István
Gyűjtő: Dincsér Oszkár
Helyszín: Szentés, 1939.06.13.
Lejegyzés: Németh András

In Bb

$\text{♩} = 175-186$

1
1
3
3
5
5
7
7

6. kottamelléklet. *Cigány, cigány...*, Balla István, Gr056BD.

[Tarka paszuly...]
"frisses"

In B

Jelzet: MH3854
Adatközlő: Kis József
Gyűjtő: Dincsér Oszkár
Helyszín: Szentés, 1939. májusa
Lejegyzés: Németh András

1
3
5
7
9
11

7. kottamelléklet. *Tarka paszuly...*, Kis József, MH3854.

[Tarka paszuly...]
"frisses"

Jelzet: Gr055AA/1
Adatközlő: Kis József
Gyűjtő: Dincser Oszkár
Helyszín: Szentés, 1939.06.13.
Lejegyzés: Németh András

In B
♩=103-125

1
1
3
3
5
5
7
7
9
9
11
11

8. kottamelléklet. *Tarka paszuly...*, Kis József, Gr055AA.

[Azt hittem, hogy nem kellek katonának...]

Jelzet: Gr054AD/1
Adatközlő: Kis József
Gyűjtő: Dincser Oszkár
Helyszín: Szentés, 1939.06.13.
Lejegyzés: Németh András

In B

"frisses"

♩=135

9. kottamelléklet. *Azt hittem, hogy nem kellek katonának...*, Kis József, Gr054AD.

[Azt hittem, hogy nem kellek katonának...]
"halk"

Jelzet: Gr054AC/1

Előadó: Kis József

Gyűjtő: Dincsér Oszkár

Helyszín: Budapest, 1939.06.13.

Lejegyzés: Németh András

In B

Parlando

10. kottamelléklet. *Azt hittem, hogy nem kellek katonának...*, Kis József, Gr054AC.

[Tarka paszuly...]
"sebes"

Jelzet: Gr055AB
Adatközlő: Kis József
Gyűjtő: Dincser Oszkár
Helyszín: Budapest, 1939.06.13.
Lejegyzés: Németh András

In B

$\text{♩} = 189$

1

3

5

7

9

11

11. kottamelléklet. *Tarka paszuly...*, Kis József, Gr055AB.

[Nincs Szentesen olyan asszony...]
"oláhos"

Jelzet: ZTI_AP_16923o/3
Adatközlő: Szenyéri Dániel
Gyűjtő: Manga János
Helyszín: Szentes, 1963.05.30.
Lejegyzés: Németh András

In G
♩=120

12. kottamelléklet. *Nincs Szentesen olyan asszony...*, Szenyéri Dániel, ZTI_AP_16923o/3.

[Nincs Szentesen olyan asszony...]
"oláhos"

Jelzet: ZTI_AP_05983d/1
Adatközlő: Szenyéri Dániel
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Szentes, 1963. június
Lejegyzés: Németh András

In Gb
♩=110-113

13. kottamelléklet. *Nincs Szentesen olyan asszony...*, Szenyéri Dániel, ZTI_AP_05983d/1.

[Nincs Szentesen olyan asszony...]
"oláhos"

Jelzet: ZTI_AP_05048d/2
Adatközlő: Szenyéri Dániel
Gyűjtő: Paulovics Géza
Helyszín: Szentes, 1964.02.14.
Lejegyzés: Németh András

In G

$\text{♩} = 119$

14. kottamelléklet. *Nincs Szentesen olyan asszony...*, Szenyéri Dániel, ZTI_AP_05048d/2.

[Nincs Szentesen olyan asszony...]
"oláhos"

Jelzet: ZTI_AP_06074j/2
Adatközlő: Szenyéri Dániel
Gyűjtő: Paulovics Géza
Helyszín: Szentes, 1965.10.18.
Lejegyzés: Németh András

In F

$\text{♩} = 116$

15. kottamelléklet. *Nincs Szentesen olyan asszony...*, Szenyéri Dániel, ZTI_AP_06074j/2.

[Nincs Szentesen olyan asszony...]
"oláhos"

Jelzet: ZTI_AP_06566n/1
Adatközlő: Szenyéri Dániel
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Szentes, 1967.10.21.
Lejegyzés: Németh András

In D
♩=108

7

13

16. kottamelléklet. *Nincs Szentesen olyan asszony...*, Szenyéri Dániel, ZTI_AP_06566n/1.

[Kocsmárosné hallja...]
"frisses"

Jelzet: ZTI_AP_04016f/1
Adatközlő: Szenyéri Dániel
Gyűjtő: Balla Péter
Helyszín: Budapest, 1957.
Lejegyzés: Németh András

In G

$\text{♩} = 129-131$

1
1
4
4
6
6
10
10
12
12
16
16

17. kottamelléklet. *Kocsmárosné hallja...*, Szenyéri Dániel, ZTI_AP_04016f.

[Jó napot, édes bojtárom...]
"halk"

Jelzet: ZTI_AP_16924a/2
Előadó: Szenyéri Dániel
Gyűjtő.: Manga János
Helyszín: Szentés, 1963.05.30.
Lejegyzés: Németh András

In G

Parlando

18. kottamelléklet. *Jó napot, édes bojtárom...*, Szenyéri Dániel, ZTI_AP_16924a/2.

Jelzet: II. Kecskeméti Népművész Találkozó 12:45
Adatközlő: Sipos József
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Kecskemét, 1968.
Lejegyzés: Németh András

[Kék ibolya...]
"halk"

In A

♩=107

1
4
7
10
13
16

19. kottamelléklet. *Kék ibolya, ha leszakítanálak...*, Sipos József, MTVA/Kecskeméti Népművész Találkozó I./Sztányi András (rend.)/ 1969.01.05.

[Kék ibolya...]
"frisses"

Jelzet: ZTI_AP_06567c/1
Adatközlő: Sipos József
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Tiszaújfalú, 1967.10.21.
Lejegyzés: Némethi András

In Ab

♩=123

1

4

7

10

13

16

20. kottamelléklet. *Kék ibolya, ha leszakítanálak...*, Sipos József, ZTI_AP_06567c.

[Nem messze van ide Kismargita...]
"halk"

Jelzet: ZTI_AP_04857a/1
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Budapest, 1963.05.25-27.
Lejegyzés: Németh András

In Bb
Parlando

21. kottamelléklet. *Nem messze van ide Kismargita...*, Bársony Mihály, ZTI_AP_04857a/1.

[Nem messze van ide Kismargita...]
"halk"

Jelzet: ZTI_AP_05130e/1
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Budapest, 1964.08.20.
Lejegyzés: Németh András

In Bb
Parlando

22. kottamelléklet. *Nem messze van ide Kismargita...*, Bársony Mihály, ZTI_AP_05130e/1.

Jelzet: II. Kecskeméti Népművész Találkozó 21:02
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Kecskemét, 1968.08.23-25.
Lejegyzés: Németh András

[Nem messze van ide Kismargita...]
"halk"

In Bb
Parlando

23. kottamelléklet. *Nem messze van ide Kismargita...*, Bársony Mihály, MTVA/Kecskeméti Népművész Találkozó II./Sztányi András (rend.)/ 1969.01.08.

Jelzet: SF_Mg_S_247a_00-21-21_00-22-06.mp3
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Sebő Ferenc
Helyszín: Budapest, 1981.10.07.
Lejegyzés: Németh András

[Nem messze van ide Kismargita...]
"halk"

In Bb
Parlando

24. kottamelléklet. *Nem messze van ide Kismargita...*, Bársony Mihály, SF_Mg_S_247a.

[Az oláhok, az oláhok...]
"oláhos"

Jelzet: Muzsikáló szerszámok 1. 4:37
Adatközlő: Bársony Mihály
Rendező: Seregi László
Helyszín: Budapest, 1978.02.12.
Lejegyzés: Németh András

In Bb

♩=156

1

5

9

13

17

21

25. kottamelléklet. *Az oláhok, az oláhok...*, Bársony Mihály, MTVA/Muzsikáló szerszámok 1./Seregi László (rend.)/ 1978.02.12.

[Az oláhok, az oláhok...]

"oláhos"

Jelzet: BZA_VHS_1 19:44

Adatközlő: Bársony Mihály

Gyűjtő: Bartha Z. Ágoston, Havasréti Pál, Mester László

Helyszín: Budapest, 1986.01.22.

Lejegyzés: Németh András

In Bb

$\text{♩} = 134$

26. kottamelléklet. *Az oláhok, az oláhok...*, Bársony Mihály, BZA_VHS_1.

[Az oláhok, az oláhok...]
"oláhos"

Jelzet: BMAF2_3_2/1
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Bársony Mihály
Helyszín: Tiszaujfalu, 1980-as évek
Lejegyzés: Németh András

In Bb
♩=148

1
5
9
13
17
21

27. kottamelléklet. *Az oláhok, az oláhok...*, Bársony Mihály, BMAF2_3_2/1.

[Nyílnak, nyílnak a mezei virágok...]
"frisses"

Jelzet: ZTI_AP_04856b/1
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Tiszaujfalu, 1963.05.25-27.
Lejegyzés: Németh András

In Bb
♩=158

1
4
7
10
13
16

28. kottamelléklet. *Nyílnak, nyílnak a mezei virágok...*, Bársony Mihály, ZTI_AP_04856b/1.

[Nyílnak, nyílnak a mezei virágok...]
"frisses"

Jelzet: ZTI_AP_08303f
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Halkovics János
Helyszín: Tiszaujfalú, 1965 körül
Lejegyzés: Németh András

In Bb
♩ = 147

1
4
7
10
13
16

29. kottamelléklet. *Nyílnak, nyílnak a mezei virágok...*, Bársony Mihály, ZTI_AP_08303f.

Jelzet: Arany páva - Nemzetközi népzenei verseny - Elődöntő 47:16
[Nyílnak, nyílnak a mezei virágok...] Adatközlő: Bársony Mihály
Rendező: Balázs András
"frisses" Helyszín: Komárom, 1973.11.25.
Lejegyzés: Németh András

In Bb

$\text{♩} = 164$

1

4

7

10

30. kottamelléklet. *Nyílnak, nyílnak a mezei virágok...*, Bársony Mihály, MTVA/Aranypáva-Nemzetközi népzenei verseny-Elődöntő-Komárom/Balázs András (rend.)/ 1973.11.25.

[Nyílnak, nyílnak a mezei virágok...]
 "frisses"

Jelzet: Muzsikáló szerszámok 1. 4:09

Adatközlő: Bársony Mihály

Rendező: Seregi László

Helyszín: Budapest, 1978.02.12.

Lejegyzés: Németh András

In Bb
 ♩=156

1
 1
 4
 4
 7
 7
 10
 10
 13
 13
 16
 16

31. kottamelléklet. *Nyílnak, nyílnak a mezei virágok...*, Bársony Mihály, MTVA/Muzsikáló szerszámok 1./Seregi László (rend.)/ 1978.02.12.

[Nyílnak, nyílnak a mezei virágok...]
"frisses"

Jelzet: BMAF9_9/1
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Bársony Mihály
Helyszín: Tiszaalpár, 1980-as évek
Lejegyzés: Németh András

In D
♩=132

1
1
4
4
7
7
10
10
13
13
16
16

32. kottamelléklet. *Nyílnak, nyílnak a mezei virágok...*, Bársony Mihály, BMAF9_9/1.

[Új a csizmám...]
"frisses"

Jelzet: BMAF6_23_1/2
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Bársony Mihály
Helyszín: Tiszaalpár, 1980-as évek
Lejegyzés: Németh András

In G

♩ = 156

1

4

7

10

13

16

19

33. kottamelléklet. *Új a csizmám...*, Bársony Mihály, BMAF6_23_1/2.

[Új a csizmám...]
"frisses"

Jelzet: BMAF7_40_1/1
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Bársony Mihály
Helyszín: Tiszaalpár, 1980-as évek
Lejegyzés: Németh András

In Bb
♩=151

1
1
4
4
7
7
10
10
13
13
16
16

[Új a csizmám...]
"frisses"

Jelzet: ZTI_AP_06498b/3
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Sárosi Bálint
Helyszín: Tiszaujfalu, 1966.06.05.
Lejegyzés: Németh András

In Bb
♩=154

1
4
7
10

35. kottamelléklet. *Új a csizmám...*, Bársony Mihály, ZTI_AP_06498b.

[Szárnya, szárnya...]
"sebes"

Jelzet: BZA_VHS_1 24:47
Adatközlő: Bársony Mihály
Gyűjtő: Bartha Z. Ágoston, Havasréti Pál, Mester László
Helyszín: Tiszaalpár, 1986.01.22.
Lejegyzés: Németh András

In Bb

$\text{♩} = 185$

The musical score is written in 4/4 time and consists of six systems of music. Each system includes a vocal line and a piano accompaniment line. The piano accompaniment features a steady eighth-note pattern. The vocal line includes various rhythmic patterns, including triplets and slurs. The score is marked with measure numbers 1, 4, 7, 11, 14, and 18. A fermata is placed over the final note of the piece. The key signature is one flat (Bb).

Bibliográfia

- Avasi Béla: „A magyarországi tekerő hangkészlete.” In: Domanovszky György (szerk.): *Néprajzi Értesítő XLI*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959. 195-204.
- Balassa Iván (szerk.): *Magyar néprajz IV. Életmód*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997.
- Bartók Béla: „A hangszeres zene folklora Magyarországon.” *Zeneközlöny* 9/10 (1911. március 15.): 309–313.
- : „A hangszeres zene folklórja Magyarországon.” In: Szöllősy András (közr.): *Bartók Összegyűjtött Írásai I*. Budapest: Zeneműkiadó, 1966. 59–76.
- : *Magyar népdalok. Egyetemes Gyűjtemény*. <http://systems.zti.hu/br/hu> (2024.02.28.).
- Bartucz Lajos: „Beköszöntő: pár szó az alföldkutatásról.” In: Bartucz Lajos (szerk.): *Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve I*. Szeged: Az Alföldi Tudományos Intézet Kiadása, 1946. VII-XVI.
- Bálint Sándor (gyűjtötte): *Szeged népe. Új gyűjtés I*. Szeged: Prometheus Nyomda, 1933.
- Bárth Dániel: *Tiszaalpár*. [=Bárth János (szerk.): *Száz magyar falu.*] Budapest: Száz magyar falu könyvesháza Kht., 2000.
- Berlász Melinda (szerk.): *Lajtha László összegyűjtött írásai I*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.
- : „Dincser Oszkár kutatásai a »Pátria«-felvételek összefüggésében. Egy évtized a Néprajzi Múzeum népzenei műhelyében (1935-44).” In: Sz. Farkas Márta (szerk.): *Zenatudományi dolgozatok 2001-2002*. Budapest: MTA ZTI, 2002. 121-144.
- Béres András: „Tekerőlant ábrázolása XVII. századi címerben.” *Ethnographia* 85/2-3 (1974. április-szeptember): 352–354.
- Bolya Mátyás: *Magyar Citerás Antológia II*. Budapest: Dialekton Népzenei Kiadó, 2016.
- Bónis Ferenc: *Bartók Béla élete képeken és dokumentumokban*. Budapest: Zeneműkiadó, 1980.
- Brauer-Benke József: „A tekerőlant.” In: Bárdos Zsuzsa (szerk.): *Az Alföld nehéz hűségében (Dolgozatok a 75 éves Szabó Ferenc tiszteletére)*. Orosháza: Szántó Kovács János Területi Múzeum, 2010. 103–112.
- Bröcker, Marianne: *Die Drehleier*. Bonn-Bad Godesberg: Verlag für systematische Musikwissenschaft GmbH., 1977. Gábry György: „Symphonia Ungarorum.” *Történelmi Szemle* 12/3 (1970. július-szeptember): 428–431.

- Forrásné Török Katalin: *Derzsi Kovács Jenő szentesi és Szentes vidéki dallamgyűjteménye*. Szeged: Magánkiadás. 1987.
- Hankó Györgyné Paksi Márta: *Szentes és környéke népzeneje és néptánca a XX. században*. Szentes: Zöldág Mozgáskultúra és Sport Egyesület, 2002.
- Hankóczy Gyula: „Kunsági tekerőlantok.” In: Bánszky Pál – Sztrinkó István (szerk.): *Cumania 8. A Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Évkönyve*. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Múzeumok, 1984. 359-376.
- : *A tekerőlantról. Dalok öt húron*. Budapest: Timp Kiadó, 2007.
- Havasréti Pál – Szerényi Béla: *Magyar tekerőiskola I*. Budapest: Hagyományok Háza, 2008.
- Jean-Baptiste Dupuits: *Principes pour toucher de la vièle*. Párizs: Mme Boivin, Mr le Clerc, 1741.
- Kodály Zoltán – Vargyas Lajos: *A magyar népzene*. Budapest: Zeneműkiadó, 1960.
- : *A magyar népzene*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976.
- Kovács János: *Szeged és népe. Szeged Ethnographiája*. Szeged: Dugonits-Társaság, 1901.
- Kósa László: „Alföldi Tudományos Intézet.” In: Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon I. (A-E)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977.
- Kósa László – Filep Antal (szerk.): *A magyar nép táji-történeti tagolódása. Néprajzi tanulmányok*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975.
- Lajtha László – Dincsér Oszkár: „A tekerő.” *Néprajzi Értesítő* 31/2-4 (1939. április-december): 103–111.
- Ladányi János: *A dél-alföldi tekerő és hagyománya*. Szakdolgozat. Jászberény: Jászberényi Tanítóképző Főiskola, 1997. (Kézirat).
- Lipták Dániel: „Egy elpusztult népzenei gramofonfelvétel nyomában. Gyimes, 1943.” In: Kim Katalin (szerk.): *Zenetudományi dolgozatok 2021-2022*. Budapest: BTK, 2021. 179-238.
- Mozart, J. G. Leopold: *Versuch einer gründlichen Violinschule*. Augsburg: Johann Jacob Lotter, 1756.
- Nagy Balázs: *Tekerőlantosok könyve*. Budapest: Hagyományok Háza, 2006.
- Nagygyörgy Zoltán: „A népdalgyűjtés múltja Horgos-Kamaráson.” *Bácsország* 19/9-12 (2001. szeptember-december): 111-113.
- Németh András: *Papp Rókus: egy nem mindennapi játéktechnikájú zenész*. Szakdolgozat. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2013. (Kézirat).
- N.N.: „Tekerősök (nyenyerek) figyelmébe.” *Szentesi Napló* 21/89 (1939. április) 1-8.

- N.N.: „Lemezfelvételt készítenek a szentesi tekerősökről.” *Szentesi Napló* 21/92 (1939. április): 1-12.
- N.N.: „Kedd, november 26. Kossuth Rádió.” *Rádió és televízió újság* II/47 (1957. november – december): 1-16.
- N.N.: „Vasárnap, január 5. Petőfi Rádió.” *Rádió és televízió újság* II/52 (1957. december – 1958. január): 1-16.
- N.N.: „Vasárnap, 1969. május 11. A Magyar Televízió műsora.” *Magyar Szó* 26/127 (1969. május): 1-32.
- N.N.: „Népművészek Zuglóban.” *Népszava* 101/120 (1973. május): 1-12.
- N.N.: „Vasárnap, 1973. november 25. A Magyar Televízió műsora.” *Magyar Szó* 30/325 (1973. november): 1-32.
- N.N.: „Vasárnap, 1974. június 9. A Magyar Televízió műsora.” *Magyar Szó* 31/156 (1974. június): 1-32.
- N.N.: „Népi hangszerkiállítás.” *Esti hírlap* 22/18 (1978. január): 1-8.
- N.N.: „Vasárnap, 1978. február 12. A Magyar Televízió műsora.” *Magyar Szó* 35/41 (1978. február): 1-32.
- N.N.: „Hangversenynaptár – Az Országos Filharmónia rendezvényei.” *Pesti Műsor* 31/12 (1982. március): 1-96.
- N.N.: „A népzene forrásainál.” *Országos Filharmóniai Műsorfüzet* 1981/17 (1981. július-november): 1-68.
- N.N.: „A rádió és televízió műsora. Televízió. 2. műsor.” *Szolnok megyei néplap* 33/213 (1982. szeptember): 1-16.
- N.N.: „Televízió. Magyar Televízió I.” *Magyar Szó* 40/315 (1983. november): 1-20.
- Paksa Katalin: „A szögedi nemzet zenéje.” In: Bálint Sándor (szerk.): *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete*. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 1980. 575-905.
- : *A magyar népdal díszítése*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1993.
- Paksa Katalin–Németh István: *Magyar Népzenei Antológia*. Alföld. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1994.
- Pávai István: „A népzenei Pátria-felvételek rövid története.” *Honismeret* 39/5 (2011. május): 60-64.
- : *Az erdélyi magyar népi tánczene*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2012.
- Pávai István – Vikárius László (szerk.): *Bartók Béla élete leveleinek tükrében*. Budapest: MTA ZTI-Hagyományok Háza, 2007. CD-ROM

- Pávai Réka: „Hunyad megyei adatközlők Budapesten: Bartók Béla 1914-es előadása.” *Magyar Zene* 40/3 (2002. július-szeptember): 313-326.
- Ráczy István: „Az első magyarországi katonai térképfelvétel tanyatörténeti tanulságai.” *Agrártörténeti Szemle* 18/1-2 (1976. január-június): 1–15.
- Richter Pál (szerk.): *Magyar Népzenei Antológia: Digitális összkiadás – Anthology of Hungarian Folk Music. Complete Digital Edition*. Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2012.
- Sárosi Bálint: *Zenei Anyanyelvünk*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1973.
- : Cigányzene. <https://www.youtube.com/watch?v=VZEmuIGYjjw> (2024.02.05.)
- : „Az énekes dallamdíszítésről.” *Muzsika* 21/8 (1978. augusztus): 36-39.
- : *A hangszeres magyar népzene*. Budapest: Püski Kiadó, 1996.
- : *Hangszerek a magyar néphagyományban*. Budapest: Planétás Kiadó, 1998.
- : *A hangszeres magyar népzenei hagyomány*. Budapest: Balassi Kiadó, 2008.
- : *Nótáskönyv*. Budapest: Nap Kiadó, 2010.
- : *Dudások, cigányzenészek - A hangszeres magyar népzenei hagyomány*. Budapest: Nap Kiadó, 2019.
- Sebő Ferenc (szerk.): *Pátria. Magyar népzenei felvételek 1936-1963*. Budapest: Hagyományok Háza, 2010.
- Szerényi Béla: *A hagyományos magyar tekerőmuzsika*. Budapest: A szerző saját kiadása, 1994.
- : *A Dél-alföldi tekerőmuzsika stílusjegyei*. Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola, 1996.
- : „Bársony Mihály ismeretlen hangfelvételei. Tíz évvel az »utolsó óra« után.” *Folkmagazin* VI/1. (1999. tavasz): 1-36.
- : *Bársony Mihály daloskönyv: Tiszaalpár népzeneje*. Budapest: Magyar Hangszerműves Céh, 2018.
- Tari Lujza: „Manga János hangszeres népzene gyűjtései: 1959-1977.” In: Kapros Márta – Szvircsek Ferenc (szerk.): *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXI*. Salgótarján: Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1996. 179-205.
- : „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök.” *Ethnographia* 119/4 (2008. október-december): 323-356.
- : *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése. Alföld*. [=Gyurcsó István alapítvány könyvek. 52.] Dunaszerdahely: Csemadok Művelődési Intézete, 2011.

Trócsányi Zoltán: „A nyenyere Magyarországon.” *Új Barázda* 15/6-9 (1933. február 5.): 4-5.

Vargyas Lajos: „Dincsér Oszkár: Két csiki hangszer. Mozsika és gardon.” *Néprajzi értesítő* 35/3-4 (1943. március-április): 213-214.

